

**ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН**

**ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ
ҮҮРГИЙН ТОГТОЛЦОО**

2022

ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Улаанбаатар хот

Хянасан:

С.Сүхбаатар

Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга,
Хууль зүйн ухааны доктор (LL.D)

Удирдсан:

Б.Түмэндэмбэрэл

Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан
Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D)

Гүйцэтгэсэн:

Э.Анударь

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

АГУУЛГА

I	УДИРТГАЛ.....	3
II	ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ОЙЛГОЛТ, ЗАРЧИМ.....	4-17
	1. Гэм хорын эрх зүйн онол.....	4-10
	1) Залруулах шударга ёсны онол.....	4-6
	2) Шийтгэлийн шударга ёсны онол.....	6-10
	2. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ойлголт.....	10-14
	1) Нэр томъёоны тайлбар.....	10-13
	2) Хууль зүйн ойлголт.....	13-14
	3. Гэм хорын эрх зүйн үндсэн зарчим.....	14-17
	1) Гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх зарчим.....	14-15
	2) Гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарим.....	15-17
III	МОНГОЛ УЛСЫН ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ТОГТОЛЦОО.....	17-60
	1. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго.....	17-23
	1) Залруулах шударга ёсыг тогтоох зорилго.....	17-21
	2) Шийтгэлийн шударга ёсыг тогтоох зорилго.....	21-23
	2. Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт.....	23-24
	3. Гэм хорын тусгай зохицуулалт.....	24-60
	1) Байгууллага, албан тушаалтан бусдад учруулсан гэм хор.....	24-30
	2) Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хор.....	30-36
	3) Барилга, байгууламж барих, ашиглах явцад учирсан гэм хор.....	36-40
	4) Амьтны учруулсан гэм хор.....	40-45
	5) Орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа болон орчин тойронд аюултай бусад зүйлээс учирсан гэм хор.....	45-51
	6) Насанд хүрээгүй болон эрх зүйн чадамжгүй иргэний учруулсан гэм хор.....	51-55
	7) Үйлдлийнхээ учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу өөрийгөө зөв удирдах чадваргүй байхдаа учруулсан гэм хор.....	55-57
	8) Бараа, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хор.....	57-60
IV	ГАДНЫ ОРНЫ ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ТОГТОЛЦОО.....	60-72
	1. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс.....	61-66
	1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго.....	62
	2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт.....	62-63
	3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт.....	63-66
	2. Бүгд Найрамдах Франц Улс.....	66-68
	1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго.....	66
	2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт.....	66-67
	3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт.....	67-68
	3. Япон Улс.....	68-72
	1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго.....	69
	2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт.....	69-70
	3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт.....	70-72
V	ДҮГНЭЛТ.....	73
	НОМ ЗҮЙ.....	74-76

I.УДИРТГАЛ

Монгол Улс гэм хорын ерөнхий болон тусгай зохицуулалтыг ХБНГУ-ын үүргийн эрх зүйн тогтолцооны загвар дээр суурилж хуульчилсан бөгөөд 2002 оны Иргэний хуулийн гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалт хэрэгжээд багагүй хугацаа өнгөрсөн. Гэвч өөрт учирсан гэм хорыг иргэний журмаар арилгуулах иргэдийн эрх зүйн сэтгэлгээ, мэдлэг төдийлөн өндөр биш байна.

Аливаа улсын хувийн эрх зүйн тогтолцоонд гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэг буюу иргэний эрх зүйн зөрчлийн улмаас үүссэн үүргийн зохицуулалт томоохон байр суурь эзэлдэг. Учир нь иргэд аливаа зөрчлөөс өөрийн хохирсон эрх ашгийг нөхөн сэргээх, хохирлоо барагдуулах боломжтой гол хөшүүрэг нь гэм хорын эрх зүй юм. Бусад салбар эрх зүйгээр, тухайлбал эрүүгийн эрх зүй нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хариуцлага оногдуулж, торгуулийн төлбөрийг улсын төсөвт төвлөрүүлдэг бол гэм хорын эрх зүйгээр хуульд заасан эрхээ сэргээлгэх, өөрт учирсан хохирлыг иргэд бодитой нөхөн төлүүлэх боломжтой байдгаараа давуу талтай.

Тус судалгааны ажлын зорилго нь гэм хорын эрх зүйн үндсэн зарчим, онолын үндэслэлийг тайлбарлахаас гадна гаднын зарим улсын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоог судалснаар Монгол Улсын гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцоонд тулгамдаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх, даван туулах арга замыг эрэлхийлэхэд оршино.

Энэхүү судалгааны хүрээнд гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ойлголт, онолын үндэслэлийг эх газрын болон англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудад хөгжиж ирсэн үзэл санаагаар тодорхойлох; Монгол Улсын Иргэний хуульд заасан гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ерөнхий болон тусгай зохицуулалтад дүн шинжилгээ хийх; эрх зүйн тогтолцоо, соёл, сэтгэлгээ ойролцоо гаднын зарим улсын гэм хорын эрх зүйн ерөнхий болон тусгай зохицуулалтыг судлах болно.

Түүнчлэн тус судалгааг баримтын судалгааны арга болон харьцуулсан судалгааны аргаар гүйцэтгэх бөгөөд судалгаа нь удиртгал, үндсэн хэсэг, дүгнэлт гэсэн гурван үндсэн бүрэлдэхүүнтэй.

II. ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ОЙЛГОЛТ, ЗАРЧИМ

1. Гэм хорын эрх зүйн онол

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийг судалдаг гол салбар эрх зүй бол гэм хорын эрх зүй. Гэм хорын эрх зүй нь хохирол барагдуулах (providing compensation), эрсдэлийг хуваарилах (loss shifting and spreading), хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх (deterrence) зэрэг хэд хэдэн зорилгыг агуулж байдаг. Эдийн засгийн агуулгаар гэм хорын эрх зүй нь үр ашиггүй байдлыг багасгах (avoidance of inefficient behaviour) зорилготой байна.¹ Үүнээс гадна хохирогчтой эвлэрэх буюу сэтгэл хангалуун болгох, түүний хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, тодорхой хэрэг маргаан дээр бодит нөхцөл байдлыг тогтоох зэрэг зорилгыг агуулж байдаг.²

Гэм хорын эрх зүйн эдгээр зорилгууд нь улс болгоны гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтад тусгалаа олсон байдаг. Иргэний журмаар хохирлоо барагдуулах зорилгын суурь болсон онол бол залруулах шударга ёсны онол юм. Харин англи-америкийн эрх зүйн тогтолцоонд чухал байр суурь эзэлдэг иргэний эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгын үндэс болдог онол бол шийтгэлийн шударга ёсны онол юм. Эдгээр хоёр онолын ач холбогдлыг шууд харьцуулан жинлэх боломжгүй боловч Монгол Улс болон бусад улс орны гэм хорын эрх зүйн тогтолцоонд хэрхэн биежсэн болохыг тодруулахын тулд дэлгэрүүлэн авч үзье.

1) Залруулах шударга ёсны онол

Залруулах шударга ёсны онолыг (corrective justice) гэм хорын эрх зүй, гэрээний эрх зүй болон бусад салбар эрх зүйн зорилгыг тайлбарлахад хэрэглэдэг бөгөөд гэм хорын эрх зүйд ач холбогдолтой эдийн засгийн бус онол юм. Энэхүү онолоор гэм хорын эрх зүйг нэг болон хоёр дахь үүргийн тогтолцоо гэж үздэг. Нэг дэх үүрэг нь гэмтэл, хохирол учруулахгүй байх. Хоёр дахь үүрэг нь нэг дэх үүргийг зөрчсөн тохиолдолд түүнийгээ залруулах. Тэрхүү хохирол учруулсан үйлдэл нь зөрчлийн шинжтэй байна. Үүний тулд хохирол учруулсан этгээдийн ёс суртахууны байдлыг харгалзахгүй бөгөөд гагцхүү хохирогчийн эрхийг зөрчсөн байхыг л шаардана. Тиймээс ч гэм хор учруулсан байхын тулд нэг талд заавал хохирогч байдаг бөгөөд гэм хорын эрх зүйгээр хүний зүй бус үйлдлийг бус тодорхой зөрчлийг зохицуулдаг байна.³

¹ W.van Gerven, *Tort Law, Casebooks for the Common Law of Europe*, Hart publishing, 2000, p.18-21.

² Loth, Marc, "Corrective and distributive justice in tort law: On the restoration of autonomy and a minimal level of protection of the victim", *Maastricht Journal of European and Comparative law*, 22(6), p.791-792.

³ R. Arthur: *Theories of the Common Law of Torts*, <https://plato.stanford.edu/entries/tort-theories/CorJus> [сүүлд үзсэн: 2022.03.24].

Аристотелийн үзэл санаанаас үндэстэй тус онолын үүднээс А нь хууль зөрчиж Б-д хохирол учруулсан бол түүнийгээ залруулж, Б-ын хохирлыг барагдуулах учиртай. Ингэхдээ хохирол барагдуулах үүрэг гагцхүү А шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж, шүүхийн шийдвэр гарснаар үүснэ. Гэвч хохирол барагдуулах гэдэг авснаа буцаахаас илүү төвөгтэй ойлголт юм. Бурууг засах олон хэлбэр (эргүүлэн өгөх, нөхөн төлөх, уучлалт гуйх) байдаг ч засрахаас илүү засрахгүй зүйл нь их. Тухайлбал, хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулах, хүний нэр төрийг гутаан доромжлох зэргийг буцаан сэргээх боломжгүй тул энэ онолын үүднээс авч үзэхэд илүү төвөгтэй байдаг.

Учир нь аливаа зөрчлийг “залруулсан” гэж үзэх хүн бүрийн хандлага ч ялгаатай байдаг. Иймд залруулах шударга ёсны онолын дагуу хохирол учруулсан этгээдийн үйлдлийг жинлэх бус хохирогчийг гомдолгүй болгоход анхаардаг байна. Энэ үүднээс гэм хорын эрх зүйн зорилгыг хариуцагчаас нэхэмжлэгчид мөнгөн төлбөр шилжүүлэх бус хохирогч, гэм хор учруулагчийг эвлэрүүлэх гэж харах нь зүйтэй юм.⁴

Залруулах шударга ёсны онол дээр үндэслэн гэм хорын эрх зүй дэх гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх зарчмыг тайлбарлах боломжтой болдог. Учир нь тус онолын үүднээс аливаа этгээдэд учирсан хохирол гэм хор учруулагчийн санаатай болон болгоомжгүй үйлдэлтэй шалтгаант холбоотой байна. Гэтэл нөгөө талаасаа гэм хорын эрх зүйгээр ослын улмаас учирсан хохирлыг аюултай үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа этгээд гэм буруутай эсэхээс үл хамааран хариуцдаг. Энэ тохиолдолд осол хэн нэгний шууд буруутай эсхүл хайхрамжгүй үйлдэл, эс үйлдэхүйгээс шалтгаалаагүй байдаг. Ийнхүү ослын улмаас гэм хор учирсан тохиолдолд тус онолын үүднээс хохирол барагдуулах үндэслэлийг тайлбарлахад бэрхшээлтэй байна.

Эдийн засгийн болон улс төрийн эрдэмтэн судлаачид залруулах шударга ёсны онолыг хэд хэдэн үндэслэлээр шүүмжилдэг байна. *Нэгдүгээрт*, гэм хорын эрх зүй нь үр ашгийг (efficiency) тэргүүнд тавьдаг. Тэр ч утгаараа гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээлгэх зарчмын дагуу “хамгийн бага зардлаар эрсдэлийг бууруулах боломжтой этгээд” (the least cost avoider) гэм буруутай эсэхээсээ үл хамааран бүх хохирлыг нөхөн төлөх үүрэгтэй байдаг. *Хоёрдугаарт*, хуульд нийтийн эрх ашиг сонирхол үргэлж шингэсэн байдаг гэх инструментализмын онолын үүднээс гэм хорын эрх зүйг хардагтай холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл, хувийн эрх зүйн салбарт хувь этгээдүүдийн хоорондын харилцааны цаана нийтийн эрх ашиг байнга хөндөгдөж байдаг учраас гэм хорын эрх зүй нь бүхэлдээ нийгмийн гишүүдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалахад чиглэдэг байна.⁵

Ийнхүү залруулах шударга ёсны онолын дагуу гэм хорын эрх зүй нь хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, эрх ашиг сонирхолд учруулсан гэм хорыг

⁴ Scott Hershovitz: *Corrective justice for civile recourse theorists*, <https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/law-theory-workshop/files/Corrective%20Justice%20for%20Civil%20Recourse%20Theorists.pdf> [сүүлд үзсэн: 2022.03.24].

⁵ Benjamin C. Zipursky, “Civil resource, not corrective justice”, *The Georgetown law journal*, Vol.91:695, (2003), p.695-697.

нэхэмжлэлийн үндсэн дээр гэм буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлэх, хохирогчийг сэтгэл хангалуун буюу хохиролгүй болгоход чиглэнэ. Өөрөөр хэлбэл, болоод өнгөрсөн үйл явдлыг шүүх хуралдаанаар шийдвэрлэж, хохирогчийн алдагдал буюу хохирлыг гэм хор учруулсан тал барагдуулснаар шударга ёс тогтсон гэж үзэх юм.

Харин ирээдүйд бий болох томоохон осол, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээлгэх зарчим зэргийг тус онолын дагуу тайлбарлах боломжгүй байна. Үүнийг шударга ёсны онолоор бус эдийн засгийн онолын үүднээс авч үздэг бөгөөд энэхүү судалгаагаар эдийн засгийн онолуудыг дэлгэрүүлэхгүй болно. Харин нийтийн ашиг сонирхлыг гэм хорын эрх зүйгээр хамгаалах зорилгыг агуулдаг шийтгэлийн шударга ёсны онолыг авч үзье. Ингэснээр Монгол Улсад гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалт хэрэгжихэд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах ач холбогдолтой гэж үзлээ.

2) Шийтгэлийн шударга ёсны онол

Шийтгэлийн шударга ёсны (distributive justice) үндсэн зорилго нь зөрчил үйлдсэн хүнийг буруутгахаас илүүтэй тийм үйлдэл гаргахаас айдас бий болгох замаар тогтоон барихад оршдог. Уг шударга ёсны зарчим гэм хорын эрх зүйд ялын журмаар гаргуулах хохирлын хэлбэрээр (punitive damages) тусгалаа олсон байна.

Залруулах шударга ёсны онолын дагуу А нь Б-д бодитой учруулсан хохирлыг барагдуулах ёстой байсан бол шийтгэлийн шударга ёсны онолын дагуу А нь Б-д учруулсан хохирлоо барагдуулахаас гадна шүүгч бусад этгээдэд А-д учирсан шиг гэм хор ахин учрахаас урьдчилан сэргийлж, Б-ээс нэмэлтээр нөхөн төлбөр гаргуулан А-д өгөхийг хэлнэ. Үүнийг гэм хорын эрх зүйд ялын журмаар гаргуулах хохирол⁶ гэдэг байна.

Ялын журмаар гаргуулах хохирол гэж иргэний эрх зүйн зөрчлөөс бий болсон бодит хохирол (compensatory damages)-ыг барагдуулахаас гадна гэм хор учруулсан этгээдэд нэмэлтээр төлөхийг шаардсан “торгууль”-ийн шинжтэй мөнгөн дүнг хэлнэ. Үүнийг Black’s Law Dictionary толь бичигт “Хариуцагчийн хайхрамжгүй, өс хонзонтой, эсхүл хуурч мэхэлсэн үйлдлийн төлөө түүний бусдад учруулсан бодит хохирол дээр нэмэгдэж төлөхөөр тогтоосон мөнгөн дүнг хэлнэ.”⁷ гэжээ.

Ялын журмаар гаргуулах хохирлын хэлбэр хамгийн анх МЭӨ 2000 оны Хаммурабийн хуульд тусгалаа олсон гэж үздэг. Харин Ромын эрх зүйд шийтгэлийн шударга ёсыг хүлээн зөвшөөрдөг байсан эсэх дээр түүхч судлаачид

⁶ Энэхүү судалгааны ажилд “punitive damages” гэсэн нэр томъёог монгол хэлэнд С.Нарангэрэл, Хууль зүй судлалын англи-монгол тайлбар тольд ялын журмаар гаргуулах хохирол гэснээр буулган хэрэглэв.

⁷ Bryan A, Garner, editor in chief. *Black’s Law Dictionary*, 9th ed., Thomson Reuters, 2009, p.448. [punitive damages. Damages awarded in addition to actual damages when the defendant acted with recklessness, malice, or deceit; specif., damages assessed by way of penalizing the wrongdoer or making an example to others. Punitive damages, which are intended to punish and thereby deter blameworthy conduct, are generally not recoverable for breach of contract.]

маргаантай байр суурьтай байдаг байна.⁸ Ялын журмаар гаргуулах хохирлыг АНУ-д “punitive damages”, Их Британид “exemplary damages”, Франц улсад “amende civile” гэсэн нэр томъёогоор илэрхийлж байна.

Англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудад шүүхээс гэм хор учруулсны улмаас олсон ашгаас нөхөн төлбөр гаргуулах эсхүл гэм хор учруулагчийн эд хөрөнгийг хумих зорилгоор нэхэмжлэгчид учруулсан хохирлоос өндөр үнийн дүнгээр нөхөн төлбөр гаргуулах замаар шийтгэл хүлээлгэдэг байна.⁹ Харин эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнуудад ялын журмаар гаргуулах хохирлын асуудал маргаантай сэдэв хэвээр байна.

АНУ-ын Хоёр дахь тойргийн давж заалдах шатны шүүгч, Йелийн хуулийн сургуулийн эмирит профессор Guido Calabresi шийтгэлийн шударга ёс нь гэм хорын эрх зүйд таван чиг үүрэгтэй талаар тайлбарлажээ. Үүнд:

1. **Нийгмийн хэв журмыг (societal norms) хамгаалах чиг үүрэг**- гэмт хэргийн шинж агуулсан ч эрүүгийн журмаар шийдвэрлэхэд бэрхшээлтэй үйлдлийг иргэний журмаар шийдвэрлэж болох бөгөөд шүүхээс тогтоосон нөхөн төлбөр нь нөгөө талаараа “шийтгэл” болдог байна. Өөрөөр хэлбэл, эрүүгийн журмаар шийдвэрлэхэд бэрхшээлтэй хэргийг иргэний журмаар өмгөөлөгчийн тусламжтайгаар мөрдөж, өөрийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хүн өөрөө хамгаалах боломжтой юм. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд хариуцагч хохирлыг нөхөн төлөх санхүүгийн чадамжтай байх чухал. Гэвч нөхөн төлбөрийн хэмжээг хэт өндөр тогтоосон нөхцөлд double jeopardy буюу нэг гэм буруутай этгээдэд нэг удаа хариуцлага хүлээлгэх зарчим хөндөгддөг байна.
2. **Үржүүлэх чиг үүрэг**- өмнө нь амьдрал дээр хохирч байсан ч хохирлоо нөхөн төлүүлж чадаагүй хохирогч нарын хохирлын хэмжээгээр үржүүлж, нөхөн төлбөрийн хэмжээг өндөр тогтоохыг хэлнэ. Түүнчлэн нэхэмжлэгч хэргийн харьяаллаас хамааран аль нэг шүүхэд амжилт олохгүй байх эрсдэлийг тооцоолж, бүх аргаар хохирлоо нөхөн төлүүлэх агуулгаар мөн ойлгоно.
3. **“Эмгэнэлтэй сонголт”-ын чиг үүрэг**- энэ нь бусдын санаатай болон болгоомжгүй үйлдэл өндөр гарз, хохирол учруулж болзошгүй нөхцөл бүрдүүлсэн тохиолдолд тухайн этгээдийг анхаарал болгоомжгүй байсных нь төлөө торгуулийн шинжтэй мөнгөн дүн гаргуулахыг ойлгоно. Жишээ нь, *Grimshaw v. Ford Motor Company (the Pinto case)* маргаан

⁸ Marco Cappelletti, *Comparative reflections on Punishment in Tort law*, in Jean-Sébastien Borghetti and Simon Whittaker (eds), *French Civil Liability in Comparative Perspective*, Hart Publishing, 2019, p.329.

⁹ Maud Laroche, “Reconnaître de très larges pouvoirs au juge : le juge peut-il considérer les comportements du responsable et de la victime”, *Revue de Jurisprudence Commerciale*, Juillet/Août Numéro 4 (2013), p.1-2.

дээр Форд компани хийн түлштэй тээврийн хэрэгслийг газ дэлбэрэх эрсдэлтэй газар байрлуулсан учраас өндөр хэмжээний төлбөр төлөх болсон юм. Олон хүний амь насанд эрсдэл учруулахуйц тэрхүү үйлдэл нь бодит хохирол хэн нэгэнд учруулаагүй ч шүүх тус хэрэгт шийтгэлийн шударга ёсыг тогтоосон байна.

4. **Арилгах боломжгүй хохирлыг барагдуулах чиг үүрэг**- бодитой учирсан хохирлыг (compensatory damages) арилгах боломжгүй, тухайлбал сэтгэл санааны хохирлыг бүрэн нөхөн төлөх боломжгүй нөхцөлд ач холбогдолтой байдаг.
5. **Хувь хүнийг хохиролгүй болгох чиг үүрэг**- энэ үзэл санаагаар зүгээр нэг хохирол барагдуулаад дуусах нь хангалтгүй гэж үздэг бөгөөд хүний эрхийг ноцтой зөрчсөн үйлдэлд нь хариу авах, Үндсэн хуульд заасан бүхий л арга хэмжээг авч хүний эрхийг хамгаалахыг шаарддаг байна.¹⁰

Ийнхүү шийтгэлийн шударга ёсны онол англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоонд чухал байр суурь эзэлдэг. Энэ нь залруулах шударга ёсны үүднээс залруулах боломжгүй хохиролд “шийтгэл”-ийн шинжтэй нөхөн төлбөрийг хариуцагчаас гаргуулахыг ойлгоно. Ингэснээр тодорхой этгээд, эсхүл тодорхой гэм хорын улмаас нийтийн эрх ашиг зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлдэг байна.

Гэвч нөгөө талаараа хэн нэгнийг иргэний журмаар “шийтгэх” бодлогыг нийгэм дэх зөрчлийн хэв шинжээс шалтгаалж янз бүрээр тогтоох хэрэгтэй. Эс тэгвэл гэм хорын эрх зүй нь хувийн эрх зүйн хүрээнээс хальж, эрүүгийн эрх зүйтэй давхардах эрсдэл үүсэхээс гадна гэмт хэргийн улмаас учруулсан гэм хорыг нөхөн төлөхөд гэм буруугийн зарчим хөндөгдөж эхэлнэ. Иймд эрүүгийн болон гэм хорын эрх зүйн нийтлэг болон ялгаатай шинжийг нарийн авч үзэх хэрэгтэй.

Эрүүгийн эрх зүй бол хүмүүсийн нийтлэг эрх ашгийг хамгаалахад зориулагдсан эрх зүйн салбар юм. Хэдийгээр нэг талаас нийгмийн буюу хүмүүсийн нийтлэг эрх ашгийг илэрхийлж, хамгаалах төр- нөгөө талаас тэрхүү нийтлэг эрх ашигт халдаж гэм хор учруулсан гэмт хэрэгтэн хоёрын хооронд үүсэж буй гэмт хэрэг, түүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын асуудлыг эрүүгийн эрх зүйгээр зохицуулж буй мэт боловч энэхүү зохицуулалтын зорилго нь Үндсэн хууль болон бусад хуулиар тогтоосон үнэт зүйлс, нийтлэг эрх ашгийг хамгаалах явдал байдаг.¹¹

Ийнхүү эрүүгийн эрх зүйд **гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилго** байдаг бол гэм хорын эрх зүй нь мөн адил **иргэний эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгыг** агуулж байдаг юм.

Нийгэмд хохирол учруулсан зөрчил нь эрүүгийн хариуцлагын зүйл байдаг бол **хувь этгээдэд хохирол учруулсан зөрчил** нь хувийн эрх зүйн

¹⁰ Guido Calabresi, *The complexity of torts- the case of punitive damages, Exploring tort law*, ed. by M. Stuart Madden, Cambridge University Press, 2005, p.333-346.

¹¹ *Эрүүгийн эрх зүйн гарын авлага*, УБ, 2007, 45 дахь тал.

хариуцлагын (тэр дундаа ялын журмаар гаргуулах хохирол) зүйл болно. Тус хоёр хариуцлага нь өөр өөрийн ялгагдах шинжтэй: эрүүгийн хариуцлагын цаана уг үйлдлийг гаргахаас сэргийлэх **төрийн ашиг сонирхол** байдаг бол ялын журмаар гаргуулах хохирлын цаана өшөө авах **хувь хүний ашиг сонирхол** байдаг.¹²

Нэг талаас, иргэний маргаанд нэхэмжлэлийн шаардлагад баригдаж шүүх хэргийг шийдвэрлэдэг байхад нийгмийн “шаардлага”-аар хүнийг шийтгэх хүрээнд өндөр хэмжээний нөхөн төлбөр төлөх шийдвэр гаргах боломжгүй юм. Нөгөө талаас, ялын журмаар хохирол гаргуулах хохирол (punitive damages) нь хувь хүн, түүний өмгөөлөгчид өөрсдөө мөрдөн байцаалт хийж, буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхэд хүчтэй хөшүүрэг бий болгож, эрүүгийн хуулийн зарим хийдлийг нөхдөг байна. Ингэснээр торгуулиа төлөөд хууль тогтоомжийг дураараа зөрчиж, өөрийнхөө хууль бус үйлдлийг хохирол барагдуулах байдлаар зөвтгөдөг этгээд нийгмийн өмнө хариуцлага хүлээх боломжтой болдог. Энэ нь ихэвчлэн эдийн засгийн том тоглогч, нөлөө бүхий этгээдүүдийн харилцаанд ач холбогдолтой байна. Иймээс ч эдийн засгийн үр ашгийг эрэлхийлсэн онолд шийтгэлийн шударга ёсыг эрхэмлэсэн байр суурь давамгайлдаг. Эдгээр онолын зорилго нь гэм буруутай этгээдийг шударга ёсны өмнө бөхийлгөхөөс илүүтэй айдас бий болгох замаар тодорхой үйлдэл хийхийг зохистой хэмжээнд хязгаарласан хэм хэмжээг тогтооход оршдог.¹³

Ийнхүү уг асуудал хоёр талтай бөгөөд эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнуудад маргаантай сэдэв хэвээр байна. Тухайлбал, Франц улсад шийтгэлийн шударга ёсыг няцаасаар ирсэн бөгөөд гэм хорын эрх зүй нь гагцхүү хохирлыг нөхөн төлөхөд чиглэх хэрэгтэй ба шийтгэлийг эрүүгийн эрх зүйн зохицуулах асуудлаар нь үлдээх хэрэгтэй гэж үздэг байв. Учир нь гэм хорын эрх зүйгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхтэй нэгэн адилаар шийтгэл оногдуулснаар эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад эдлэх эрхүүдийг хамгаалахгүйгээр хариуцагчийг шийтгэх нөхцөл бүрдэнэ хэмээн тайлбарладаг байжээ.¹⁴

Харин 19-р зууны хагасаас томоохон хэмжээний осол олноор гарах болсноор даатгалын тогтолцоо хөгжих үндэс болж, Францын гэм хорын эрх зүй нь хувь хүний хариуцлагаас илүү нийгмийн хариуцлагын тогтолцоо руу шилжиж эхэлсэн. Үүнээс үүдэн нэхэмжлэгч хариуцагчийн хооронд үүсэх сонгодог харилцаанаас илүүтэй нийтийн ашиг сонирхолд тулгуурласан гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн харилцаа хүчтэй байр суурь эзлэх болсон байна. Үүнд үндэслэн БНФУ-ын Хууль зүйн яамнаас “Projet de réforme” буюу иргэний эрх зүй дэх өөрчлөлтийг боловсруулан батлуулсан юм.

Үүнээс харвал, шийтгэлийн шударга ёсны онол гэм хорын эрх зүйн үүргийг тайлбарлахад ач холбогдолтой гол онолын нэг байна. Улс орнууд гэм хорын эрх

¹² Guido Calabresi, *The complexity of torts- the case of punitive damages, Exploring tort law*, ed. by M.Stuart Madden, Cambridge University Press, 2005, p.335.

¹³ Marco Cappelletti, *Comparative Reflections on Punishment in Tort Law* in Jean-Sébastien Borghetti and Simon Whittaker (eds), *French Civil Liability in Comparative Perspective*, Hart Publishing, 2019, p.332-333.

¹⁴ C Jauffret-Spinosi, *Les dommages-intérêts punitifs dans les systems de droit étrangers*.

зүйн тогтолцоонд шийтгэлийн шударга ёсны онолын үүднээс ялын журмаар гаргуулах хохирлыг хүлээн зөвшөөрөх эсэхийг эрүүгийн болон ялын бодлогыг тодорхойлохтой ижил зарчмаар шийдвэрлэх нь зүйтэй юм. Эрүүгийн бодлогын тусламжтайгаар нийгэмд аюултай ямар үйлдэл, эс үйлдэхгүйг гэмт хэрэгт тооцох, ямар төрөл, хэмжээний ял, бусад төрлийн эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, үйлдэл, эс үйлдэхгүйг гэмт хэрэгт тооцохтой холбоотой бусад институтийг хэрхэн бүрдүүлэх үзэл баримтлалыг тодорхойлдог.

Иймд ялын бодлогын тусламжтайгаар нийгмийн хөгжил, гэмт явдлын байдал, хандлагад нийцүүлэн гэмт хэрэгт ял ногдуулахад баримтлах үзэл баримтлал төлөвшдөгтэй ижил гэм хорын эрх зүйд шийтгэлийн шударга ёсны онолыг баримтлах эсэхийг хууль тогтоогч оновчтой тодорхойлох шаардлагатай байна. Монгол Улсын гэм хорын эрх зүйд тус онол хэрхэн нөлөөлж буйг судалгааны ажлын III бүлэгт дэлгэрүүлэн авч үзэх болно.

2. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ойлголт

1) Нэр томъёоны тайлбар

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэгт гэрээний бус үүргийг ойлгодог бөгөөд германаар “deliktsrecht”, францаар “responsabilité civile délictuelle”, англиар “tort”, “non-contractual liability”, оросоор “деликтные обязательства” гэж нэрлэдэг байна. Гэрээний бус үүрэг гэж буйн шалтгаан нь гэм хорын эрх зүй болон гэрээний эрх зүй хохирол нөхөн төлөх арга хэрэгсэл, зорилгоороо ялгаатайд оршино. Гэрээний эрх зүй нь гэрээний талуудын баялгийг төлбөр, бараа бүтээгдэхүүн эсхүл үйлчилгээ үзүүлэх хэлбэрээр нэмэгдүүлэхэд чиглэдэг бол гэм хорын эрх зүйгээр хувь хүнийг хамгаалах, түүний баялгийн бүрэн бүтэн байдлыг хадгалан хамгаалахад чиглэдэг. Хувийн эрх зүйн энэхүү хоёр салбар хоорондоо нягт уялдаатай бөгөөд өөр өөрийн гэсэн онцлогтойгоор бие даан оршдог байна.

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ойлголтыг зөв ойлгож, судлахын тулд юуны түрүүнд нэр томъёоны хэрэглээнд ач холбогдол өгөх шаардлагатай. Гэм хорын эрх зүйн харилцаанд гол хэрэглэгддэг хэд хэдэн нэр томъёо бий. Эдгээрт “tort”, “harm”, “damages”, “wrongs”, “liability” зэрэг орно. Академич С.Нарангэрэлийн “Хууль зүй судлалын англи-монгол тайлбар толь”-д эдгээр нэр томъёог монгол хэлэнд дараах байдлаар буулгажээ. Үүнд:

- Tort- иргэний эрх зүйн зөрчил;
- Harm- гэм хор;
- Damages- хохирол;
- Punitive damages- ялын журмаар гаргуулах хохирол;
- Wrongs- гэм хор, эрх зүйн зөрчил;
- Liability- хариуцлага;
- Strict liability- хатуу хариуцлага.

Дээрх нэр томъёог “Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг” болон үндэсний бусад эх сурвалж, АНУ-ын хууль зүйн толь бичиг болох “Black’s Law

Dictionary”-д буй тодорхойлолттой харьцуулж үзэх замаар монгол хэлэнд оновчтой буулгахыг оролдъё.

Хүснэгт 1. Гэм хорын эрх зүйн монгол, англи нэр томъёо

Үндэсний толь бичиг	Black’s Law Dictionary
<p>Гэм хор (англ. harm)- иргэний эрх зүйд хохирогчийн эд хөрөнгийн буюу материаллаг бус баялгийг (амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд зэрэг) багасгах, устгах, хөндөх замаар илэрхийлэгдэх материаллаг хохирол. Гэм хор нь нэлээд өргөн хүрээтэй ухагдахуун бөгөөд эд хөрөнгийн ба эд хөрөнгийн бус хохирлын аль алиныг багтаана. Хууль зүйн ном зохиол, шүүхийн практикт “хохирол” гэсэн нэр томъёог нэлээдгүй хэрэглэдэг. “Гэм хор” ба “хохирол” гэсэн нэр томъёо нь өөр хоорондоо яг нийцдэггүй.¹⁵</p>	<p>Tort- хохирлын хэлбэрээр нөхөн төлөгдөх боломжтой, гэрээний үүргийг зөрчихөөс бусад иргэний эрх зүйн зөрчлийг ойлгоно. Түүнчлэн тэдгээр зөрчлийг зохицуулж буй салбар эрх зүйг илэрхийлж болно; аливаа этгээдүүд хоорондын харилцаанд хуульд заасан үүргээ зөрчснийг хэлнэ. Мөн эдгээр зөрчлийг зохицуулж буй салбар эрх зүйг ойлгодог.¹⁶</p> <p>Harm- гэмтэл, гарз, материаллаг буюу биет хохирол.¹⁷</p>
<p>Хохирол (англ. damages)- иргэний эрх зүйд нэг этгээдийн хууль зөрчсөн үйлдлээр нөгөөд учруулсан мөнгөн хэлбэрээр илэрхийлэгдсэн алдагдал, хөнөөл, сүйтгэл. Хохирол нь: 1/ хэн нэгэн этгээдийн эрх зөрчигдсөнөөс түүнийг сэргээн тогтоолгоход гаргах ёстой зардал, тэрчлэн түүний эд хөрөнгийг алга болгосон ба гэмтээсэн бодит хохирол; 2/ хэрэв үүрэг гүйцэтгэгч үүргээ зохих ёсоор биелүүлсэн бол олж авах ёстой байсан орлого, алдагдсан ашиг юм.¹⁸</p>	<p>Damages- гарз хохирол учруулсны нөхөн төлбөрт аливаа этгээдээс нэхэмжилсэн эсхүл төлөхөөр тогтоосон мөнгөн дүнг хэлнэ.¹⁹</p>

¹⁵ С.Нарангэрэл, Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг, УБ, 2021, 88 дахь тал.

¹⁶ Bryan A, Garner, editor in chief, *Black’s Law Dictionary*, 9th ed., Thomson Reuters, 2009, p.1626.

[**tort.** 1.A civil wrong, other than breach of contract, for which a remedy may be obtained, usually in the form of damages; a breach of a duty that the law imposes on persons who stand in a particular relation to one another. 2.The branch of law dealing with such wrongs.]

¹⁷ *Id.* at 784.

[**harm.** Injury, loss, damage; material or tangible detriment.]

¹⁸ Мөн тэнд, 496 дахь тал.

¹⁹ *Id.* at 447.

[**damages.** Money claimed by, or ordered to be paid to, a person as compensation for loss or injury.]

Зөрчил (англ. wrongs)- эрх зүйн тогтолцоонд хэн ч халдаж үл болох эрхүүдийг хамгаалах зорилгоор хуулиар хориглосон үйлдэл гэж байх ба энэ хоригийг давсан үйлдлийг эрх зүйн зөрчил гэдэг. Иргэний хуульд ийм зөрчил гаргасан этгээдэд хариуцлага тооцох тогтолцоог тусгасан байх ба зөрчлөөс үүдэн хохирол бий болох явдлыг гэм хор учруулах хэмээн нэрлэсэн. Зөрчил нь холбогдох этгээдийн гэм буруутай үйлдлээр нөхцөлдсөн байхаас гадна гэм буруугаас үл хамааран бусдыг аюулд оруулсан нөхцөлд ч яригдах тул гэм хорын эрх зүй нь бусдад аюул учруулснаас үүсэх үүргийг мөн адил хамарч байдаг.²⁰

Иргэний эрх зүйн зөрчил (lat. delicta)- хууль болон гэрээнд заасан үүргээ биелүүлээгүй болон зохих ёсоор биелүүлээгүй тохиолдолд иргэний эрх зүйн зөрчилд тооцох бөгөөд уг зөрчил гаргасан гэм буруутай этгээдэд эд материалын хариуцлага хүлээлгэнэ.²¹

Деликтын хариуцлага (delictual responsibility)- иргэний эрх зүйд деликтын үр дүнд гэм хор учруулсны улмаас хүлээлгэх гэрээний бус хариуцлага.²³

Civil wrong- гэм хор учруулах, гэрээний үүргийг зөрчих, итгэлцэл эвдэх зэргээр нийтийн эрх зүйн хэм хэмжээ болон эрүүгийн хуулиас бусад хуулийг зөрчсөнийг ойлгоно. Түүнчлэн иргэний процессоор шийдвэрлэгдэх хууль зөрчсөн үйлдлийг хэлнэ.²²

Liability- хуулиар заавал үүрэг эсхүл хариуцлага хүлээх байдал, эсхүл хариуцлагын хэмжээг ойлгоно.²⁴

Strict liability- бодит хохирол эсхүл хохирол учруулагчийн гэм буруугийн санааг үл харгалзан аливаа зүйлийг аюулгүй байлгах зайлшгүй үүргээ зөрчснөөр үүсэх хариуцлагыг хэлнэ.²⁵

²⁰ Б.Буянхишиг, *Иргэний эрх зүйн ерөнхий анги*, гурав дахь хэвлэл, УБ, 2018, 120-121 дэх тал.

²¹ Б.Улаанбаатар, *Иргэний эрх зүйн тайлбар толь*, УБ, 2005, 65 дахь тал.

²² *Id.* at 1751.

[**civil wrong.** A violation of noncriminal law, such as a tort, a breach of contract or trust, a breach of statutory duty, of a defect in performing a public duty; the breach of a legal duty treated as the subject matter of a civil proceeding.]

²³ С.Нарангэрэл, *Хууль зүй судлалын англи-монгол тайлбар толь*, УБ, 2005, 298 дахь тал.

²⁴ *Id.* at 997.

[**liability.** The quality or state of being legally obligated or accountable; legal responsibility to another or to society, enforceable by civil remedy or criminal punishment.]

²⁵ *Id.* at 998.

Дээрхээс харвал, “harm” гэсэн нэр томъёо монгол хэлний гэм хор гэдэгтэй яг нийцэхгүй бөгөөд түүнээс явцуу утгатай буюу материаллаг хохирол, гарзыг илэрхийлсэн ойлголт байна. Түүнчлэн “tort” гэж гэрээний бус үүргийг зөрчсөн иргэний эрх зүйн зөрчлөөс гадна тухайн харилцааг зохицуулж буй салбар эрх зүйг илэрхийлж болох өргөн ухагдахуун байна. Зарим гадаад нэр томъёог монгол хэлэнд гэм хор, хохирол гэсэн хоёрхон үгээр буулгаж, өөр өөр утга санааг нарийн гаргаж чадахгүй байгаа нь гэм хорын эрх зүйн салбар дахь ойлголтыг гүнзгийрүүлэн судалж бичихэд хүндрэл учруулж байна.

Иймд энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд зарим нэр томъёог, тухайлбал “tort”- гэм хор, гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэг, гэм хорын эрх зүй; “wrong”- зөрчил; “harm”-материаллаг хохирол, эд хөрөнгийн алдагдал, гэмтэл; “damages”- хохирол; “punitive damages”- ялын журмаар гаргуулах хохирол; “strict liability”- гэм буруугүйгээр хүлээлгэх хариуцлага, хатуу хариуцлага гэж буулган хэрэглэх замаар гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ойлголтыг судалж бичих болно.

2) Хууль зүйн ойлголт

Гэм хор (tort) гэх үгийг англи хуульчид франц хэлнээс авчээ. Энэ нь зөрчил гэсэн утгатай бөгөөд гэм хор учруулна гэдэгт хэн нэгэнд зөрчил үйлдэхийг ойлгоно. Харин гэм хор болгон зөрчил болох ч зөрчил болгон гэм хор болдоггүй байна. Өөрөөр хэлбэл, гэм хор гэж хуулиар зөрчилд тооцсон ёс суртахууны хэм хэмжээг зөрчсөн үйлдлийг хэлнэ. Тиймээс ч гэм хор нь эрх зүйн зөрчил дотор онцгой байр суурь эзэлдэг байна.

Нэгдүгээрт, гэм хор бол хүн хоорондын харилцаанаас бий болох зөрчил юм. Учир нь нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдөөгүй, жигшмээр үйлдлийг бус хэн нэгэнд эсхүл бүлэг хүмүүст чиглэсэн зөрчлийг л гэм хор гэж үзнэ. *Хоёрдугаарт*, гэм хор бол бусдад хохирол учруулсан зөрчил. Эрүүгийн болон бусад салбар эрх зүйгээр хохирогчгүй зөрчлийг хамт зохицуулдаг бол гэм хорын эрх зүйн харилцаанд хохирогч заавал байдаг. *Гуравдугаарт*, гэм хор бол иргэний эрх зүйн зөрчил. Учир нь хохирогч тухайн хууль бус үйлдлийг иргэний журмаар шийдвэрлүүлэх боломжтой. Зарим үйлдэл гэм хор болон гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг аль алийг нь хангаж болох ч иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр гарснаар эрүүгийн хэрэг үүсэх үндэслэл болохгүй юм.²⁶

Монгол Улсын хувьд 2002 оны Иргэний хуульд хохирол болон гэм хорын ялгааг нэлээд тод гаргаж өгсөн бөгөөд уг хуулийн 227 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “үүрэг гүйцэтгүүлэгчээс гарсан зардал, эд хөрөнгийн алдагдал буюу гэмтэл, үүрэг гүйцэтгэгч үүргээ гүйцэтгэсэн бол үүрэг гүйцэтгүүлэгчид зайлшгүй орох байсан орлогыг хохиролд тооцно” гэснээс харахад хохирол бол гэрээний

[**strict liability.** Liability that does not depend on actual negligence or intent to harm, but that is based on the breach of an absolute duty to make something safe.]

²⁶ John C. P. Goldberg, Benjamin C. Zipursky, *The Oxford Introductions to U.S. Law, Torts*, NY, 2010, p.1-4.

болон гэрээний бус үүргээ биелүүлээгүйгээс нөгөө талд учирсан материаллаг зардал, олох байсан орлого юм.²⁷

Дээрхээс үзвэл, гэм хор гэж бусдад материаллаг болон материаллаг бус хохирол учруулсан, эсхүл учруулж болзошгүй, нийгмийн зан суртахууны нийтлэг хэм хэмжээнд харшилсан, гэрээнээс үүдэлтэйгээс бусад иргэний эрх зүйн зөрчлийг ойлгож болохоор байна. Үүнийг судлаач Т.Мөнхжаргал өөрийн бүтээлдээ: “Гэм хороос үүсэх үүрэг буюу зөрчлийн улмаас үүсэх үүрэг гэдэг нь хохирогчийн салшгүй эрх болох эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус амины эрхүүдийг зөрчсөний улмаас үүссэн гэм хорыг гэм хор учруулагч этгээдээс болон гэм хор арилгах үүргийг хуулиар олгосон этгээдүүдээс аль болох бүрэн хэмжээгээр сэргээлгэх явдлыг хангахад чиглэсэн гэрээний бус үүргийг хэлнэ”²⁸ гэжээ.

Ийнхүү гэм хор учруулсан этгээд гэм хорыг арилгаж, хохирлыг барагдуулах үүрэгтэй байна. Ингэхдээ нэг талаас учруулсан бодит хохирлыг байгаагаар нь барагдуулж, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, байсан зүйлийг хуучин хивэнд нь оруулах, нөгөө талаас бодит хохирол дээр нэмэгдээд төлөх хохирлын асуудал гэм хорын эрх зүйд яригддаг. Өөрөөр хэлбэл, хохирол барагдуулах хоёр үзэл санаа байдаг бөгөөд нэг нь нөхөн төлүүлэх хохирол (compensatory damages), нөгөө нь ялын журмаар гаргуулах хохирол (punitive damages) юм. Уг хохирол барагдуулах үзэл санаа нь судалгааны өмнөх хэсэгт дурдсан залруулах болон шийтгэлийн шударга ёсны онолын үзэл санаатай нягт уялдаатай байна.

3. Гэм хорын эрх зүйн үндсэн зарчим

Гэм хор учруулснаас хүлээх хариуцлага, түүний бүрэлдэхүүнийг шалгахад гэм хор учруулсан этгээдийн гэм бурууг харгалзах эсэхээс хамаарч гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх (fault liability), гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчим (strict liability) яригддаг. Иймд тус хоёр үндсэн зарчмыг дэлгэрүүлэн авч үзье.

1) Гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх зарчим

Гэм буруугийн зарчим 19-р зууны сүүл үеэс АНУ-ын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоонд чухал байр суурь эзлэх болсон. Гэм буруугийн зарчмын сонгодог үзэл санаа Холмесийн “Нийтлэг эрх зүй” бүтээлд тусгалаа олжээ. Иргэний эрх зүйн зөрчил үйлдэхийг хариуцагч ухамсраараа сонгосон, мөн тэрхүү үйлдэл нь урьдчилан харах боломжтой аюулыг нэхэмжлэгчид бий болгосон тохиолдолд хариуцагчийг гэм буруутай гэж үзэх юм. Иймээс ч ослын улмаас учирсан

²⁷ Ж.Оюунтунгалаг, “Сэтгэл санааны гэм хорыг нөхөн төлүүлэх асуудал”, магистрын зэрэг горилсон бүтээл, МУИС-ХЗС, 9-10 дахь тал.

²⁸ Т.Мөнхжаргал, *Гэм хороос үүсэх үүргийн эрх зүй*, УБ, 2005, 6 дахь тал.

хохирлыг гэм хорын эрх зүйгээр бус даатгалын журмаар барагдуулах учиртай гэж Холмес үзжээ.²⁹

Хууль зүйн талаасаа гэм бурууг англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улсад хайхрамжгүй байдал (negligence)-тэй холбон тайлбарладаг байна. Хайхрамжгүй үйлдэл гэдэгт 1/ урьдчилан харах боломжтой гарз, гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх хэмнэлттэй арга хэмжээ авч чадаагүй, 2/ үйл ажиллагааг явуулахад баримтлах мэргэжлийн стандартыг мөрдөөгүй, 3/ нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад чиглэсэн дүрэм журмыг зөрчсөнийг ойлгоно. Хайхрамжгүй байдлыг ийнхүү хэмжих нь объектив бөгөөд зарим талаараа ухамсрын хувьд гэм буруутай үйлдлийг тодорхойлж чаддаггүй байна.³⁰

Эх газрын эрх зүйн бүлийн улсуудад тус зарчим гэм хорын эрх зүй дэх үндсэн зарчим болж, ерөнхий зохицуулалтад тусгалаа олсон байдаг. Тухайлбал, БНФУ-ын Иргэний хуульд гэм буруутайгаар гэдэгт “санаатай” эсхүл “болгоомжгүй” хэлбэрийг тусгасан бөгөөд “санаатай” гэдэг нь хуулиар хамгаалагдсан ашиг сонирхолд халдах сэдэл байсныг илэрхийлдэг бол “болгоомжгүй” нь тухайн нийгэмд зайлшгүй гэж тооцогддог анхаарал болгоомжийн төвшнийг баримтлаагүйг ойлгохоор заажээ.³¹

Улс орнуудад гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх зарчим нийтлэг байдаг ч гэм буруугийн болон хохирлын бүрэлдэхүүнийг шалгахад бага зэрэг ялгаатай шалгуур тавьдаг байна. Ийнхүү гэм хорын эрх зүйн хүрээнд харьцуулсан судалгаа хийхэд ялгамжтай хэд хэдэн нэр томъёог олон янзаар буулгасан байдаг нь улс болгоны гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтын бүрэлдэхүүн ялгамжтай байдгаас үүдэлтэй юм.

2) Гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчим

Англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс орнуудад гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчмыг гэм хор учруулсан этгээд гэм буруутай эсэхийг үл харгалзан хохирогчид учирсан хохирлыг нөхөн төлөх үүрэг хүлээх агуулгаар тайлбарладаг. Гэм буруугаас үл хамааран хариуцлага хүлээх зарчмын онолын үндэс нь тухайн үйлдэл, үйл ажиллагаа нь зүйд огт нийцэхгүй буюу хориглохгүй бол болохгүй үйлдэл, үйл ажиллагаа биш бөгөөд харин ч эсрэгээрээ нийгэмд үр өгөөжтэй, зайлшгүй шаардлагатайд тооцогддог үйл ажиллагаа байна. Гэвч энэ хэмжээгээрээ нийгэмд өндөр аюулыг бий болгоно. Ийнхүү эрх зүйгээр нийгэм дэх нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах үзэл баримтлалын үүднээс тодорхой үйлдэл, үйл ажиллагаа явуулсан этгээдэд тухайн үйлдэл, үйл ажиллагаанаас бусдад учирсан эрсдэлийг заавал хариуцуулах ёстой гэж үзжээ.³²

²⁹ Catharine Pierce Wells, “Tort law as corrective justice: a pragmatic justification for jury adjudication”, *Michigan Law Review*, Vol.88 (1990), p.2355.

³⁰ *Id.* p.2358.

³¹ Ж.Оюунтунгалаг, *Харьцуулсан иргэний эрх зүй*, УБ, 2013, 98 дахь тал.

³² Л.Амгаланбаатар, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын улмаас учирсан гэм хорын эрх зүйн онолын асуудал, хууль хэрэглээ, магистрын зэрэг горилсон бүтээл”, МУИС-ХЗС, 2018.

Гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээлгэх зарчмын үндэс суурь нь зэрлэг амьтан тэжээгчийн хариуцлагаас үүсэлтэй юм. Зэрлэг амьтан хүний хорио хяналтгүйгээр сул байх тохиолдолд бусад хүнийг гэмтээх нь байгалийн жам. Иймээс тус амьтан бусдын амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулсан тохиолдолд амьтныг тэжээж, өөрөө хараа хяналтад байлгаж буй этгээд хохирлыг маргаангүйгээр барагдуулах үүрэг хүлээдэг болжээ.

Орчин үед үйлдвэрлэл хөгжихийн хирээр орчиндоо аюул учруулж болзошгүй үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаанд тус зарчим хэрэглэгдэх болсон. Энэ нь өөрийн хүслээр бусдад аюултай үйл ажиллагаа явуулж буй, эсхүл аюултай зүйл эзэмшиж буй этгээд анхаарал болгоомжтой байсан ч хохирол учрах эрсдэл байгаа үед тухайн хүн бүх эрсдэлийг өөр дээрээ үүрэх юм.

Эдийн засгийн хувьд олон хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгийг өндөр эрсдэлээс хамгаалахын тулд тухайн үйл ажиллагаанаас бий болох хохирлыг нөхөн төлөх этгээдийг шууд тодорхойлохын оронд хамгийн бага зардлаар осол гарахаас урьдчилан сэргийлэх боломжтой этгээдийг (the least cost avoider) тодорхойлох нь илүү ач холбогдолтой гэж үздэг. Аюултай үйл ажиллагаа явуулж буй этгээд осол гарсны дараа хохирлыг нөхөн төлөх үү, гарахаас нь өмнө урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах уу гэдэг тухайн этгээдийн сонголт байх бараг боломжгүй.

Учир нь урьдчилан сэргийлэх зардал осол гарсны дараах зардлаас үргэлж бага байна. Иймд аюултай үйл ажиллагаа эрхэлснээс бий болох эрсдэлийг бүхэлд нь үйл ажиллагаа эрхлэгчид үүрүүлснээр аль ч тохиолдолд бизнес эрхлэгч анхаарал болгоомжтой байх үүргээ ухамсартайгаар биелүүлэх юм. Үүнийг хууль зүйн шинжлэх ухаанд гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчим (strict liability) гэдэг байна.³³

Уг зарчмыг хэрэгжүүлэхийн тулд гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээлгэх онцгой аюултай үйл ажиллагаа гэдэгт юуг хамааруулахыг тодорхойлох шаардлагатай болно. Жишээ нь, АНУ-д онцгой аюултай үйл ажиллагааг тодорхойлоход дараах 6 хүчин зүйлийг шалгадаг байна. Үүнд:

1. Хүн, газар болон бусдын эд хөрөнгөд гарз хохирол учрах өндөр эрсдэлтэй;
2. Үйл ажиллагаанаас бий болох эд хөрөнгийн хохирлын хэмжээ нүсэр их байх төлөвтэй;
3. Анхаарал болгоомжтой (reasonable care) байсан ч эрсдэл алга болохгүй;
4. Үйл ажиллагаа нь онцгой буюу нийтлэг бус;
5. Үйл ажиллагааг тохиромжгүй орчин, байршилд явуулж байгаа;
6. Нийгэмд үзүүлж буй эерэг үр нөлөө үйл ажиллагаанаас бий болох аюулаас өндөр зэрэг юм.³⁴

³³ Ward Farnsworth, *The legal analyst: a toolkit for thinking about the law*, The University of Chicago, 2007, p.47.

³⁴ Joseph W. Glannon, *The law of torts*, 4th ed., p.326.

Англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудад гэм хорын цөөн хэдэн төрөлд хатуу хариуцлагын зарчмыг хэрэглэдэг. Эх газрын эрх зүйн бүлийн орнуудын хууль тогтоомж дахь тусгай гэм хорын зохицуулалтад уг зарчим мөн л тусгалаа олсон байна. Ийнхүү аль ч эрх зүйн тогтолцоонд уг зарчмын үндэс суурь нь нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, гэм хор учирсан тохиолдолд хамгийн бага зардлаар хариуцлага хүлээх этгээдийг тодорхойлоход оршино.

III. МОНГОЛ УЛСЫН ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ТОГТОЛЦОО

1. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго

Монгол Улсын Иргэний хуулийн зөрчлийн улмаас үүсэх үүргийн зохицуулалт нь гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэг юм. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтыг эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнуудад буй ерөнхий ба тусгай гэсэн хоёр хэсэгт хувааж болно.

Гэм хор үүссэн нөхцөл, шалтгаан, шалтаг, түүний үндсэн шинж төлөв, гэм хор учруулагчид хүлээлгэх хариуцлага, хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болон бусад гэм хорын тусгай үүргүүдэд ерөнхий чиглэмж болох заалтыг **ерөнхий** хэмээн хэлж болно. Харин тодорхой төрлийн гэм хор үүссэн өвөрмөц онцлог, гэм хор учруулагчийн эрх, үүрэг, эрх зүйн байдалтай шууд холбогдож, зөвхөн тухайн нэрлэн заасан зохицуулалтыг **тусгай** гэнэ.³⁵

2002 оны Иргэний хуулийн “Гэрээний бус үүрэг” гэх IV хэсгийн “Зөрчлийн улмаас үүсэх үүрэг” нэртэй II дэд хэсэгт гэм хорын ерөнхий, тусгай зохицуулалтаас гадна гэм хорын улмаас учруулсан хохирлыг хэрхэн нөхөн төлөхийг 505-511, 513, 514 дүгээр зүйлд заасан. Ингэхдээ бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндэд гэм хор учруулсан тохиолдолд учирсан хохирлыг хэрхэн арилгах процессыг заажээ.

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтын системчлэлийг ерөнхий болон тусгай зохицуулалтаас харах боломжтой боловч уг тогтолцоо ямар зорилгыг агуулж буйг хохирол нөхөн төлүүлэх зохицуулалтаас харах боломжтой гэж үзлээ. Ингэхдээ судалгааны эхний хэсэгт авч үзсэн залруулах болон шийтгэх шударга ёсны онолын үүднээс задлан шинжилье.

1) Залруулах шударга ёсыг тогтоох зорилго

Монгол Улсын Иргэний хуулийн 505, 507, 508, 510, 511 дүгээр зүйлд бусдын эд хөрөнгө, эрүүл мэнд, амь нас, нэр төр, алдар хүнд болон ажил хэргийн нэр хүндэд учруулсан материаллаг болон материаллаг бус хохирол, түүнийг барагдуулах журмыг зохицуулжээ. Эдгээр зохицуулалтад гэм хорын эрх зүйн онолын үүднээс дүн шинжилгээ хийж үзье.

³⁵ Т.Мөнхжаргал, *Монгол Улсын иргэний эрх зүй, Үүргийн тусгай төрөл*, УБ, 2015, 214 дэх тал.

Хүснэгт 2. Монгол Улсын Иргэний хуулийн зарим зүйл, заалтад хийсэн дүн шинжилгээ

Хуулийн зүйл, хэсэг, заалт	Дүн шинжилгээ
<p>510.1.Бусдын эд хөрөнгөд гэм хор учруулсан этгээд уг гэм хорыг арилгахдаа гэм хор учруулахаас өмнө байсан байдалд нь сэргээх /адил нэр, төрөл, чанарын эд хөрөнгө өгөх, гэмтсэн эд хөрөнгийн засах зэргээр/ буюу учирсан хохирлыг мөнгөөр нөхөн төлнө.</p>	<p>Эд хөрөнгөд учирсан материаллаг хохирлыг залруулах шударга ёсны үүднээс өмнө нь байсан байдалд нь сэргээж, сэргээх боломжгүй нөхцөлд мөнгөөр нөхөн төлөхөөр зохицуулсан байна.</p>
<p>505.1.Бусдын эрүүл мэндэд гэм хор учруулсан этгээд нь хохирогчийн хөдөлмөрийн чадвараа алдсанаас дутуу авсан цалин хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, ийнхүү эрүүл мэндэд гэм хор учруулсантай холбогдон гарсан асарч сувилах, нэмэгдэл хоол өгөх, хиймэл эрхтэн хийлгэх, сувиллын газар сувилуулах зэрэг зайлшгүй бүх зардлыг хохирогчид төлөх үүрэгтэй.</p>	<p>Хүний эрүүл мэндэд учруулсан гэм хорыг арилгахдаа хохирогчийн хөдөлмөрийн чадвараа алдсанаас дутуу авсан орлого, эмчилгээний болон холбогдох бусад зардлыг нөхөн төлөхөөр зохицуулжээ. Үүнд болоод өнгөрсөн үйл хэрэг дээр үндэслэн гаргуулах нөхөн төлбөрийг ойлгоно.</p>
<p>507.1.Эрүүл мэндэд нь гэм хор учирснаас болж, хөдөлмөрийн чадвараа хагас алдсан иргэний хөдөлмөрийн чадвар нь цаашид дордох буюу авч байгаа тэтгэврийн хэмжээ багасвал гэм хор учруулсны төлбөрийг зохих хэмжээгээр нэмэгдүүлэхийг хариуцагчаас шаардах эрхтэй.</p> <p>507.2.Хохирогчийн хөдөлмөрийн чадвар сайжирсантай холбоотойгоор авч байгаа цалин, хөлс, орлого болон тэтгэврийн хэмжээ нэмэгдвэл хариуцагч нь гэм хор учруулсны төлбөрийн хэмжээг багасгахыг шаардах эрхтэй.</p>	<p>Гэм хор учруулснаас ирээдүйд үүсэх нөхцөл байдлыг харгалзан нөхөн төлбөрийн хэмжээг өөрчлөх агуулгатай байна. Гэм хор учруулсны төлбөрийг хохирогчийн эрүүл мэндийн нөхөн сэргэсэн, эсхүл дордсон төвшинд нийцүүлэн өөрчилж байгаа нь залруулах шударга ёсны онолыг баримталж буй зохицуулалт болохыг илэрхийлж байна. Ингэхдээ хүний сэргээгдэшгүй эрүүл мэндийг түүний авч буй цалин, хөлс, орлого болон тэтгэврээр хэмжиж байна. Үүн дээр сэтгэл санааны хохирлыг тооцох зохицуулалт байхгүй юм.</p>
<p>508.1.Хохирогч нас барсан бол түүнийг оршуулахтай холбогдсон зайлшгүй зардал болон гэм хор учруулсны төлбөрийг түүний өв залгамжлагч</p>	<p>Хүний амь насыг хэзээ ч, ямар ч хэлбэрээр нөхөн сэргээх боломжгүй байдаг. Гэсэн ч хохирогч нас барсан нөхцөлд гэм хор учруулсны төлбөрийг нас</p>

шаардах эрхтэй.

508.2.Гэм хор учруулсны төлбөрийг нас барсан хохирогчийн асрамжид байсан буюу нас барах үед түүнээс тэтгэвэр авах эрхтэй байсан хөдөлмөрийн чадваргүй этгээд, хохирогчийг нас барсны дараа төрсөн хүүхэд тус тус, түүнчлэн нас барагчийн найман нас хүрээгүй хүүхэд, дүү, ачийг асран хүмүүжүүлж байгаа байнгын цалин хөлс орлогогүй эцэг, эх, нөхөр /эхнэр/-ийн аль нэг нь авах эрхтэй.

508.3.Төлбөр гаргуулах хэмжээг тогтоохдоо нас барагчид өөрт нь болон түүний асрамжид байсан хөдөлмөрийн чадвартай бөгөөд төлбөр авах эрхгүй этгээдэд оногдох хэсгийг хасаад **нас барагчийн сарын цалин хөлс, орлогын дунджаар тогтооно.** Түүнчлэн төлбөр авагч тус бүрт тогтоосон төлбөрийн хэмжээнээс тэжээгчээ алдсаны тэтгэврийг хасна.

барагчийн сарын цалин хөлс, орлогын дунджаар тогтоож оршуулгын зардалтай хамт төлөхөөр байна. Хэрэв нас барагч хөдөлмөр эрхлэх насанд хүрээгүй, эсхүл хөдөлмөр эрхэлдэггүй иргэн байсан тохиолдолд уг зохицуулалтаар хүний амь насанд гэм хор учруулсны төлбөрийг нөхөн төлөх боломжгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, уг эрх ашиг залруулагдахааргүй, хохирогчийн гэр бүлийн гишүүдэд сэтгэл санааны хохирлыг нөхөн төлөх боломжгүй байгаа нь энэ тохиолдолд залруулах шударга ёс ч, шийтгэх шударга ёс ч хэрэгжихэд хүндрэлтэй байгааг илэрхийлж байна.

511.1.Бусдын нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг гутаасан мэдээ тараасан этгээд түүнийгээ бодит байдалд нийцэж байгааг нотолж чадахгүй бол эд хөрөнгийн хохирол арилгасныг үл харгалзан, **эдийн бус гэм хорыг мөнгөн болон бусад хэлбэрээр арилгах** үүрэг хүлээнэ.

511.2.Эдийн бус гэм хорыг арилгах хэмжээг мэдээ тараасан арга хэрэгсэл, тарсан хүрээ, хохирогчийн сэтгэл санаанд учирсан үр дагавар зэргийг харгалзан **нэхэмжлэгчийн шаардлагын хүрээнд мөнгөөр тооцож тогтоох** бөгөөд мэдээ тараасан уг хэлбэр болон бусад аргаар няцаалт хийхийг гэм хор учруулсан этгээдэд үүрэг болгоно.

511.3.Энэ зүйлд энэ хуулийн 21.4³⁶, 21.5³⁷,

Тус зүйлд зааснаар эдийн бус гэм хор гэдэгт хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг гутаасныг л ойлгохоор байна. Үүнийг нэхэмжлэгчийн шаардлагын хүрээнд мөнгөөр тооцож тогтоох бөгөөд эдийн бус гэм хорыг арилгах бусад хэлбэрт тараасан мэдээлэлд няцаалт хийхийг ойлгохоор байна. Харин хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндээс гадна сэтгэл санааны бусад хохирлыг арилгах зохицуулалт байхгүй байгаа нь энэ төрлийн гэм хорыг арилгах боломж хязгаарлагдмал байгааг илэрхийлж байна.

³⁶ Монгол Улсын Иргэний хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.4 дэх хэсэг: “Хуулиар тогтоосон хувийн нууцад хамааралтай мэдээг өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр тарааснаас гэм хор учирсан гэж үзвэл иргэн уг гэм хорыг арилгахыг шаардах эрхтэй”.

³⁷ Монгол Улсын Иргэний хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.5 дахь хэсэг: “Иргэний дүрсийг гэрэл зураг, кино, дүрс бичлэгийн хальс, хөрөг зураг болон бусад хэлбэрээр өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр нийтэлсэн, олон нийтэд үзүүлснээс гэм хор учирсан гэж үзвэл тухайн этгээд гэм хорыг арилгахыг шаардах эрхтэй”.

21.6 ³⁸ -д заасан журам нэгэн адил үйлчилнэ.	
---	--

Дээрхээс харвал, Монгол Улсын Иргэний хуулийн гэм хорыг арилгах зохицуулалтад залруулах шударга ёсны онол тусгалаа олсон байна. Өөрөөр хэлбэл, гэм хор учруулагч учруулсан хохирлынхоо хэмжээгээр л хохирол барагдуулах юм. Үүнээс гадна эдийн бус гэм хорыг гагцхүү нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндэд учруулсан хохирлоор хязгаарлажээ. Энэ нь ХБНГУ-ын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоотой төсөөтэй байна.

Тодруулбал, ХБНГУ-д эдийн бус хохирлыг нөхөн төлүүлэх тохиолдол тун ховор юм. Иргэний хэргийн шүүх нэхэмжлэгчийн эрх ноцтой зөрчигдөж, нөхөн төлбөр гаргуулахаас өөр аргагүй нөхцөлд л эдийн бус хохирлыг барагдуулах шийдвэр гаргадаг. Хэдийгээр ХБНГУ дахь гэм хорын эрх зүйн онолын дагуу гэм хор учруулагчийг шийтгэх үзэл санааг хүлээн зөвшөөрдөггүй ч эдийн бус гэм хорын тухайд Европын Холбооны Ерөнхий мэдээллийг хамгаалах журам (GDPR)-ын 82 дугаар зүйлд заасан “бүрэн болон үр дүнтэй нөхөн төлбөр”³⁹ гэдгийг өргөн хүрээнд тайлбарлан эдийн бус хохирлыг барагдуулах шинэ чиг хандлагыг хэд хэдэн хөдөлмөрийн шүүх дээр төлөвшүүлээд байна.⁴⁰

Ийнхүү дан ганц залруулах шударга ёсны онол дээр үндэслэн гэм хорыг барагдуулдаг байх нь эдийн бус гэм хорыг бүрэн барагдуулах боломжийг хязгаарлаж байна. Энэ нь гэмт хэргийн улмаас учирсан эдийн бус хохирлыг мөн барагдуулахад хамааралтай юм.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.5 дахь хэсэгт “Гэмт хэргийн улмаас учирсан эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирлыг нөхөн төлүүлэх, сэргээлгэхээр шаардлага тавьж байгаа хүн, хуулийн этгээдийг иргэний нэхэмжлэгч” байхаар заасан. Гэмт хэргийн улмаас учруулсан гэм хорыг уг хуульд эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирол гэж заасан бөгөөд эрүүгийн шүүх иргэний нэхэмжлэлийг тухайн эрүүгийн хэрэгтэй хамтад нь шийдвэрлэх юм.

Ийнхүү шийдвэрлэхдээ Иргэний хуулийн гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн ерөнхий болон тусгай зохицуулалтыг хэрэглэх, эсхүл Иргэний хуулийн 228-230 дугаар зүйлд заасан гэм хор арилгах зохицуулалтыг хэрэглэх эсэх нь тодорхойгүй байна. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2009 оны 15 дугаар тогтоолд

³⁸ Монгол Улсын Иргэний хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.6 дахь хэсэг: “Иргэний нийгэмд эзлэх байр суурьтай холбогдуулан түүнийг сурталчлах зорилгоор болон сургалт, эрдэм шинжилгээний ажил, ажил хэргийн хүрээнд олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагааны явцад уг этгээдийг дүрсэлсэн, эсхүл тухайн этгээд өөрийгөө дүрслүүлсний төлөө хөлс, шан харамж авсан бол түүний зөвшөөрөл шаардагдахгүй”.

³⁹ “full and effective compensation”.

⁴⁰ Dr. Detlev Gabel, Markus Langen et al: Compesating non-material damages based on Article 82 GDPR- is there de minimus threshold? <https://www.whitecase.com/insight-alert/compensating-non-material-damages-based-article-82-gdpr-there-de-minimis-threshold>

зааснаар эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирол гэдэгт Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт заасан гэм хорыг ойлгохоор зохицуулжээ.⁴¹

Үүнээс харвал, гэмт хэргийн улмаас учирсан гэм хорыг ерөнхий зохицуулалтын хүрээнд шийдвэрлэхээр байна. Харин ерөнхий зохицуулалтын хүрээнд хохирол барагдуулах журам дээр эдийн бус гэм хор гэдэгт хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан үйлдлийг л ойлгох тул Иргэний хуулийн 505, 507, 508, 510, 511 дүгээр зүйлд тусгалаа олсон залруулах шударга ёсны үүднээс сэтгэл санааны хохирлыг барагдуулах боломжгүй байна.

2) Шийтгэлийн шударга ёсыг тогтоох зорилго

Монгол Улсад англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс оронтой нэгэн адил иргэний хэргийн шүүхээс ялын журмаар хохирол гаргуулах боломжгүй юм. 2002 оны Иргэний хуулийн гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтад гагцхүү залруулах шударга ёсыг бэхжүүлэхийг зорьсон болохыг судалгааны өмнөх дэд хэсэгт дүгнэсэн. Шийтгэлийн шударга ёсны зарчим эрүүгийн эрх зүйд л хамааралтай гэж эх газрын эрх зүйн бүлийн орнуудын номлолд үздэгтэй ижил байдлаар Монгол Улсад төлөвшсөн эсэхийг тодруулж үзье.

Залруулах болон шийтгэлийн шударга ёсны онолын үзэл санааг ямар харьцаатайгаар гэм хорын эрх зүйн тогтолцоонд шингээхийг тухайн төрийн бодлого, иргэдийн сэтгэлгээтэй холбон тайлбарлах боломжтой гэж үзэж байна. Монгол Улсын хувьд иргэд өөрт учирсан хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрх зүйн соёлд төлөвшиж амжаагүйгээс болж гэм хорын эрх зүй нь залруулах шударга ёсыг бэхжүүлэх чиг үүргийг гүйцэтгэж чадахгүй байж болох юм. Гэм хорын эрх зүйн хөгжил бусад салбар эрх зүйгээс сул явагдсан ч иргэдийн хуульд заасан эрх, эрх чөлөөг хамгаалах шаардлагын үүднээс зөрчлийн улмаас үүсэх үүргийн зохицуулалтын зорилгыг өөр хуулиар зохицуулах нөхцөл бүрдсэн нэг жишээ бол Зөрчлийн тухай хууль юм.

Зөрчлийн тухай хуулийн зорилт нь хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхгүйг зөрчилд тооцох, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд **шийтгэл оногдуулах замаар шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэхэд** оршдог. Өөрөөр хэлбэл, Зөрчлийн тухай хууль нь захиргааны эрх зүйн зөрчлийг нэгтгэсэн хууль гэхээсээ илүү шийтгэх шударга ёсыг хэрэгжүүлэх зорилгоор бүхий л зөрчлийн шинжтэй үйлдэлд оногдуулах хариуцлагыг нэгтгэн боловсруулсан хууль гэж үзэх боломжтой байна.

Жишээ нь, Зөрчлийн тухай хуулийн 5.19 дүгээр зүйлд заасан “орчиндоо аюул учруулж болох амьтныг зохих хамгаалалтгүй байлгах” зөрчил нь Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан “амьтны учруулсан гэм хорыг хариуцах” гэм хорын төрөлтэй зорилго, агуулга нэг байна. Өөрөөр хэлбэл, аюултай амьтныг хараа хяналтгүй байлгах үүргээ биелүүлээгүйн улмаас бусдын

⁴¹ Монгол Улсын Дээд шүүх, Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг арилгах талаарх эрүүгийн байцаан шийтгэх болон иргэний хуулийн зарим зүйл, заалтыг эрүү, иргэний шүүн таслах ажиллагаанд хэрэглэх тухай, №15, 2009, 1.1 дэх хэсэг.

эрүүл мэндэд хохирол учирсан бол Зөрчлийн тухай хууль болон Иргэний хуулийн аль алианаар нь хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулах хууль зүйн үр дагавартай байна.

Үүнээс харвал, иргэний эрх зүйн зарим зөрчил (delicts) Зөрчлийн тухай хуульд байгаа нь нэг талаасаа Өмнөд Африк⁴² болон Шри Ланкагаас бусад улсад байхгүй жишиг хэдий ч манай улсын эрх зүйн түүхэн хөгжил, нийгмийн нөхцөл байдлын тусгал болсон хууль байх боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл, гэм хорын эрх зүйн сул хөгжил Зөрчлийн тухай хуулийн хэрэгцээ, шаардлагыг бий болгосон байхыг үгүйсгэхгүй.

Зөрчлийн тухай хуулийг эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээнд хамааруулах⁴³, “жижиг гэмт хэрэг”-ийг тусгасан хэм хэмжээ гэж зарим эрдэмтэн, судлаачид үзэх тохиолдол байдаг ч эдгээр зөрчил гэмт хэргийн шинжийг хангадаггүй нь дээр эрүүгийн эрх зүйн үндсэн зарчим зөрчил шалган шийдвэрлэхэд хэрэгждэггүй билээ. Харин аливаа зөрчил нь гэмт хэрэг болон гэм хорын бүрэлдэхүүнийг давхар хангах боломжтой.

Ийнхүү иргэний эрх зүйн зөрчил буюу гэм хорын зарим төрлүүд Зөрчлийн тухай хуульд давхардан зохицуулагдсан байна. Энэ нь 4.3 дугаар зүйлд заасан хохирол, нөхөн төлбөр гаргуулах албадлагын арга хэмжээ уг хуульд заасан 324 зөрчилд хэрэгжихээр заасан байдлаас мөн харагдаж байна. Иргэний журмаар учирсан гэм хороо арилгуулахыг хүссэн хүн Зөрчлийн тухай хуулиар нэрлэн заасан зөрчилд мөн л хохирлоо барагдуулах боломжтой нөхцөл бүрджээ.

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны үндсэн зорилго нь хохирлыг нөхөн төлөхөд оршдог бол Зөрчлийн тухай хуульд хохирол, нөхөн төлбөр гаргуулах албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа нь гэм хорын эрх зүй болон зөрчлийн эрх зүйн зорилгын хувьд зарим давхардлыг бий болгожээ. Өөрөөр хэлбэл, Зөрчлийн тухай хуульд гэм хорын эрх зүйн шийтгэлийн болон залруулах шударга ёсыг бэхжүүлэх зорилго тусгалаа олсон байна. Иймдээ ч уг хуулиар Иргэний хуульд заагаагүй олон зөрчлийг, тэр дундаа гэм хорын тусгай төрөл байж болохуйц иргэний эрх зүйн зөрчлийг нэмж хуульчлах эрсдэлтэй юм.

Манай улсын хувьд гэм хорын эрх зүйн тогтолцооны хажуугаар зөрчлийн эрх зүйн тогтолцоо бүрэлдэн тогтсон нь бусад улс оронд нийтлэг байхгүй жишиг байна. Тухайлбал, Зөрчлийн тухай хууль шийтгэлийн шударга ёсыг бэхжүүлэхийг зорьж байхад Иргэний хуулиар залруулах шударга ёсыг тогтоох зорилготой байна.

Англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс оронд ялын журмаар гаргуулах хохирлыг зайлшгүй тохиолдолд эдийн засаг, улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн хийсэн үйлдэлд ихэвчлэн урьдчилан сэргийлэх зорилгоор оногдуулдаг. Гэвч манай улсын хувьд энэ агуулгаар шийтгэлийн шударга ёсны зарчмыг шингээсэн гэж үзэхгүй байна. Учир нь тэдгээр улсад ялын журмаар гаргуулах хохирол нь

⁴² Өмнөд Африкт 1965 оны Хохирол хуваарилах тухай хууль (The Apportionment of Damages Act)-иар хайхрамжгүй үйлдлээр бусдад учруулсан хохирлыг барагдуулах зохицуулалтыг хуульчилсан юм. Өөрөөр хэлбэл, тус улсад гэм хорын эрх зүйн чиг үүргийг зөрчлийн эрх зүй (the law of delicts) гүйцэтгэдэг байна.

⁴³ Үз: Т.Золбоо, *Гэмт хэргийн бүтээц*, УБ, 2016, 16 дахь тал.

эрүүгийн хуулийн зарим хийдлийг нөхөж байдаг. Манай улсын хувьд эрүүгийн хуулиар хариуцлага хүлээлгэхээргүй буюу гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн агуулаагүй зөрчилд Зөрчлийн тухай хуулиар шийтгэл оногдуулах юм. Иймд Зөрчлийн тухай хуулиар Эрүүгийн хуулийн хийдлийг нөхөх гэсэн гэм хорын эрх зүйн зорилго шингээгүй байна.

Харин шинэ төрлийн иргэний эрх зүйн зөрчлийг бий болгох боломж бүрдүүлсэн нь Иргэний хуульд заасан гэм хорын тусгай төрлүүдээс өөр зөрчлүүдийг Зөрчлийн тухай хуульд зааж, англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудын нэгэн адил 40-50 тусгай гэм хорын төрөлтэй болох эрсдэлтэй гэж судлаачийн хувьд харж байна. Энэ тохиолдолд Иргэний хууль дахь гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалт хэрэгжихгүй улам “үхмэл” хэлбэрт шилжихийг үгүйсгэхгүй. Нэгэнт Зөрчлийн тухай хуулиар хүн, хуулийн этгээд өөрийн зөрчигдсэн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалуулж, хохирлоо нөхөн төлүүлэх боломжтой болбол иргэний журмаар нэхэмжлэл гаргах нь тухайн хүний өөрийн сонголтын асуудал болон үлдэх юм.

Өмнөд Африкийн жишгээр зөрчлийн эрх зүйгээр гэм хорын эрх зүйн тогтолцоог орлуулж болох боловч энэ нь хууль тогтоогч нарын бодлогын төвшинд шийдвэрлэх асуудал юм. Харин иргэд өөрийн эрх, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд учирсан хохирлыг **иргэний журмаар** буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлж, зөрчигдсэн эрхээ сэргээлгэх сэтгэлгээг төлөвшүүлэхийн тулд Иргэний хуулийн гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцоо болон зөрчлийн эрх зүйн тогтолцооны харилцаа, хамаарлыг зохистой төвшинд зохицуулах шаардлагатай гэж үзлээ.

2. Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт

Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт ерөнхий зохицуулалтыг заасан бол үүнээс гадна нийт 8 тусгай зохицуулалтыг хуульчилжээ. Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт нь тусгай зохицуулалтын урьдчилсан нөхцөл биш бөгөөд англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улсуудад буй хэдэн арван гэм хорын төрлийг нэгтгэсэн ерөнхий гэм хор юм.

Монгол Улсын Иргэний хуульд гэм хорын ерөнхий зохицуулалтыг 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт “Бусдын эрх, амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд, эд хөрөнгөд хууль бусаар санаатай буюу болгоомжгүй үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээр гэм хор учруулсан этгээд уг гэм хорыг хариуцан арилгах үүрэгтэй.” гэж заасан. Харин ерөнхий зохицуулалт нь дараах урьдчилсан нөхцөлтэй байна. Үүнд⁴⁴:

1. Объектив бүрэлдэхүүн
 - a. Гэм хор учруулсан үйлдэл
 - b. Хамгаалагдсан эрхийн зөрчил
 - c. Хариуцлагыг үндэслэгч шалтгаант холбоо
2. Хууль бус үйлдэл

⁴⁴ Б.Буянхишиг, *Иргэний эрх зүйн удиртгал*, УБ, 2018, 122-124 дэх тал.

3. Субъектив бүрэлдэхүүн

а. Гэм буруутайн улмаас хариуцлага хүлээх

4. Хохирол

Үүнээс харвал, Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт заасан гэм хор нь объектив бүрэлдэхүүн, хууль бус үйлдэл, субъектив бүрэлдэхүүн, хохирол гэсэн бүрэлдэхүүнтэй байна. Үүнд гэм буруу нь зайлшгүй шалгах нөхцөл байна. Эх газрын эрх зүйн бүлийн бусад орнуудад ерөнхий зохицуулалт нийтлэг байдаг ч түүний бүрэлдэхүүн, агуулгыг нь тайлбарлах арга зам ялгаатай байдаг. Манай улсын хувьд ерөнхий зохицуулалтын бүрэлдэхүүнийг тайлбарласан судалгааны бүтээл дутмаг байх бөгөөд уг асуудлыг дэлгэрүүлэн харьцуулан судлах хэрэгцээ байсаар байна. Энэхүү судалгааны ажлаар гэм хорын эрх зүйн тогтолцоо, түүний зорилго, гэм хорын ерөнхий болон тусгай зохицуулалтыг ерөнхийлөн судлах тул тус асуудлыг хөндөөгүй болно.

3. Гэм хорын тусгай зохицуулалт

Бүх гэм хорыг ерөнхий зохицуулалтын хүрээнд шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй юм. Ийнхүү зарим иргэний эрх зүйн зөрчлийг шийдвэрлэхэд хэрэглэх нарийвчилсан журмыг тусгай зохицуулалтаар бий болгосон байдаг. Энэ нь манай улсын хувьд дараах иргэний эрх зүйн зөрчлүүд юм:

- Байгууллага, албан тушаалтан бусдад учруулсан гэм хор;
- Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хор;
- Барилга, байгууламж барих, ашиглах явцад учирсан гэм хор;
- Амьтны учруулсан гэм хор;
- Орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа болон орчин тойрондоо аюултай бусад зүйлээс учирсан гэм хор;
- 7-14 насны, насанд хүрээгүй болон эрх зүйн чадамжгүй иргэний учруулсан гэм хор;
- Үйлдлийнхээ учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу өөрийгөө зөв удирдах чадваргүй байхдаа учруулсан гэм хор;
- Бараа, бүтээгдэхүүн, ажил үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хор зэрэг юм.

Нэгэнт гэм хорын ерөнхий зохицуулалтын үндсэн бүрэлдэхүүнд гэм буруу хамаарч байгаа тул ихэвчлэн гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээлгэх нөхцөлтэй гэм хорыг тусгайлан бие даан зохицуулжээ. Тэдгээрийг нэг бүрчлэн задлан шинжлэхээс илүүтэй гэм хорын эрх зүйн зарчмын үүднээс дүн шинжилгээ хийж үзье. Ингэснээр иргэний эрх зүйн зөрчлийн тусгай төрөл бусад эрх зүйн зөрчлөөс хэрхэн ялгагдаж, ямар уялдаа холбоотой хэрэгжиж буйг тодорхойлох боломжтой болно.

1) Байгууллага, албан тушаалтан бусдад гэм хор учруулсан гэм хор

Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлд байгууллага, албан тушаалтан бусдад учруулсан гэм хорыг ажил олгогч хариуцахаар заасан. Энэ нь эдийн засгийн утгаараа аливаа үйлдвэрлэл, үйл ажиллагааны улмаас бусдад учирсан гэм хорыг арилгах үүргийг ажил олгогчид хүлээлгэснээр тэрээр ажилчдадаа хяналт тавьж, тодорхой эрсдэлээс хамгийн бага зардлаар урьдчилан сэргийлж чадах этгээд болохоос үүдэлтэй байна.

Хүснэгт 3. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	498 дугаар зүйлийн 498.1 дэх хэсэг	498.1.Ажиллагсад хөдөлмөрийн гэрээ буюу албан тушаалын дагуу хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэх явцад гэм буруутай үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээрээ бусдад учруулсан гэм хорын хариуцлагыг түүнийг ажиллуулж байгаа ажил олгогч хүлээнэ.
2	498 дугаар зүйлийн 498.2 дахь хэсэг	498.2.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол төрийн албан хаагч албан үүргээ зөрчсөн гэм буруутай үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас бусдад гэм хор учруулсан бол уг гэм хорын түүний ажиллаж байгаа хуулийн этгээд буюу төр хариуцан арилгана.
3	498 дугаар зүйлийн 498.3 дахь хэсэг	498.3.Хохирогч өөрөө санаатай буюу илтэд болгоомжгүй хандсан, эсхүл хууль тогтоомжид нийцсэн арга хэрэгслээр үүсч болох хохирлоос урьдчилан сэргийлэх оролдлого хийгээгүйгээс өөрт нь гэм хор учирсан бол энэ хуулийн 498.1, 498.2-т заасан байгууллагыг хариуцлагаас чөлөөлж болно.
4	498 дугаар зүйлийн 498.4 дэх хэсэг	498.4.Хууль бусаар яллагдагчаар татагдсан, ял шийтгүүлсэн, баривчлагдсан, саатуулагдсан буюу гадагш явахгүй гэсэн баталгаа өгсөн, захиргааны журмаар баривчлагдсан этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээсэн тохиолдолд түүнд учирсан хохирлыг мөрдөгч, прокурор болон шүүгчийн буруутай эсэхээс үл хамааран төр хариуцан арилгана.
5	498 дугаар зүйлийн 498.5 дахь хэсэг	498.5.Энэ хуулийн 498.1, 498.2, 498.4-т заасан этгээд өөрийн шууд санаатай буюу илтэд болгоомжгүй үйлдлээр гэм хор учруулсан бол гэм хорыг арилгасан байгууллага өөрт учирсан хохирлыг тухайн гэм буруутай этгээдээс шаардаж гаргуулах эрхтэй.

Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийг тайлбарлахдаа үгийн шууд утгаар бус хуулийг системчлэн тайлбарлах аргын хүрээнд авч үзвэл 498 дугаар зүйл нь ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад ажилтны учруулсан гэм хорыг арилгах эрх зүйн

үндэслэлийг тодорхойлж, 498.1, 498.2, 498.4 гэсэн хэсгүүдээр тусгайлан зохицуулжээ.

Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.1 дэх хэсгийн зохицуулалт нь ажил олгогч өөрийн ажилтны бусдад учруулсан хохирлыг арилгах зохицуулалт юм. Ажил олгогч хэдийгээр ажилтны гэм хорыг хариуцахаар заасан ч үүнд ажилтны гэм буруу, хохирогчийн хохирлоос урьдчилан сэргийлэх оролдлого хийсэн эсэхийг харгалзаж үзэх тул уг зохицуулалтад гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх зарчим үйлчилнэ. Үүнийг дагаад ажил олгогч өөрийн гэм буруугүйг нотлох уу, хохирогч өөрийн анхаарал болгоомжтой байснаа нотлох уу гэдэг нь хэргийн нөхцөл байдлаас шалтгаалахаар байна.

Харин Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.2 дахь хэсгийг хэрэглэхэд нэг талаас “төр”, “төрийн байгууллага”-ыг “ажил олгогч”-той адилтган үзсэн мэт, нөгөө талаас төрийн чиг үүргийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулсан хоёрдмол утгатай байна. Гадаад улс орнуудад тогтсон иргэний эрх зүйн онолын дээрх чиг хандлагын үүднээс авч үзвэл төрийг ердийн ажил олгогчтой адилтган үзсэн агуулгаар энэ заалтыг тайлбарлах боломжгүй юм.⁴⁵

Төрийн албан хаагчийн учруулах гэм хорыг арилгах Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.2 дахь хэсэг нь онцлог зохицуулалт юм. Гэм хор нь иргэний эрх зүйн зөрчил байдгаас гадна төрийн албан хаагчийн албан үүргээ гүйцэтгээгүй гэм буруутай үйлдэлд төр хариуцлага хүлээх нь гэм хорын эрх зүй улсын төсвөөс иргэдэд учирсан хохирлыг нөхөн төлөх тогтолцоо болохыг хүлээн зөвшөөрч буй хэрэг болно. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн харилцаа хувь этгээдүүдийн хооронд үүсдэг бөгөөд ийнхүү нэг талд “төр” гэсэн субъект байх нь учир дутагдалтай байна.

2002 оны хуучин Төрийн албаны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.2.7 дахь заалтад “хууль тогтоомжид заасан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх явцад гаргасан алдааны улмаас төрийн албан хаагчийн учруулсан хохирлыг төр хариуцах” гэж заасан байжээ. Харин 2017 оны Төрийн албаны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад энэ заалт байхгүй бөгөөд төрийн албан хаагчийн учруулсан гэм хорыг төр барагдуулах ч эргээд буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлэх юм.

Ингэснээр Иргэний хуулийн 498.5 дахь хэсэгт заасны дагуу төр бүх хохирлыг барагдуулах бус төр эргээд буруутай төрийн албан хаагчаас нэхэмжлэх харилцаа төлөвших үндэс болжээ. Үүнийг Захиргааны ерөнхий хуулийн 103 дугаар зүйлийн 103.1 дэх хэсэгт “Иргэн, хуулийн этгээдийн хохирлыг барагдуулсны улмаас өөрт учирсан хохирлыг захиргааны байгууллага Иргэний хуулийн 498.5-д заасны дагуу гэм буруутай албан тушаалтнаар буцааж төлүүлнэ” гэж заасан.

Энэ зарчим энгийн ажилтан, ажил олгогчийн хооронд мөн үйлчлэх боловч 498.5 дахь хэсэгт заасан “шууд санаатай” болон “илтэд болгоомжгүй” гэж Иргэний хуулийн 497.1 дэх хэсэгт заасан “санаатай” болон “болгоомжгүй” гэснээс хэрхэн ялгагдах нь ойлгомжгүй байна.

⁴⁵ Ж.Оюунтунгалаг, *Иргэний эрх зүйн онолын асуудал*, УБ, 2018, 129-130 дахь тал.

Шүүхийн шийдвэр 1.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Архангай аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2022.02.11 129/ШШ2022/00089
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Архангай аймгийн Санхүүгийн хяналт аудитын алба Хариуцагч: Архангай аймгийн Засаг дарга М
4	Маргааны агуулга	Архангай аймгийн Засаг дарга М буруу шийдвэр гаргаж, Засаг даргын тамгын газрын дарга Ч-г үндэслэлгүйгээр ажлаас халсны улмаас 26,053,035 төгрөг нөхөн төлөх тухай шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг М нь Засаг даргын тамгын газрын төсвөөс олгосон байна.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 498 дугаар зүйлийн 498.5-д зааснаар нэхэмжлэлийн шаардлагыг хангаж, иргэн М-с 10,657,818 төгрөг гаргуулж Архангай аймгийн Цэцэрлэг сумын Засаг даргын Тамгын газрын төсөвт оруулахаар шийдвэрлэсэн.

Дээрх шүүхийн шийдвэрээс харахад, Засаг даргын захиргааны акт бус дотоод шийдвэр буюу ажилтныг ажлаас үндэслэлгүй халсан гэх иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрээр гаргуулсан мөнгөн дүнг Санхүүгийн хяналт аудитын алба нэхэмжилсэн. Өөрөөр хэлбэл, Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.5 дахь хэсэг нь Захиргааны ерөнхий хуульд заасан захиргааны байгууллагын хууль бус шийдвэрийн улмаас иргэн, хуулийн этгээдэд учирсан хохирлыг барагдуулахаас өргөн агуулгатай байна. Төрийн албан хаагчийн дотогш чиглэсэн шийдвэрийн улмаас иргэнд олгох нөхөн олговрыг хүртэл төр тухайн шийдвэрийг гаргасан албан хаагчаас нэхэмжилж байгаа нь төр хариуцлагаас бүрэн чөлөөлөгдөж буй хэлбэр юм.

Дээрх тохиолдолд Засаг дарга М нь тухайн шийдвэрийг шууд санаагүйгээр гаргах боломжгүй. Иймд ямар ч тохиолдолд төрийн албан хаагчийн бүх шийдвэрийн өмнөөс төр бус тухайн албан хаагч хариуцлага хүлээх нөхцөл бүрджээ. Ингэснээр тухайн төрийн албан хаагч ямар нэг алдаа гаргахгүй байж, өөрийн гаргаж буй шийдвэрийн өмнөөс хариуцлага хүлээх юм. Ийм тохиолдол амьдрал дээр бараг байх боломжгүй бөгөөд төр болон ажил олгогч ажилтан, албан хаагчид хяналт тавих байдлаар хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх хуулийн зохицуулалтын суурь зорилготой нийцэхгүй. Гэвч нөгөө талаасаа бүхий л тохиолдолд төр хариуцлага хүлээдэг байх нь эргээд учир дутагдалтай тул төрийн албан хаагчийн учруулсан гэм хорыг арилгах зохицуулалтын бүрэлдэхүүн болох “шууд санаатай” болон “илтэд болгоомжгүй” гэдэгт юуг ойлгохыг практикт илүү тодорхой болгох шаардлагатай байна.

Шүүхийн шийдвэр 2.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Улсын Дээд шүүх
2	Огноо, дугаар	2017.09.19 001/ХТ2017/00971
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: С Хариуцагч: 3 дугаар эмнэлэг
4	Маргааны агуулга	2015.09.21-ний өдөр 6 настай охин С эмэг эх О-ийн хамт шүдний эмчээс зөвлөгөө авахаар 3 дугаар эмнэлэгт шүдний эмч У-д үзүүлэхэд дээд, доод араанд ломботой адил төстэй эм тавьж, эмчилгээ хийсэн. Гэтэл охины нүүрний зүүн хэсгээр хавдан улайж, хоол, унд идэхгүй, халуурч, хүчтэй зовиурлах болсон тул эмч У-тай дахин уулзахад шарлага эмчилгээ хийсэн. Гэвч охины биеийн байдал улам дордож, зовиурлах нь ихэссэн тул 2015.09.27-ны шөнө 23 цагийн орчим Эх нялхсын эмнэлэгт очиж, 2015.09.28-ны өдөр яаралтай мэс засал хийлгэсэн. Хүүхэд халуурч байхад шарлага хийж идээт буглааг улам идэвхжүүлж буруу эмчилгээ хийсэн буруутай тул 3 дугаар эмнэлгээс гэм хорын хохиролд 2.107.500 төгрөг гаргуулахаар шаардсан байна.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 498 дугаар зүйлийн 498.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1, 510 дугаар зүйлийн 510.1 дэх хэсэгт заасныг баримтлан хариуцагч 3 дугаар эмнэлэгт холбогдуулан гэм хорын хохиролд 2.107.500 төгрөг гаргуулах тухай С-ын нэхэмжлэлийг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн. Давж заалдах шатны шүүх: Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 498 дугаар зүйлийн 498.1 дэх хэсэгт зааснаар хариуцагч 3 дугаар эмнэлгээс 557.500 төгрөгийг гаргуулан нэхэмжлэгч С-д олгож, үлдэх 1.550.000 төгрөгийн нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн. Хяналтын шатны шүүх: Давж заалдах шатны шүүх хариуцагчийн гэм буруутай үйлдлийн улмаас нэхэмжлэгчид гэм хор учирсан эсэх, гэм хорын хэмжээ, зайлшгүй зардал, хохирлыг хэрэгт цугларсан баримтын хүрээнд дүгнэж, нэхэмжлэлээс эмийн зардал 17.500 төгрөг, өвчний улмаас хичээл завсардаж багш хөлслөхөд төлсөн 300.000 төгрөг, өмгөөллийн хөлс 200.000 төгрөг, 3 дугаар эмнэлэгт төлсөн төлбөр 40.000 төгрөг нийт 557.500 төгрөгийн шаардлагыг хангасан нь эрх зүйн харилцааг зохицуулсан Иргэний

	хуулийн дээрх заалтад нийцсэн гэж үзэж шийдвэрийг хэвээр үлдээж шийдвэрлэсэн.
--	---

Шүүхийн шийдвэр 3.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Улсын Дээд шүүх
2	Огноо, дугаар	2019.03.07 001/ХТ2019/00310
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Г ХХК Хариуцагч: Б
4	Маргааны агуулга	Хариуцагч Б нь нэхэмжлэгч компанид борлуулагч, жолоочоор ажилладаг. Ийнхүү ажиллах явцдаа 2014.05.10-ны өдөр Барс-2 худалдааны төвд газ хүргэж өгөхдөө өөрийн төрсөн дүү Ч-г оруулж холболт хийлгэсний улмаас гал алдсан. Ийнхүү гал алдсанаар 5 цайны газар шатаж нийт 9 918 903 төгрөгийн хохирол учирсан. Энэхүү хохирлыг нэхэмжлэгч компани хариуцагчийн өмнөөс хохирол учирсан цайны газрын эздэд төлж барагдуулсан. Хариуцагч Б нь ажиллах явцдаа бусдад учруулсан хохирлоо нэхэмжлэгч компанид буцаан барагдуулах үүрэгтэй байсан боловч барагдуулалгүй ажлаас гарсан. Мөн Б-ын үйлдлийн улмаас С ХХК, Ө ХХК-ийн худалдаалж байсан эд хөрөнгөнд хохирол учирч тухайн хохирлыг Мандал даатгал ХХК барагдуулсан байдаг. Гэвч Мандал даатгал ХХК нь даатгуулагчид учирсан гэм хорын хохирлыг нэхэмжлэгч байгууллагаас нэхэмжилсэн. Иймээс Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.5 дахь хэсэгт заасны дагуу Б-аас нийт 16 805 073 төгрөгийг гаргуулж өгнө үү гэжээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.1, 510 дугаар зүйлийн 510.1, 514 дүгээр зүйлийн 514.1-д тус тус заасныг баримтлан хариуцагч Ч.Б-аас 4 590 766 төгрөгийг гаргуулан нэхэмжлэгч “Г” ХХК-д олгож, үлдэх 12 214 307 төгрөгийн шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн. Давж заалдах шатны шүүх: Анхан шатны шүүхийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн 1 дэх заалтын Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.1 гэснийг Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 гэж өөрчлөн, шийдвэрийн бусад заалтыг хэвээр үлдээж, нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн гаргасан давж заалдах гомдлыг хангахгүй орхиж шийдвэрлэсэн. Хяналтын шатны шүүх: Ч.Б нь “Г” ХХК-д 2012.02.17-ны өдрөөс борлуулагч, жолоочоор ажиллаж, автомашинаар хийн түлш тээвэрлэн, угсрах ажил үүргийг гүйцэтгэж байсан үйл баримтыг зохигчид маргаагүй боловч хөдөлмөрийн гэрээний харилцаа

	<p>үүссэн гэх хангалттай баримт байхгүй тул бусдад гэм хор учруулсан гэж үзсэн давж заалдах шатны шүүхийн хууль хэрэглээг буруутгах үндэслэлгүй байна. Иймд Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт зааснаар “Бусдын эрх, амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд, эд хөрөнгөд хууль бусаар санаатай буюу болгоомжгүй үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээр гэм хор учруулсан этгээд уг гэм хорыг хариуцан арилгах үүрэгтэй.” тул “Г” ХХК нь хариуцагч Ч.Баас өөрт учирсан хохирлыг шаардах эрхтэй гэж үзэн магадлалыг хэвээр үлдээж шийдвэрлэсэн байна.</p>
--	---

Дээрхээс харвал, эмнэлгийн ажилтны мэргэжлийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас учирсан гэм хортой холбоотой эрх зүйн маргааныг Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлд заасны хүрээнд шийдвэрлэж байна. Мөн гэм хор учруулагчийн гэм бурууг шалгахад гэм хорын тусгай зохицуулалтаас гадна ерөнхий зохицуулалтыг давхар зүйлчлэн хэрэглэж байгаа нь учир дутагдалтай байна. Учир нь тусгай зохицуулалт нь тусгай журмаар шийдвэрлэгдэх, өөр зарчмыг үндэслэл болгодог бөгөөд ерөнхий зохицуулалтын хүрээнд шийдвэрлэгдэх боломжгүй тусгайлсан зохицуулалт юм.

2) Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хор

Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлд тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас буюу ослоос үүдэлтэй гэм хорыг тусгайлан зохицуулсан. Тээврийн хэрэгсэл гэдгийг Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх заалтад заасны дагуу хүн, ачаа, суурилагдсан тоног төхөөрөмжийг **замаар** тээвэрлэхэд зориулсан хэрэгслийг ойлгох юм. Харин агаарын болон усан тээврийн хэрэгслийг тээврийн хэрэгсэлд хамааруулаагүй боловч 499 дүгээр зүйлийн 499.2 дахь хэсгийг харвал мөн зүйлийн 499.1 дэх хэсэгт заасан тээврийн хэрэгсэл гэдэгт агаарын болон усан онгоц хамаарахаар ойлгогдож байна.

Хүснэгт 4. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	499 дугаар зүйлийн 499.1 дэх хэсэг	499.1.Зорчигч болон ачаа тээвэрлэх зориулалт бүхий тээврийн хэрэгслийг ашиглах явцад бусдын амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан буюу эд юмс нь эвдэрч, устаж, гэмтсэн бол тухайн тээврийн хэрэгслийг эзэмшигч учирсан гэм хорыг нөхөн төлөх үүрэгтэй.

2	499 дугаар зүйлийн 499.2 дахь хэсэг	499.2.Агаарынхаас бусад тээврийн хэрэгслийг ашиглах явцад гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдал үүссэнээс гэм хор учирсан бол энэ хуулийн 499.1-д заасан үүрэг үүсэхгүй.
3	499 дугаар зүйлийн 499.3 дахь хэсэг	499.3.Хэн нэг этгээд өмчлөгч буюу эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр тээврийн хэрэгслийг ашигласнаас бусдад хохирол учирсан бол гэм хорыг тухайн этгээд хариуцах боловч өөрийн буруугаас тээврийн хэрэгслийг ашиглах боломж олгосон өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцлагаас чөлөөлөгдөхгүй.
4	499 дугаар зүйлийн 499.4 дэх хэсэг	499.4.Тээврийн хэрэгсэл ашиглагчийг өмчлөгч буюу эзэмшигч өөрөө томилсон буюу өөрөө түүнд уг хэрэгслийг шилжүүлэн өгсөн бол бусдад учирсан гэм хорыг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцан арилгах үүрэгтэй.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.6 дахь заалтад зам тээврийн осол гэдэгт зам дээр тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөс үүдэн хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирох, тээврийн хэрэгсэл болон зам, замын байгууламж эвдэрч, гэмтэх, ачаа болон бусад эд хөрөнгийн хохирол учрахыг ойлгоно. Энэ тохиолдолд гэм хор учруулсан этгээдийн гэм буруутай эсэхийг харгалзахгүйгээр хохирлыг нөхөн төлүүлэх тул Иргэний хуулийн 499 дугаар зүйлд хатуу хариуцлагын зарчим тусгалаа олжээ.

Хатуу хариуцлагын зарчим үйлчлэхгүй ганцхан тохиолдол нь гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдал юм. Гэвч ингэхдээ агаарын тээврийн хэрэгслийг бүхий л нөхцөлд хатуу хариуцлага хүлээхээр Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.2 дахь хэсэгт зохицуулжээ. Үүний шалтгаан нь агаарын тээврийн хэрэгслийн олон хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах өндөр эрсдэлтэй байдлаас үүдэлтэй юм.

Гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдал гэдэгт агаарынхаас бусад тээврийн хэрэгслийг ашиглах явцад хүний хараа хяналтаас гадуур болсон, урьдчилан таамаглах боломжгүй, урьдчилан сэргийлж, шинжлэх ухаан, техникийн ололтыг ашиглан даван гарах боломжгүй саад тотгор тохиолдохыг ойлгохоор байна. Эдгээрт:

- Зарласан болон зарлаагүй дайн, зэвсэгт мөргөлдөөн, бослого, гадаадын түрэмгийлэл, хорлон сүйтгэх үйл ажиллагаа, хувьсгал;
- Байгалийн бүх төрлийн гамшиг /хүчтэй салхин шуурга, хар салхи, газар хөдлөлт, хүчтэй давлагаа, үер, цас, зуд, ган гачиг, их хэмжээний бороо, аянга цахилгаан, гал түймэр гэх мэт/;

- Тэсрэлт, дэлбэрэлт, машин, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн эвдрэл, цахилгаан ноцтой гэмтэл зэрэг юм.⁴⁶

Монгол Улсад хамгийн нийтлэг шүүхээр шийдвэрлэгддэг гэм хор тусгай төрөл бол тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хор юм. Улсын хэмжээнд 2019 онд нийт 25,302 зам тээврийн осол гарсан бол 2020 онд 21,768 осол гарсан байна.⁴⁷

Онолын хувьд авч үзвэл, тээврийн хэрэгсэл нь хүн, орчин тойрондоо эрсдэлтэй учир гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчим тус гэм хорын тусгай төрөлд үйлчилнэ. Хэдийгээр автомашин нь хүний амьдралын суурь хэрэглээ болсон ч жолооч болохын тулд хуульд заасны дагуу шалгуур хангаж, шалгалт өгч, үнэмлэхтэй байх тусгай шаардлага тавигддаг тул тээврийн хэрэгсэл ашиглалтыг онцгой үйл ажиллагаа гэж үзэх боломжтой байна.

Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлд заасан гэм хорыг нөхөн төлөх этгээд болох “тээврийн хэрэгслийн эзэмшигч”-ийг хууль тогтоомжоор нэг мөр тодорхойлоогүй бөгөөд судлаачдын дунд үүнийг хэрхэн тодорхойлох асуудал маргаантай байна. “Тээврийн хэрэгслийг эзэмшигч” гэх ойлголтыг түүхэн үүднээс нь тайлбарлахад Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйл дэх “амьтан эзэмшигч” гэх ойлголтоос бий болсон гэх тайлбар байх бөгөөд түүнчлэн зарим тохиолдолд Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн зарим онолыг ч ашиглах боломжтой гэж зарим улс оронд тайлбарлаж байна.⁴⁸

Тээврийн хэрэгсэл “эзэмшигч”-ийг тусгайлан тодорхойлон хуульчилсан зүйл байхгүй тул энэ зохицуулалтыг Иргэний хуулийн “эзэмшил”-тэй холбоотой заалтын хүрээнд тайлбарлах шаардлага үүсэж байна. Иргэний хуулийн 89 дүгээр зүйлийн 89.2 дахь хэсэгт заасны дагуу тээврийн хэрэгслийн “эзэмшигч”-ийг тодорхойлбол тухайн тээврийн хэрэгслийг бодитойгоор эзэмшилдээ байлгаж байгаа шууд эзэмшигч, эзэмших боломжоо бусдад олгосон шууд бус эзэмшигчийн аль алиныг хамрахаар байна. Үүнийг үгийн шууд утгаар тайлбарлавал машиныг жолоодож буй, жолооны ард байгаа этгээдэд бодит эзэмшил байна гэж ойлгохоор байгаа боловч Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.3 дахь хэсэгт заасан эзэмшигч, “ашиглалт” гэсэн нэр томъёотой холбон тайлбарлавал энэ тохиолдолд жолоочийг “эзэмшигч” гэхээс илүү “ашиглагч” гэж үзнэ. Иймд автомашиныг түр хугацаагаар эзэмшилдээ авсан хүн бүрийг Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.1 дэх хэсэгт заасан эзэмшигч гэж туйлшруулан ойлгох боломжгүй гэж үзэхээр байна.⁴⁹

⁴⁶ Гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчин зүйлийн эрх зүйн зохицуулалт болон Гэрээнд санал болгож буй жишиг заалт, <https://gratanet.com/laravel-filemanager/files/3/force%20majure MN.pdf>

⁴⁷

https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NS0_2300_039V1&SOUM_select_all=0&SOUMSingleSelect= 0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect= 2020_2019&viewtype=table

⁴⁸ Шиоми Ёшио, *Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн эрх зүй* / Шинзанша хэвлэлийн компани, 331 дэх тал. Дам ишлэв: Н.Норовсамбуу, Р.Пүрэвбаатар, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг арилгах зохицуулалтын талаарх судалгаа, Шүүхийн шийдвэрт хийх хөндлөнгийн дүн шинжилгээ.”, <https://legaldata.mn/buteel/pdf?id=960>

⁴⁹ Ж.Оюунтунгалаг, Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг арилгах эрх зүйн зохицуулалтын харьцуулсан судалгаа, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2016 он №3

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.3, Замын хөдөлгөөний дүрмийн 1.4-т тус тус тодорхойлсны дагуу “жолооч” гэж тээврийн хэрэгсэл жолоодож яваа хүн, жолоодлогын дадлага хийлгэж яваа багш, замаар ердийн хөсөг унаж, хөтөлж яваа хүнийг ойлгоно. Жолооч гэдэгт тээврийн хэрэгсэл эзэмшигч хамаарахгүй бөгөөд осол жолоочийн буруугаас болж үүсэх учраас тээврийн хэрэгсэл эзэмшигч гэм буруутай эсэхээс үл хамааран хариуцлага хүлээх үр дагавар бий болохоор байна.

Харин Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.3, 499.4 дэх хэсэг нь тээврийн хэрэгслийг дамжуулан ашиглуулсан өмчлөгч, эзэмшигчийн гэм буруутай үйлдлийн улмаас хүлээх хариуцлагыг заасан. Тиймээс сүүлчийнх нь гэм буруутайгаар хариуцлага хүлээх бүлэг зохицуулалтад хамаарна. Иргэний хуулийн 499.1 дэх хэсгийг зорчигч болон ачаа тээврийн автомашин, галт тэрэг, агаарын тээврийн хэрэгсэл ашиглах нөхцөлд хэрэглэх ба замын хөдөлгөөний бусад оролцогсдын эрх ашгийг холбогдох этгээдийн гэм буруугаас үл хамааран хамгаалахад чиглэсэн байдаг.⁵⁰

Энэ талаар судлаач Л.Амгаланбаатар: “Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.1 болон 499.3, 499.4-д заасан “тээврийн хэрэгслийн эзэмшигч”, “өмчлөгч буюу эзэмшигч” гэсэн нэр томъёонуудыг нэгдмэл болгож, “тээврийн хэрэгслийн эзэмшигч” эсхүл “эзэмшигч” гэж томъёолох; Иргэний хуулийн 499.3-т заасан хуулийн бичвэрт “зөвшөөрөлгүйгээр буюу түүний хүсэл зоригоос гадуур” гэх нэмэх⁵¹ саналыг дэвшүүлжээ. Гэвч Иргэний хуулийн 499.3 дахь хэсэгт эзэмшигчийн хүсэл зоригоос гадуур гэж нэмсэн ч тэрээр хариуцлагаас чөлөөлөгдөх үндэслэл болохгүй тул энэ нь хууль зүйн үр дагавар бий болгохгүй юм. Харин тээврийн хэрэгсэл эзэмшигч гэснийг тодорхой болгож, хатуу хариуцлага хүлээлгэх этгээд тодорхой байх шаардлагатай байна.

Шүүхийн шийдвэр 4.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Төв аймгийн Эрүү, иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2021.01.27 223/МА2021/00001
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Хариуцагч: А
4	Маргааны агуулга	Хариуцагч А нь соната 2 маркийн тээврийн хэрэгслийг Г-ээс худалдан авсан ба өмчлөх эрх нь бүрэн шилжээгүй байхад буюу 2019.09.08-ны өдөр машиндаа засвар хийж байхад эвээс нь мултарч Чингэлтэй дүүргийн 12 хороо, булгийн 19 гудамж 1125 тоот хашаа байшинг мөргөж машины урд хэсэг байшинд тэр чигээрээ орж ирсэн. А ХХК-д 512000 төгрөгийн хөлс

⁵⁰ Б.Буянхишиг, *Үүргийн эрх зүй*, нэмж завсарласан хоёр дахь хэвлэл, УБ, 2011, 529 дэх тал.

⁵¹ Ж.Оюунтунгалаг, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг арилгах эрх зүйн зохицуулалтын харьцуулсан судалгаа”, *Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл*, №3 (2016).

		<p>төлж, үнэлгээний тайлан гаргуулсан ба байшинд учирсан хохирлыг 12855000 төгрөг гэж тогтоосон. Осол гарсны дараа нэхэмжлэгч нь байшинд амьдран суух боломжгүй болсон тул 3 нялх хүүхдээ дагуулаад аав ээж, хамаатан саднаар амьдарч байгаад энэ зун бага зэрэг засвар хийгээд орсон. Иймд Ашид билгүүн ХХК-ийн үнэлсэн үнэлгээнээс падаангүй авсан зардал 1 553 000 төгрөг, зарлагын баримтаар авсан 1 140 000 төгрөг, нийт 2 693 000 төгрөгийг хасаад 10 674 000 төгрөгийг хариуцагчаас гаргуулж өгнө үү гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499.4, 510 дугаар зүйлийн 510.1-д зааснаар хариуцагчаас 10 674 000 төгрөг гаргуулж нэхэмжлэгчид олгож шийдвэрлэсэн.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Осол гарах үед тухайн тээврийн хэрэгслийг хариуцагч А эзэмшиж, ашиглаж байсан ба Г-тай худалдах-худалдан авах хэлцэл хийж, эзэмшлийг шилжүүлэн авсан боловч тээврийн хэрэгслийн гэрчилгээ бичиг баримт нь өмнөх өмчлөгчөөс шилжээгүй байсан байна. Гэхдээ тээврийн хэрэгслийн улсын бүртгэл нь гэм хор хүлээх этгээдийг шууд тодорхойлох үндэслэл болохгүй юм. Иргэний хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 111.1.-т зааснаар хууль буюу гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол өмчлөх эрх олж авч байгаа этгээдийн зохих журмын дагуу тавьсан шаардлагаар түүний эзэмшилд тухайн эд хөрөнгийг шилжүүлснээр хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх эрх шинэ өмчлөгчид үүсэж, өмнөх өмчлөгчийн өмчлөх эрх дуусгавар болох тул тухайн тээврийн хэрэгсэл бусдад гэм хор учруулсан этгээдийн эзэмшилд шилжсэн болох нь тогтоогдсон байна.</p> <p>Хэрэгт авагдсан А ХХК-ийн тогтоосон хөрөнгийн үнэлгээ хэргийн бодит байдалтай нийцээгүй, байшинг бүхэлд нь зассанаар эд хөрөнгө өмнөх байсан байдалдаа нөхөн сэргээгдэнэ гэж үзсэн үндэслэл тодорхойгүй, үндэслэл муутай байх тул давж заалдах шатны шүүх И ХХК-ийн шинжээчийн дүгнэлтийг үндэслэн гэм хорын хохирлын хэмжээг тогтоож, хариуцлагын хэмжээг тодорхойлох нь Иргэний хуулийн 228 дугаар зүйлийн 228.1, 229 дүгээр зүйлийн 229.1 дэх хэсгийн зохицуулалтад нийцнэ гэж үзэж хариуцагчаас гэм хорын хохиролд 7,980,800 төгрөг, нэхэмжлэгчийн хөрөнгийн үнэлгээ хийлгэхэд гарсан зардал 512,000 төгрөг, нийт 8,492,800 төгрөгийн</p>

	шаардлагыг хангаж, үлдэх 2,181,200 төгрөгийн шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.
--	--

Шүүхийн шийдвэр 5.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Дархан-Уул аймгийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал
2	Огноо, дугаар	2021.02.22 Дугаар 21
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Д Хариуцагч: Т
4	Маргааны агуулга	2020.06.13-ны өдрийн 21 цаг 30 минутын орчим Улаанбаатар хотын Сонгинохайрхан дүүргийн ТЭЦ-ийн уулзварт Vieben маркийн Т.Т-н өмчлөлийн автомашиныг С.А- жолоодож яваад замын хөдөлгөөний дүрмийн 8.9 дүгээр заалтыг зөрчиж С.Д-ын жолоодож явсан KIA RHINO маркийн машиныг мөргөж, 19.950.000 төгрөгийн хохирол учруулсан. Үүнээс 4.970.000 төгрөгийг С.А-гийн даатгуулсан даатгалын компаниас авсан. Үлдэгдэл 14.980.000 төгрөг дээр машин ачилтын 200.000 төгрөг, КТГ-т толгой харуулсан 100.000 төгрөг, Архангай аймгаас Дархан-Уул аймагт ирэхэд зарцуулсан бензиний мөнгө 145.000 төгрөг нийт 15.425.000 төгрөг хариуцагч Т.Т-аас нэхэмжилжээ. Хариуцагч хариу талбартаа С.А-той харилцан тохирч Автомашин түрээслэх, зарах, ажил гүйцэтгэх гэрээ байгуулсан ба Түрээсийн гэрээгээр бусдад учруулсан хохирол, хариуцлагыг С.А хариуцахаар тохирсон. Иймд нэхэмжлэлийг хүлээн зөвшөөрөхгүй гэж маргажээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 229 дүгээр зүйлийн 229.1, 499 дүгээр зүйлийн 499.4-т тус тус заасныг баримтлан хариуцагч Т.Т-аас 13.305,000 төгрөгийг гаргуулж, нэхэмжлэгч С.Д-д олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас үлдэх хэсэг болох 2.120.000 төгрөгийн шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Иргэний хуулийн 499 дүгээр зүйлийн 499. 1-д “ Зорчигч болон ачаа тээвэрлэх зориулалт бүхий тээврийн хэрэгслийг ашиглах явцад бусдын амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан буюу эд юмс нь эвдэрч, устаж, гэмтсэн бол тухайн тээврийн хэрэгслийг эзэмшигч учирсан гэм хорыг төлөх үүрэгтэй”, 499.4-т “Тээврийн хэрэгсэл ашиглагчийг эзэмшигч буюу өмчлөгч өөрөө томилсон буюу өөрөө түүнд уг хэрэгслийг шилжүүлэн өгсөн бол бусдад учирсан гэм хорыг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцан</p>

		<p>арилгах үүрэгтэй” гэж тус тус зааснаар тухайн тээврийн хэрэгслийн өмчлөгч Т.Т-д гэм хорын нөхөн төлбөрийн хариуцлага хүлээлгэсэн нь зөв. Өөрөөр хэлбэл механикжсан тээврийн хэрэгслийн улсын бүртгэл, шилжилт хөдөлгөөний талаарх мэдээллийг Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд заавал хамруулах бөгөөд Монгол улсад бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж, байгууллага, хувь хүн тээврийн хэрэгсэл өмчилж авснаас хойш 72 цагийн дотор, ашиглалтаас хассанаас хойш 1 сарын дотор бүртгүүлэх ба бүртгэлийн байгууллага тээврийн хэрэгслийг бүртгэж гэрчилгээ олгоно. Иймд тээврийн хэрэгслийн гэрчилгээ нь тухайн тээврийн хэрэгслийн өмчлөгч, эзэмшигчийг тогтоох гол үндэслэл болдог. Тээврийн хэрэгслийн өмчлөгч буюу эзэмшигч Т.Т- гэм хор учирсан этгээдийн өмнө хариуцлага хүлээх боловч тэрээр өөрт учирсан хохирлоо уг авто машиныг жолоодож явсан этгээд болох С.А-гоос Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1-д зааснаар шаардах эрхийг хязгаарлахгүй. Иймд шийдвэрийг хэвээр үлдээж шийдвэрлэжээ.</p>
--	--	--

Дээрх шүүхийн шийдвэрүүд нь тээврийн хэрэгслийн эзэмшигч буюу өмчлөгчийг ялгаатай тодорхойлж буй тохиолдлын жишээ юм. Тухайлбал, шүүхийн шийдвэр 4-т тээврийн хэрэгслийг хариуцагч өөрийн нэр дээр бүртгүүлээгүй нь түүнийг эзэмшигч биш гэж үзэх үндэслэл болохгүй тул жолооны ард суусан хүнд хариуцлага хүлээлгэсэн. Харин шүүхийн шийдвэр 5-т тээврийн хэрэгслийн гэрчилгээ нь тухайн тээврийн хэрэгслийн өмчлөгч, эзэмшигчийг тогтоох гол үндэслэл болох тул авто машиныг жолоодож явсан этгээд бус тээврийн хэрэгсэл бүртгэлтэй этгээдээс хохирлыг барагдуулахаар шийдвэрлэжээ.

Ийнхүү тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг шийдвэрлэж буй шүүхийн практик ялгаатай байна. Нэгэнт уг гэм хорын төрөл нь хатуу хариуцлагын зарчимд суурилдаг тул хариуцлага хүлээх этгээд тодорхой байх шаардлагатай юм.

3) Барилга байгууламж барих, ашиглах явцад учирсан гэм хор

Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйлд барилга байгууламж барих, ашиглах явцад учирсан гэм хорыг зохицуулсан. Ингэхдээ барилгын өмчлөгч буюу эзэмшигч нь бүх тохиолдолд биш гагцхүү зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүй, гэмтэл согогтой байснаас бусад тохиолдолд хариуцлага хүлээхээр заажээ.

Хүснэгт 5. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	500 дугаар зүйлийн 500.1 дэх хэсэг	500.1.Зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүй, гэмтэл согогтой байснаас бусад тохиолдолд байшин барилга бүтэн буюу хэсэгчлэн нурсны улмаас учирсан гэм хорыг тухайн барилгыг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцна.
2	500 дугаар зүйлийн 500.2 дахь хэсэг	500.2.Гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдлын улмаас, эсхүл хохирогчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас байшингаас ямар нэг зүйл унасан, хаягдсан буюу агсарсны улмаас гэм хор учирсан бол тухайн байшин барилгыг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцлага хүлээхгүй.

Барилгын тухай хуульд барилгын норм, дүрмийн дагуу боловсруулж магадлал хийгдсэн зураг төслөөр тусгай зөвшөөрөл бүхий хуулийн этгээдийн барьсан орон сууц, олон нийт, иргэн болон үйлдвэрийн барилга, эрчим хүч, холбоо, зам гүүр, ус суваг, далан хаалт зэрэг байгууламж, инженерийн шугам сүлжээг барилга байгууламж гэж тодорхойлсны зэрэгцээ барилга байгууламж, барилгын зураг төсөл, барилгын материал, бүтээгдэхүүнд тавих шаардлага болон барилгын хөрөнгө оруулагч, захиалагч, гүйцэтгэгч, зураг төсөл зохиогч, материал үйлдвэрлэгчийн үүргийг нарийвчлан заажээ.⁵²

Иймд ашиглалтын явцад барилга байгууламжид эвдрэл, гэмтэл учрах, нурах тохиолдолд гүйцэтгэгч, зураг төсөл зохиогч, өмчлөгч, эзэмшигч, ашиглагч, материал үйлдвэрлэгч, ханган нийлүүлэгч, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэгчийн хэн буруутай нь хариуцлага хүлээх тул “гэмтэл согогтой байсан” гэсэн ойлголт нь барилга бий болгох явцад бий болсон гэж үзэхээр байна. Харин байшин барилга бүтэн буюу хэсэгчлэн нурсан нь зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүйгээс болсон бол үүнийг ашиглалтын явцад бий болсон гэж ойлгоно.⁵³

Шүүхийн шийдвэр 6.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал
2	Огноо, дугаар	2022.09.02 210/МА2022/01637
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Ү Хариуцагч: Б
4	Маргааны агуулга	Миний бие эмнэлэгт үзүүлэх шаардлагын улмаас 2021.05.05-ны өдрөөс 06-ны өдөр шилжих шөнийн 02 цаг 38 минутын үед өөрийн өмчлөлийн автомашиныг жолоодон явж байхад автомашин дээр хариуцагч Э.Б-ын өмчлөлийн байрны дээвэр нурж унасан. Дээврийн

⁵² Монгол Улсын Иргэний хуулийн тайлбар, Гэрээний бус үүрэг-IV, 2016, 66-67 дахь тал.

⁵³ Мөн тэнд.

		<p>арчилгаа хамгаалалтыг сахих, аюулгүй байдлыг хангах нь өмчлөгчийн үүрэг. Тухайн өдөр давагдашгүй хүчин зүйл, байгалийн гамшгийн үзэгдэл болсон гэдэг боловч бусад байшин, барилга байгууламжийн дээвэр нурсан зүйл болоогүй. Өмчлөгч үүргээ биелүүлээгүйгээс дээвэр хийсэж, автомашин дээр унасан. Дээвэр нурахтай холбоотой болон хохирол учрахад хохирогчийн шууд нөлөөлсөн идэвхтэй үйлдэл байхгүй. Мөн гэнэтийн давагдашгүй хүчин зүйлс нөлөөлсөн нь тогтоогдоогүй. Тус осолд хэрэг бүртгэлийн хэрэг нээн ажиллагаа явуулж байсан боловч 2021.07.07-ны өдрийн Өршөөл үзүүлэх тухай хуульд хамрагдаж хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон. Иймд Хас Үнэлгээ ХХК-ийн үнэлгээгээр автомашин учирсан хохирол 18,550,000 төгрөг, үнэлгээ хийлгэсэн зардал 856,000 төгрөг, нотариатын зардал 16,100 төгрөг, нийт 19,422,100 төгрөгийг хариуцагч Э.Б-с гаргуулж өгнө үү гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 500 дугаар зүйлийн 500.1 дэх хэсэгт заасныг баримтлан Э.Б-с 19,406,000 төгрөг гаргуулж Ү-д олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас үлдсэн 16,100 төгрөгийн нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйлийн 500.2 дахь хэсэгт зааснаар гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдлын улмаас, эсхүл хохирогчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас байшингаас ямар нэг зүйл унасан, хаягдсан буюу асгарсны улмаас гэм хор учирсан бол тухайн байшин барилгыг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцлага хүлээхгүй юм. Цаг уур, орчны шинжилгээний газрын 2021.05.11-ний өдрийн 03/326 дугаар албан бичгээр 2021.05.05-06-нд шилжих шөнө Нийслэл хот орчмоор 0.0-3.0 мм нойтон цас орж, энэ үеэр хүчтэй салхи салхилж салхины хурд 8-13 метр, зарим үед секундэд 15-20 метр секунд хүрч цасан шуурга шуурч үзэгдэх орчин хязгаардагдаж байгаль цаг агаарын аюултай үзэгдэл ажиглагдсан болохыг Ус, Цаг Уур, Орчны шинжилгээний Тахилт Хан-Уул Буянт Ухаа өртөөдийн бодит ажиглалтын мэдээнд үндэслэн тодорхойлов гэжээ. Уг баримтыг үндэслэн давагдашгүй хүчин зүйл болсон гэж үзэхгүй. Учир нь, гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдалд гал түймэр, үер, газар хөдлөлт зэрэг гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчний шинжтэй онцгой нөхцөл байдлын</p>

	улмаас байшин барилга бүрэн болон хэсэгчлэн нурсан зэргийг ойлгох бөгөөд хэрэгт авагдсан баримтаар дээрх нөхцөл байдал тогтоогдохгүй байна гэж үзэн анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хэвээр үлдээж шийдвэрлэсэн байна.
--	--

Шүүхийн шийдвэр 7.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Улсын дээд шүүх
2	Огноо, дугаар	2018.12.20 2018/ХТ2018/01917
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: О Хариуцагч: Б ХХК, Г ХХК
4	Маргааны агуулга	Нэхэмжлэгч О нь “Б” ХХК-ийн барьж буй барилгад 2011 оны 7 дугаар сараас эхлэн туслах ажилчнаар ажилласан. 2011.10.24-ний өдөр “Б” ХХК-ийн 11 давхар барилга дээр ажиллаж байгаад 1 давхраас 2 давхарт ажиллах газраа очих гэж яваад харанхуй гэрэлтүүлэггүй лифтны хонгилд доошоо унаж хүнд гэмтэл авч нуруу нугасны хүнд хагалгаанд орсон. Унаж гэмтсэн лифтний нүх ямар нэгэн хаалт хашлагагүй, анхааруулга, тэмдэг, тэмдэглээгүй, гэрэлтүүлэггүй байсан. Тухайн үед цагдаагийн байгууллага шалгаж байх явцад ажлын газраас надад эмчилгээний зардал 5.000.000 төгрөг өгч, цаашид дэмжиж туслана гэсэн учраас гомдолгүй гэснээр эрүүгийн хэрэг хаагдаж, үйлдвэрлэлийн ослын акт гараагүй өнгөрсөн. Одоо гэмтлийн дараах нугасны саажилт, доод мөчидын саажилт гэсэн оноштой, байнгын асаргаатай байх болсон. Түүнийг гэмтсэнээс хойш байгууллага нь 5.000.000 төгрөг өгснөөс өөрөөр дахин ямар нэгэн дэмжлэг туслалцаа үзүүлээгүй, миний биеийн байдлыг ч лавлаагүй. БНСУ-ын Сөүл хотын нуруу нугасны мэдрэлийн эмнэлэгт холбогдох материалуудаа явуулснаар мэдрэлийг дарж буй нугасны даралт шахалтыг чөлөөлж, нурууны өвдөлт болон хөл гуя дагаж өвдөх өвдөлтийг багасгах, бөгсөн биеийн мэдээ алдалтаас сэргийлнэ, төлбөрийн зардал 12.500.000 вон гэсэн хариуг ирүүлсэн болно. Уг гэмтлийн улмаас байнгын асаргаа шаардлагатай болж Баянгол дүүргийн нэгдсэн эмнэлгийн хяналтад орж 2018.08.02-ныг хүртэл асаргаанд байх шийдвэр гарсан. БНСУ-д эмчилгээнд явахад асран хамгаалагч хамт явах зайлшгүй шаардлагатай болох нь асаргаанд байдаг болохыг тодорхойлсон холбогдох баримтуудаар нотлогдоно. Иймд Монгол банкны зарласан ханшаар 2017.10.06-ны өдрийн хаалтын ханш БНСУ-ын вон 2.16 байх тул

		12.500.000 вон нь монгол төгрөгт шилжүүлэхээр 27,000,000 төгрөг, БНСУ эмчилгээнд асран хамгаалагчийн хамт онгоцоор явах ирж очих тийзийн үнэ нийт 4.064.200 төгрөг, хоёр хүний буудалд байх зардал 1.321 ам.доллар буюу 3.253.583 төгрөг, нийт зардал 34.317.783 төгрөгийг “Б” ХХК-иас гаргуулж өгнө үү гэжээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	<p>Анхан шатны шүүх: Нэхэмжлэгч Д.О-н анхаарал болгоомжгүй байдал осол гарахад нөлөөлсөн гэж үзэн Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1, 228 дугаар зүйлийн 228.4 дэх хэсэгт зааснаар нэхэмжлэлийн шаардлагыг багасган хариуцагч тус бүрээс 11,439,261 төгрөг гаргуулж нэхэмжлэлийн зарим хэсгийг нь хангахаар шийдвэрлэжээ.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Сонгинохайрхан дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хэвээр үлдээж, хариуцагчийн гомдлыг хангахгүй орхисон.</p> <p>Хяналтын шатны шүүх: Б ХХК, Н ХХК нь хөдөлмөрийн аюулгүй байдлын шаардлагыг хуульд заасан журмын дагуу хангаагүй, хяналт тавиагүй гэм буруутай байх тул О-ын эрүүл мэндэд учирсан гэм хорын хохирлыг хариуцах үүрэг хүлээнэ гэж анхан шатны шүүхийн шийдвэр болон давж заалдах шатны магадлалыг тус тус хэвээр үлдээсэн.</p>

Дээрхээс харвал, барилга, байшинг зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүй, гэмтэл согогтой байснаас бусад тохиолдолд Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйлийн 500.1 дэх хэсэгт заасны дагуу шийдвэрлэх бол зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүй, гэмтэл согогтой байсан тохиолдлыг мөн хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсэгт заасан ерөнхий гэм хорын хүрээнд шийдвэрлэх боломжтой байна. Ингэхдээ гэм хор учруулсан этгээд түүний буруугаас болоогүй гэдгийг нотолбол хуульд зааснаас бусад тохиолдолд гэм хор учруулсны хариуцлагаас чөлөөлөгдөх юм.

4) Амьтны учруулсан гэм хор

Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлд амьтанд учруулсан бус амьтны учруулсан гэм хорыг тухайн амьтны өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцахаар заажээ. Амьтан гэдгийг зэрлэг, агнуурын амьтан, гэрийн тэжээвэр амьтан, тэжээвэр амьтан, мал зэргээр ялгаагүй. Иймээс Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 2 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байнга буюу түр нутагшсан хөхтөн, шувуу, мөлхөгч, хоёр нутагтан, загас, хавч хэлбэртэн, шавж, зөөлөн биетэн, эгэл биетэн” зэргийг ойлгохоор байна.

Амьтны учруулсан гэм хор нь гэм хорын эрх зүй дэх хатуу хариуцлагын зарчмын үндэс болсон тусгай төрөл юм. Энэ нь амьтныг хүн хараа хяналтдаа тодорхой хамгаалах хэрэгсэлтэй байлгаагүй тохиолдолд амьтан бусдад гэм хор учруулах нь байгалийн жам байдагтай холбоотой.

Хүснэгт 6. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	501 дугаар зүйлийн 501.1 дэх хэсэг	501.1.Амьтны үйлдлээс хүний амь нас, эрүүл мэндэд учирсан гэм хорыг тухайн амьтныг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцна.
2	501 дугаар зүйлийн 501.2 дахь хэсэг	501.2.Гэрийн тэжээвэр амьтан, эсхүл мэргэжлийн үйл ажиллагааны зүйл болдог бусад амьтны үйлдлээс бусдад гэм хор учирсан нь тухайн амьтныг өмчлөгч буюу эзэмшигчийн санаатай буюу илт болгоомжгүй үйлдэлтэй холбоогүй бол тэрээр гэм хорыг хариуцахгүй.

Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 501.2 дахь хэсэгт зааснаар хариуцлага хүлээхийн тулд гэрийн тэжээвэр амьтан болон мэргэжлийн үйл ажиллагааны зүйл болдог амьтны (албаны нохой зэрэг) эзэмшигч, өмчлөгчийн санаатай буюу илт болгоомжгүй үйлдэл байсан эсэхийг шалгах шаардлагатай байна. Үүнийг тодруулахад тухайн амьтныг тэжээхэд болон бусдын эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хамгаалахад чиглэсэн ямар үүрэг хүлээх нь тодорхой байх шаардлагатай юм. Хэрвээ хууль тогтоомжид заасан үүргээ зөрчөөгүй байхад бусдад гэм хор учруулсан бол амьтныг өмчлөгч болон эзэмшигч гэм хорыг хариуцахгүй байх үр дагавар үүснэ.

Монгол Улсын хувьд нохой, муур асран хамгаалагч, түр харагчийн хариуцлагагүй байдлаас болж бусдын эрүүл мэндэд хохирол учрах тохиолдол түгээмэл байна. Тухайлбал, 2020 онд Монгол Улсын хэмжээнд нохойд хазуулсан шалтгаанаар осол, гэмтэлд өртөж, эмнэлгийн байгууллагад хандсан нийт 3,855 тохиолдол бүртгэгдсэн ба үүнээс 75.1% /2,896/ тохиолдол нь ГССҮТ-д бүртгэгджээ. Хүн рүү дайрсан нохдын 90% нь эзэнтэй нохой байжээ. Нохойд хазуулсан шалтгаанаар гэмтсэн хүмүүсийг насны бүлгээр авч үзвэл 37% нь 0-15 насны хүүхдүүд, тэр дундаа 5-9 насны хүүхдүүд бусад насны бүлгийн хүмүүсээс 2-3 дахин өндөр хувьтайгаар буюу 659 тохиолдолд гэмтсэн байна.⁵⁴

Нохой нь гэрийн тэжээвэр амьтан бөгөөд тэдгээрийг асран хамгаалах, түр харах этгээдийн үүргийг тодорхой заасан хэм хэмжээ байхгүйгээс үүдэн “амьтныг өмчлөгч буюу эзэмшигчийн санаатай буюу илт болгоомжгүй үйлдэл” гэдэгт юуг

⁵⁴ Вай Инсайт ХХК, “Монгол Улсад гэрийн тэжээвэр амьтны эрхийг хамгаалах хууль хэрэгжүүлэх үндэслэл, хууль хэрэгжсэнээр гарах үр дүн” (судалгааны тайлан), УБ, 2021, 50 дахь тал.

ойлгохыг тодорхойлоход бэрхшээлтэй байна. Тухайлбал, нохой, муурыг олон нийтийн газар, гудамж, талбайд зориулалтын хөтөлгөө, цээживчтэй авч явснаар бусдын эрүүл мэндэд хохирол учрахаас сэргийлэх боломжтой бөгөөд энэхүү үүргийг биелүүлээгүй этгээдэд үүрэг үүсэх учиртай. Харин нохой, муур асран хамгаалагчийн зөвшөөрөлгүйгээр гэрийн тэжээвэр амьтанд нь хүрэх, бие хамгаалах сэдэл бий болгохуйц үйлдэл хийсэн этгээдэд хохирол учирсан нь асран хамгаалагч, түр харагчийн санаатай буюу илт болгоомжгүй үйлдэлтэй холбоогүй учир гэм хорыг хариуцахгүй байх нь зохистой юм.

Шүүхийн шийдвэр 8.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Хан-Уул дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2016.10.10 Дугаар 85
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: М Хариуцагч: Г
4	Маргааны агуулга	Нэхэмжлэгч М нь нохойгоо 2021.08.08-ны өдөр 20 цаг 30 минутын орчимд байрныхаа гадаа салхилуулж байх үед нь тус байрны 01 дүгээр орцны 49 тоот айлын German Shephend нохой нь хүзүүвчгүй, уяагүй салхилж байх үедээ нохойг хазаж үхэлд хүргэх гэмтэл учруулсан бөгөөд гэмтэл авсан даруйд нь “Э” МЭСТ мал эмнэлэгт хандаж эмнэлгийн туслалцаа авсан байна. Эмнэлгийн үзлэгээр нохойн биеийн байдал маш муу, эмчлэгдэх ямар ч боломжгүй болсон гэсэн тул нэхэмжлэгчийн хүсэлтээр унтуулга хийжээ. Хариуцагч Г нь өөрийн German Shephend үүлдрийн том биетэй нохойг бусдад аюул занал учруулахгүй байх бүхий л нөхцөл байдлыг хангасан байдалтайгаар салхилуулж байх үүргээ биелүүлээгүйн улмаас нэхэмжлэгчийн нохойд үхэлд хүргэх гэм хорын хохирол учруулсан байх төдийгүй өнөөгийн ханшаар Т үүлдрийн нохой нь 2 000 000 төгрөгийн үнэтэйгээр худалдаалагддаг, мөн эм нохой байсан учир жилд 1-2 удаа гөлөглөх боломжтой ба нэг удаа гөлөглөхдөө 4-5 ширхэг гөлөг гаргадаг, 4 ширхэг гөлөгийг нь нэг бүрийг нь одоогийн ханшаар 2 000 000 төгрөгөөр худалдан борлуулж ашиг орлого олж болох байсан, өөрөөр хэлбэл дээрх Т үүлдрийн нохой нь арилжааны бүтээгдэхүүн болох учраас нэхэмжлэгчид учруулсан гэм хорын хохиролд 10 000 000 төгрөгийг хуульд заасны дагуу гаргуулж өгнө үү гэжээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	Шүүх: Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 501.2-д зааснаар гэрийн тэжээвэр амьтан, эсхүл мэргэжлийн үйл ажиллагааны зүйл болдог бусад амьтны үйлдлээс бусдад гэм хор учирсан нь тухайн амьтныг өмчлөгч буюу эзэмшигчийн санаатай буюу илт

		<p>болгоомжгүй үйлдэлтэй холбоогүй бол тэрээр гэм хорыг хариуцахгүй гэж заажээ. Мөн хуулийн 510 дугаар зүйлийн 510.1-д бусдын эд хөрөнгөд гэм хор учруулсан этгээд уг гэм хорыг арилгахдаа гэм хор учруулахаас өмнө байсан байдалд нь сэргээх /адил нэр төрөл чанарыг эд хөрөнгө өгөх гэмтсэн эд хөрөнгийг засах зэргээр/ буюу учирсан хохирлыг мөнгөөр нөхөн төлнө гэжээ.</p> <p>Энэ зүйлд заасан “гэрийн тэжээвэр амьтан” гэдэгт хүний арчилгаа, маллагааны тусламжтайгаар амьдардаг таван хошуу малаас гадна ахуйн хэрэгцээнд зориулан гаршуулсан, өөртөө дасгасан амьтад болох нохой, муур, тахиа, гахай зэргийг ойлгоно. Иргэний хуулийн 101 дүгээр зүйлийн 101.3-д “мал, амьтан өмчлөгч нь өмчлөх эрхээ хэрэгжүүлэхдээ мал, амьтан, байгаль орчныг хамгаалах, эрүүл ахуйн шаардлага, бусдын аюулгүй байдлыг хангах талаар тогтоосон хууль дүрмийг сахин биелүүлэх үүрэгтэй” байдаг.</p> <p>Хариуцагч олох байсан орлого болох 8 000 000 төгрөгийн хувьд Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт нохой муур тэжээх, арчлах, золбин нохой муур устгахад мөрдөх журмын 5 дугаар зүйлийн 1-д “байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдээс нохойг үржлийн зориулалтаар ашиглах, нохойн аж ахуй байгуулах асуудлыг Нийслэлийн Мал эмнэлгийн болон холбогдох мэргэжлийн байгууллагуудын санал дүгнэлтийг үндэслэн тухайн дүүргийн Засаг даргын Тамгын газар шийдвэрлэнэ” гэж заажээ. Мөн тус нохой нь хээлгүй байсан болох нь баримтаар тогтоогдож байх тул олох байсан ашиг гэж 8 000 000 төгрөгийг хариуцагчаас шаардсан нь үндэслэлгүй байна гэж үзэв. Иймд Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 501.2, 510 дугаар зүйлийн 510.1-д зааснаар хариуцагчаас Т үүлдрийн нохойны үнэ болох 2 000 000 төгрөгийг гаргуулан нэхэмжлэгчид олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас олох байсан ашиг болох 8 000 000 төгрөгийг хэрэгсэхгүй болгохоор шийдвэрлэжээ.</p>
--	--	--

Шүүхийн шийдвэр 9.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Өмнөговь аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2018.03.26 Дугаар 120
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Д Хариуцагч: А

4	Маргааны агуулга	2017.11.15-ны өдөр Ө.А гийн нохой баруун хөлний шилбэнд 4 соёо оруулан хазсан гэмтэл учруулсан, гоо сайхнаа алдсан. Өмнөговь аймгийн Сэврэй сумын хүн эмнэлэгт 7 хоног эмчилгээ хийлгэж гарсан. Одоо хөл цаашаа идээлээд байгаа тул эмчилгээний мөнгө болон хохиролыг барагдуулж өгнө үү. Нэг соёо нэг сая төгрөг. Ө.А гэс хохиролын төлбөр болох 4 000 000 төгрөгийг гаргуулж өгнө үү гэжээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	<p>Амьтныг өөрийн эзэмшил, ашиглалтад байлгаж, захиран зарцуулах эрхтэй этгээдийг өмчлөгч гэж ойлгох ба хариуцагч Ө.А нь нэхэмжлэгч С.Д гийн хазуулсан нохойн өмчлөгч болох нь нэхэмжлэгчийн “Ө.А гийн гэрийн гадаа байсан нохойд хазуулсан. Тэдний малчин Саруул нохойгоо хорьж өгсөн боловч араас ирээд хазсан” гэх тайлбар, гэрч П.Х “А-д танай нохой манай охиныг урсан байна. Эмнэлэгт хэвтэж байгаа гэхэд А-эмнэлэгт гарсан төлбөрийг нь төлнө. Манайх нохойгоо алуулах гээд аваад ирсэн гэж байсан” гэх мэдүүлгээр тус тус нотлогдож байна. Гэрийн тэжээвэр амьтны эзэн тэдгээрийн өмчлөгч байдаг тул уг амьтны бусдад учруулсан гэм хорын хохирлыг хариуцан арилгах үүрэгтэй байна.</p> <p>Нэхэмжлэгч нь 7 хоног эмнэлэгт хэвтсэн, эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлсний нэг хоногийн төлбөр 15000 төгрөг, вакцины үнэ 45000 төгрөг, эм тариа, бензиний үнэ 60000 төгрөгийн зардал гарсан гэж тайлбарлаж байгааг хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч үгүйсгэхгүй байх тул нэхэмжлэгчийн дээрхи тайлбарыг үндэслэн 210000 төгрөгийг хариуцагчаас гаргуулан нэхэмжлэгчид олгох үндэслэлтэй гэж үзлээ. Харин нэхэмжлэлийн шаардлагын үлдэх хэсгийг нотлох баримтыг шүүхэд ирүүлээгүй тул хэрэгсэхгүй болгон шийдвэрлэх нь зүйтэй гэж үзжээ.</p>

Дээрхээс харвал, нохойгоо алдсан иргэнд учирсан гэм хорыг Иргэний хуулийн 510 дугаар зүйлийн 510.1 дэх хэсэгт заасны дагуу эд хөрөнгөд учирсан хохирол гэж үзэж байгаа бол нохойны хүнд учруулсан гэм хорыг Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 501.1 дэх хэсэгт заасны дагуу шийдвэрлэж байна.

Үүнээс гадна Зөрчлийн тухай хуулийн 5.19 дүгээр зүйлд орчиндоо аюул учруулж болох амьтныг зохих хамгаалалтгүй байлгасны улмаас хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол учруулсан бол учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулахаар заасан. Иргэний хууль болон Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагыг ялгах нэг үндэслэл нь гэмтлийн зэрэг байна.

Өөрөөр хэлбэл, хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол учирсан тохиолдолд Зөрчлийн тухай хуулиар, бусад тохиолдолд иргэний журмаар шийдвэрлэхээр харагдаж байна. Эдгээр хоёр зохицуулалт нь зорилгын хувьд ижил байх бөгөөд

амьтны хүний амь нас, эрүүл мэндэд учруулсан хохирлыг тухайн амьтныг ийнхүү хохирол учруулахаас урьдчилан сэргийлэх үүрэгтэй этгээд хариуцах агуулгатай юм.

2022 оны 09 дүгээр сарын 25-ны өдөр нэр бүхий гишүүдээс Гэрийн тэжээвэр амьтны тухай хуулийн төслийг⁵⁵ Улсын Их Хуралд өргөн барьсан бөгөөд төслийн 9 дүгээр зүйлд гэрийн тэжээвэр амьтны асран хамгаалагч, түр харагчийн үүргийг тодорхой заасан. Тухайлбал, олон нийтийн газар гэрийн тэжээвэр амьтантай зорчихдоо тухай амьтны төрөл, биеийн хэмжээнд тохирсон хүзүүвч, хошуувч, цүнх, хөтөлгөө зэрэг зориулалтын хэрэгсэлтэй авч явах; гэрийн тэжээвэр амьтан бусдын эрх, амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд хохирол учруулахаас урьдчилан сэргийлэх; гэрийн тэжээвэр амьтан ашиглан бусад хүн, амьтныг айлган сүрдүүлэхгүй байх, гэрийн тэжээвэр амьтан орон сууц, хашаанаас хараа хяналтгүй гарахгүй байх, бусад амьтан орохгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлэх зэрэг үүргийг тусгажээ.

Ийнхүү тус хуулийн төсөл батлагдсан тохиолдолд Иргэний хуулийн 501 дүгээр зүйлийн 501.2 дахь хэсэгт заасан “санаатай болон илт болгоомжгүй үйлдэл” гэдэгт юуг хамааруулахыг тухайн хүн хуульд заасан үүргээ биелүүлсэн эсэхийг тодруулах замаар тодорхойлох боломжтой байна.

5) Орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа болон орчин тойрондоо аюултай бусад зүйлээс учирсан гэм хор

Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйлийн 502.1 дэх хэсэгт барилга, байшин өмчлөгч, эзэмшигч гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчмыг аюултай үйл ажиллагаа, зүйлтэй холбон тогтоосон байна.

Хүснэгт 8. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	502 дугаар зүйлийн 502.1 дэх хэсэг	502.1.Барилга байгууламжийн хийц, зохион байгуулалтыг дур мэдэн өөрчилсөн, эсхүл түүнд байрлуулсан буюу дамжуулан оруулсан эрчим хүч, галын болон тэсрэх аюултай, хортой бодисын улмаас бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд гэм хор учирсан бол уг гэм хорыг тухайн үйл ажиллагаа явуулж байгаа этгээд, эсхүл аюултай зүйлийг өмчлөгч буюу эзэмшигч хариуцан арилгах үүрэгтэй.
2	502 дугаар зүйлийн 502.2 дахь хэсэг	502.2.Онцгой аюул учруулж болох барилга байгууламж, эд хөрөнгийг өмчлөгч буюу эзэмшигч нь гэм буруутай

⁵⁵ Гэрийн тэжээвэр амьтны тухай хуулийн төсөл (2022), <https://d.parliament.mn/tusul/bb7314dd-9dbf-4797-b603-6b230d4257c8>

		байсан эсэхээс үл хамааран энэ хуулийн 502.1-д заасан гэм хорыг хариуцна.
3	502 дугаар зүйлийн 502.3 дахь хэсэг	502.3.Өмчлөгчийн эзэмшилд байгаа барилга байгууламж дотор буюу түүний эдлэн газрын хил хязгаарын дотор бусдад гэм хор учирсан боловч түүнд өмчлөгч буруугүй бол тэрээр хариуцлага хүлээхгүй.

Уг зүйлийн гарчиг нь орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаанаас учирсан гэм хор гэсэн агуулгатай боловч гэм хор учруулж буй эх сурвалжийг тодорхойлохдоо барилга байгууламжтай холбоотойгоор үйл ажиллагаа явуулж буй этгээд гэхээсээ илүүтэй, тухайн өмчлөгч, эзэмшигчид хариуцлага хүлээлгэх агуулга зонхилсон байна. Үүнд хариуцлага хүлээх гол үндэслэл нь “барилга байгууламжийн хийц зохион байгуулалтыг дур мэдэн өөрчилсөн”, “барилга байгууламжид оруулсан эрчим хүч, галын болон тэсрэх аюултай, хортой бодис”-ын улмаас үүссэн гэм хорын хоорондын шалтгаант холбоо тогтоогдсон байх талаар тодорхой байгаа боловч хариуцлага хүлээх этгээд нь “үйл ажиллагаа явуулж буй этгээдийн”, эсхүл “аюултай зүйл өмчлөгч, эзэмшигч” гэж хоёр өөр этгээд байж болохоор хуульчилсан байна.⁵⁶

Иргэний хуулийн тайлбарт орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа гэдэгт аюул учруулж болох зүйлийг ажиллуулах, хамгаалах, хадгалах зэрэг үүрэг бүхий этгээдийн үйл ажиллагааг ойлгож болно гэжээ. Харин тухайн объектыг орчин тойрондоо аюултай зүйл гэж үзэхэд чанарын шалгуураас гадна жин, хэмжээ, найрлага зэрэг тоон үзүүлэлт зайлшгүй шаардлагатай байна.⁵⁷

Гэвч орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа, зүйл гэдгийг шинжээр нь тайлбарласан тайлбар одоогоор байхгүй байна. Ийнхүү орчин тойрон гэдэгт дан ганц барилга, байшин биш гэдгийг тодорхойлох хэрэгцээ байна. Уг гэм хорын тусгай төрлийн мөн чанар нь үйлдвэрлэл явуулж буй этгээдэд илүү хамааралтай байдаг. Харин Монгол Улсын хувьд үүнийг ямар утгаар шүүхийн практикт хэрэглэж байгааг зарим шүүхийн шийдвэр дээр жишээ болгон авч үзье.

Шүүхийн шийдвэр 10.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2019.07.17 Дугаар 1536
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: МД ХХК Хариуцагч: О
4	Маргааны агуулга	МД ХХК-ийн даатгуулагч АНУ-ын иргэн Глен болон түүний эхнэр Рут нарын өмчлөлийн 400 м.кв талбай

⁵⁶ Ж.Оюунтунгалаг, “Гэм хорын тусгай төрөл: Эзэмшигчийн хариуцлага.”,

<https://legaldata.mn/buteel/pdf?id=996>

⁵⁷ Монгол Улсын Иргэний хуулийн тайлбар, Гэрээний бус үүрэг-IV, 2016, 70 дахь тал.

		бүхий хувийн сууц гал түймрийн улмаас бүрэн шатаж, даатгалын гэрээгээр тохирсон даатгалын тохиолдол бий болсны улмаас даатгагч буюу нэхэмжлэгч нь шүүхийн шийдвэрийн дагуу даатгалын нөхөн төлбөрт 167,680,000 төгрөгийг төлсөн. Уг гал түймэр нь тухайн сууцны барилгын ажлыг гүйцэтгэсэн О цахилгаан хэрэгслийг буруу угсарч, суурилуулсан хэт хайхрамжгүй, болгоомжгүй, буруутай үйлдэл нөлөөлсөн үндэслэлээр даатгалын гэрээний дагуу төлсөн төлбөрийн хэмжээгээр гэм хорын хохирлыг нэхэмжилжээ.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	О нь УБЕГ-т хувийн сууцыг бариулж ашиглалтад өгсөн талаар баталгаа гаргаж байсан талаар талууд харилцан тайлбарлаж, үүнд маргаагүй, энэ талаар ИХШХШТХ-ийн 44 дүгээр зүйлийн 44.2-т заасан шаардлага хангаагүй баримт хэрэгт авагдсан байдаг боловч үүнээс өөр баримт үгүй тул тэрхүү баталгаа гаргасан явдлыг хувийн сууцыг АНУ-ын иргэн Глений захиалгаар хариуцагч барьж ашиглалтад оруулсан гэж үзэх хангалттай үндэслэл болохгүй гэж үзсэн. Иймд хариуцагч тухайн хувийн сууцны барилгын ажлыг, тэр тусмаа цахилгааны холболтын ажлыг гүйцэтгэсэн, эсхүл бусдаар гүйцэтгүүлсэн гэж үзэх үндэслэл тогтоогдоогүй тул О-г орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа явуулж байгаа этгээд гэж үзэх үндэслэлгүй гэж нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэв.

Дээрхээс харвал, Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйлд заасан зохицуулалт барилга, байгууламж өмчлөгч болон эзэмшигчийн хариуцлагатай холбоотой бөгөөд хатуу хариуцлагын зарчмыг үндэслэл болгосон гэм хорын тусгай төрөл юм. Харин тус шүүхийн шийдвэрээр өмчлөгч нь бусад этгээдийн эсрэг нэхэмжлэлийн шаардлага гаргасан нь зохицуулалтын хүрээнд хамаарахгүй болохыг харуулж байна.

Шүүхийн шийдвэр 11.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Улсын Дээд шүүх
2	Огноо, дугаар	2017.12.27 001/ХТ2018/00045
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: С Хариуцагч: Т ХХК
4	Маргааны агуулга	Иргэн Я.С нь 2015.12.24-ний өдөр Т ХХК-ийн Старт Эко авто сэлбэгийн захаас авто машины буфер худалдан авахаар очиход тус худалдааны төвийн ажилчин дагуулж, 2 давхарт гарч буфер үзүүлсэн. Нөгөө

		<p>залуутай буферийг дамжлан, урд талд нь явж байгаад 2 давхрын онгорхой нүхээр унаж хүнд гэмтсэн. Я.С нь тус худалдааны төвийн 2 давхараас унаж бэртсэний улмаас цээжний хэнхэрцэгийн дарагдал, няцрал, баруун талын олон хавирга далд хугарал, баруун уушигны бүрэн бус авчилт, тархины няцрал, зөөлөн бүрхүүлийн доорх цус харвалт, хүнд гэмтэл гэсэн онош гарсан. Уг гэмтлийн улмаас хэдэн сар эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлсэн, хагалгаанд орсон, их хэмжээний эм тариа хэрэглэж зардал гаргасан. Т ХХК нь хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн аюулгүй ажиллагааны ерөнхий шаардлага MNS 4930-200 стандартын 1.4-ийн 3 дахь хэсгийн хаалт хамгаалах хэрэгслийг хэрэглэсэн гэсэн заалтыг, мөн байгууллагын нийт ажилчдын дагаж мөрдөх хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн дүрмийн 7.3 дахь үйлчлүүлэгчийг агуулахын сэлбэг хураасан тавиурын хэсгээр ойрхон явахыг хориглож, хэрэв явж байвал анхааруулга өгнө гэсэн заалтуудыг хэрэгжүүлээгүйгээс Я.С- биед хүнд гэмтэл учруулсан буруутай. Иймд, Т ХХК болон тус компанийн захирал П.Т нараас эмчилгээний зардал болох 2.998.219 төгрөг, өмгөөллийн урьдчилгаа хөлс 500.000 төгрөг, нийт 3.498.619 төгрөгийг гаргуулж өгнө үү гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 512 дугаар зүйлийн 512.4, 227 дугаар зүйлийн 227.3-д зааснаар хариуцагч Т ХХК-иас 2.998.219 төгрөг гаргуулж нэхэмжлэгч Я.С-т олгож, нэхэмжлэлээс 500.000 төгрөг гаргуулах тухай шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож, Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.2, 505 дугаар зүйлийн 505.1-д зааснаар хариуцагч П.Т-т холбогдох 3.498.619 төгрөг гаргуулах тухай Я.С-ын нэхэмжлэлийг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйлийн 502.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1 дэх хэсэгт заасныг баримтлан хариуцагч Т ХХК-иас 2.878.219 төгрөгийг гаргуулан нэхэмжлэгч Я.С-т олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас 620.000 төгрөгт холбогдох хэсгийг болон хариуцагч П.Т-т холбогдох нэхэмжлэлийг тус тус хэрэгсэхгүй болгохоор шийдвэрлэсэн байна.</p> <p>Хяналтын шатны шүүх: Анхан шатны шүүх нэхэмжлэлийн зарим хэсгийг хангахдаа Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 512 дугаар зүйлийн 512.4, 227 дугаар зүйлийн 227.3-т заасныг баримталсан нь тухайн маргаантай харилцаа, шаардах эрхэд</p>

		<p>хамааралгүйг давж заалдах шатны шүүх залруулж дүгнэсэн нь хуулийн үндэслэлтэй. Т ХХК-ийн хууль бус санаатай буюу болгоомжгүй үйлдлээс /эс үйлдэхүй/ болон тус компанийн ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас нэхэмжлэгч Я.С-ын эрүүл мэндэд гэм хор учирсан гэх үндэслэл хэргийн баримтаар тогтоогдоогүй байна.</p> <p>Орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа болон орчин тойрондоо аюултай бусад зүйлээс учирсан гэм хорыг хариуцах нөхцөлийг Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйлээр зохицуулсан байна. Тухайлбал, барилга байгууламж эзэмшигч, өмчлөгч нь барилга байгууламжийн хийц, зохион байгуулалтын өөрчлөлттэй үед бусдад учирсан гэм хорыг хариуцан арилгах үүрэгтэй бөгөөд энэ тохиолдолд нэхэмжлэгчийн унаж бэртсэн үйлдэлд Т ХХК-ийн гэм буруутай нь тогтоогдох эсэхээс үл хамаарахыг давж заалдах шатны шүүх дүгнэсэн нь хуульд нийцжээ.</p> <p>Иймд, нэхэмжлэгч Я.С-ын эрүүл мэндэд учирсан хохирлын зарим хэсгийг хангахдаа давж заалдах шатны шүүх Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйлийн 502.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1-д заасныг зөв тайлбарлан хэрэглэсэн, хоёр шатны шүүх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмыг зөрчөөгүй байна. Иймд магадлалыг хэвээр үлдээх нь зүйтэй гэж үзжээ.</p>
--	--	--

Шүүхийн шийдвэр 12.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2017.11.22 Дугаар 2401
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: С Хариуцагч: Б
4	Маргааны агуулга	Нэхэмжлэгч нь 2016.09.11-ний өдөр иргэн Г.Б-ийн бохирын вакуумжуулсан нүхэнд хар лак шингэн бодисоор будгийн ажлыг хийж, ажлын хөлсөнд 20 000 төгрөг өгсөн. Г.Б-ийн аавын төрсөн дүү н.Н-тай хамт ажилласан ба нүхний 3 талыг будаад сүүлийн ханыг будаж байтал ард гал гарах шиг болоод дэлбэрсэн. н.Н тамхи татах гээд шүдэнз зурсан, түүнийг нүхнээс татаж гаргах гээд чадаагүй. Ингээд би гэмтлийн эмнэлэгт хүргүүлж түлэнхий тасгийн сэхээн амьдруулахад 27 хоног хэвтэж эмчлүүлсэн. Шүүх эмнэлгийн дүгнэлтээр гэмтлийн хүнд зэрэг тогтоож, хөдөлмөр эрхэлж чадахгүй байна. Иймд эмчилгээний зардал 4 760 050 төгрөг, сэтгэл санааны хохирол 600 000 төгрөгийг Иргэний хуулийн 505 дугаар зүйлийн 505.2 дахь хэсэгт

		<p>зааснаар гэм хор учруулсан тул хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс багагүй хэмжээ буюу 240 000 төгрөгийн нөхөн төлбөр шаардаж байна гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 502 дугаар зүйлийн 502.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1, 505.2 дахь хэсэгт зааснаар хариуцагч Г.Б-аас 5 059 588 төгрөгийг гаргуулж нэхэмжлэгч Ш.С-т олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас 600 000 төгрөгийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Хариуцагч Г.Б нь нэхэмжлэгч Ш.С-аар ажил үүрэг гүйцэтгүүлэх үедээ хөдөлмөрийн аюулгүй байдлыг хангаагүй, аюулгүй ажиллагааны зааварчилгаа өгөх үүргээ биелүүлээгүй буюу Хөдөлмөрийн эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын тухай хуулийн заалтыг зөрчсөн буруутай байна. Иймд Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1, 505 дугаар зүйлийн 505.1, 505.2 дахь хэсэгт заасан зохицуулалтад нийцсэн гэж үзнэ.</p> <p>Сэтгэл санааны хохирол гаргуулах нэхэмжлэлийн шаардлагын тухайд: Иргэний хуулийн 230 дугаар зүйлийн 230.1 дэх хэсэгт зааснаар хохирогч эдийн бус хохирлыг шаардах эрхтэй боловч мөн хуулийн 230 дугаар зүйлийн 230.2 дахь хэсэгт “гагцхүү хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд эдийн бус хохирлыг мөнгөөр нөхөн төлнө” гэж тусгайлан зохицуулжээ. Гэтэл эдийн бус хохирлыг арилгах Иргэний хуулийн 511 дүгээр зүйлийн 511.1 дэх хэсэгт сэтгэл санааны хохирлыг арилгах талаар зохицуулагдаагүй тул нэхэмжлэлийн шаардлагын энэ хэсгийг хангах үндэслэлгүй юм.</p> <p>Түүнээс гадна шүүх орчин тойрондоо аюултай ажиллагаа болон орчин тойрондоо аюултай бусад зүйлээс учирсан гэм хорыг хариуцах тухай зохицуулалтыг баримталсан нь буруу байна. Учир нь Иргэний хуулийн 502 дугаар зүйл нь барилга байгууламжийн хийц зохион байгуулалтыг дур мэдэн өөрчилсөн болон тухайн барилга байгууламжид байрлуулсан, дамжуулан оруулсан эрчим хүч, галын болон тэсрэх аюултай, хортой бодисын улмаас учирсан гэм хорыг арилгах тухай зохицуулалт бөгөөд Барилгын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1-д зааснаар “барилга байгууламж гэдэгт орон сууц, иргэн, үйлдвэр, эрчим хүч, харилцаа холбоо, зам барилга, ус, нефтийн барилга, ус суваг, далан хаалт зэрэг байгууламж, түүний инженерийн шугам сүлжээ хамаарна”. Иймд иргэн Д.Б-ийн эзэмшлийн бохир усны нүхийг “барилга байгууламж” гэх ойлголтод хамааруулан үзэх</p>

	боломжгүй тул давж заалдах гомлыг хангахгүй орхиж, шүүхийн шийдвэрт хууль хэрэглээний хувьд өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй гэж шүүх бүрэлдэхүүн дүгнэв.
--	---

Дээрхээс үзвэл, орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа болон орчин тойрондоо аюултай зүйл гэдгийг барилга байгууламжаар хязгаарлах хандлага практикт ажиглагдаж байна. Тус гэм хорын тусгай төрлийн мөн чанарыг авч үзвэл орчин тойрондоо аюултай үйл ажиллагаа гэдэгт барилга байгууламж болон тээврийн хэрэгслээс бусад үйл ажиллагааг шинжээр нь тодорхойлох хэрэгцээ шаардлагатай гэж үзэж байна. Түүнчлэн сэтгэл санааны хохирлыг шүүх хангаж шийдвэрлэх хууль зүйн үндэслэл байхгүй болох нь шүүхийн шийдвэр 12-оос харагдаж байна.

6) 7-14 хүртэлх насны, насанд хүрээгүй болон эрх зүйн чадамжгүй иргэний учруулсан гэм хор

Иргэний хуулийн 503 дугаар зүйлд 7-14 хүртэлх насны болон эрх зүйн чадамжгүй иргэний учруулсан гэм хорыг хариуцах этгээдийг тодорхойлсон. Эх газрын эрх зүйн тогтолцоонд хариуцлага хүлээх чадамжгүй байдалд үндэслэн насанд хүрээгүй, сэтгэцийн өвчтэй этгээдийг гэм хорын хариуцлагаас хуулиар чөлөөлж байгаагаас үзэхэд хууль бус үйлдлийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхэд хүүхдийг хамгаалах зарчим үйлчилдэг гэж үзэхээр байна. Насны болон сэтгэцийн байдлыг харгалзан тодорхой этгээдийг хариуцлагаас чөлөөлсөнтэй холбоотойгоор тэдгээрийн учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх үүргийг өөр этгээдэд шилжүүлснээр харж хандах, эсхүл хяналт тавих үүрэг бүхий этгээдийн хариуцлагыг хуульчлан тогтоосноор хараа хяналтын үүргээс үүсэх гэм хорын тусгай төрөл бий болж байна.⁵⁸

Хүснэгт 8. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 503 дугаар зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	503 дугаар зүйлийн 503.1 дэх хэсэг	503.1.7-14 хүртэлх насны болон эрх зүйн чадамжгүй иргэний бусдад учруулсан гэм хорыг тэдгээрийн хууль ёсны төлөөлөгч, эцэг эх, асран хамгаалагч хариуцан арилгана.
2	503 дугаар зүйлийн 503.2 дахь хэсэг	503.2.7-14 хүртэлх насны иргэн сонгууль, хүүхэд хүмүүжүүлэх болон эрүүл мэндийн байгууллагын шууд хяналтын дор байхдаа бусдад учруулсан гэм хорыг эдгээр хуулийн этгээд хариуцан арилгана.

⁵⁸ Шварц Вандт, *Хууль зааснаар үүсэх үүргийн эрх зүй: зөрчлийн улмаас үүсэх үүрэг буюу гэм хорын эрх зүй*, орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Уб, 2017, 139 дэх тал.

3	503 дугаар зүйлийн 503.3 дахь хэсэг	503.3.Сэтгэцийн өвчний улмаас иргэний эрх зүйн чадамжгүй гэж тооцогдсон иргэний бусдад учруулсан гэм хорыг түүний асран хамгаалагч буюу түүнд байнгын хяналт тавих үүрэг бүхий этгээд хариуцан арилгана.
4	503 дугаар зүйлийн 503.4 дэх хэсэг	503.4.Эцэг, эх, асран хамгаалагч нь хяналт тавих үүргээ зохих ёсоор биелүүлсэн гэдгээ нотолж чадвал тэдгээрийг гэм хор арилгах үүргээс чөлөөлж болно.
5	503 дугаар зүйлийн 503.5 дахь хэсэг	503.5.Насанд хүрээгүй хүмүүс бусдад учруулсан гэм хорыг өөрөө хариуцан арилгах бөгөөд түүний цалин хөлс, орлого, захиран зарцуулах эрхэд нь байгаа хөрөнгө гэм хорыг арилгахад хүрэлцэхгүй бол хүрэлцэхгүй байгаа тэр хэмжээгээр эцэг эх, харгалзан дэмжигч нь нөхөх хариуцлага хүлээнэ.
6	503 дугаар зүйлийн 503.6 дахь хэсэг	503.6.Энэ хуулийн 503.5-д заасан гэм хорыг арилгахад энэ хуулийн 503.4-т заасан журам нэгэн адил үйлчилнэ.

Иргэний хуулийн 18, 19 дүгээр зүйлд тодорхойлсны дагуу иргэний эрх зүйн чадамжгүй иргэн гэдэгт 7 хүртэлх насны этгээд, сэтгэцийн өвчний улмаас өөрийн үйлдлийн учир холбогдлыг ойлгохгүй, өөрийгөө зөв удирдаж чадахгүй болсныг шүүхээс тооцож, асран хамгаалалт тогтоосон хүнийг ойлгоно. Мөн мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодис, согтууруулах ундаа байнга хэрэглэж, гэр бүлээ эдийн засгийн талаар хүнд байдалд оруулсан насан хүрсэн этгээдийг шүүхээс иргэний эрх зүйн чадамжийг нь хязгаарлаж, харгалзан дэмжигч томилно.

Шүүхийн шийдвэр 13.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Говьсүмбэр аймгийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2018.10.02 Дугаар 134/ШШ2018/00180
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Б Хариуцагч: Э
4	Маргааны агуулга	Миний бие эхнэр хүүхдийн хамт Дорноговь аймгийн Айраг сум явж автомашин оношлоод 2018.08.15-ны өглөө 03 цагийн орчим ирсэн. Машинаасаа буухдаа автомашин оношилгооны Launchxp431 gh төхөөрөмжөө бусад багаж хэрэгслийн хамт гэртээ авч орох гээд машин дээрээ түр тавиад бусад багаж хэрэгслээ машинаас авах гэтэл арын суудал дээр охин унтсан байсан. Ингээд машин дотроос багаж хэрэгслээ аваад эхнэр бид хоёр 2 хүүхдээ нэг нэгээр нь өргөөд машин дээрээ тавьсан

		<p>Launchxp431 gh төхөөрөмжөө орхиж гэртээ орж амарсан байсан.</p> <p>2018.05.15-ны өглөө 11 цагийн орчим эхнэр бид хоёр Launchxp431 gh төхөөрөмжөө автомашин дээр тавиад орхисноо санаад авах гээд гартал автомашин дээр байсан төхөөрөмж алга болсон байсан. Нэхэмжлэгч миний бие нь эхнэр Б.Ц-н хамт О ХХК-ийн камерыг шүүж үзэхэд 1 дүгээр байрны 1 дүгээр орцны 4 давхарын 8 тоотод суудаг Б.Э-н охин Х гэдэг хүүхэд манай автомашины оношилгооны төхөөрөмжийг аваад явсан бичлэг байсан. Бид тухайн үедээ Э.Х-г авсан гэж мэдээгүй, камер шүүж үзэж, зарлал нааж, хайсны эцэст олсон. Э.Х нь манай автомашины төхөөрөмжийг аваад аав Б.Э-д үзүүлсэн гэвч аав хэрэггүй юм байна гаргаж хая гэхээр нь хог дээр хаясан гэсэн. Бид хогийн цэг дээр ажил хариуцсан хүмүүсээр заалган үзсэн боловч хог дээрээс манай автомашины оношилгооны төхөөрөмж олдоогүй, мөн оношилгооны төхөөрөмж байж болох эд зүйл шатсан гэх зүйл ч мөн олдоогүй болно.</p> <p>Иймд эрх зүйн чадамжгүй Э.Х нь автомашины оношилгооны Launch xp431 gh төхөөрөмжийг авч 2,150,000 төгрөгийн хохирол учруулсан тул Э.Х-н аав Б.Э-с төхөөрөмжийн үнийг гэм хорын хохиролд нэхэмжилж байна гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Анхан шатны шүүх: Иргэний хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.1-д 7-14 хүртэлх насны этгээд иргэний эрх зүйн зарим чадамжтай байна гэсэн бөгөөд 2006.08.29-ний өдөр төрсөн Э.Х нь иргэний эрх зүйн зарим чадамжтай байна. Э.Х автомашины оношилгооны Launch xp431 gh төхөөрөмжийг авч явсан үйлдэл нь Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1-д заасан хууль бус үйлдэлд тооцогдохгүй байх бөгөөд Иргэний хуулийн 116 дугаар зүйлийн 116.1-д заасан гээгдэл эд хөрөнгө олсон этгээд тухайн эд хөрөнгийн өмчлөгч буюу шаардах эрх бүхий этгээдэд нэн даруй мэдэгдэж, хүлээлгэн өгөх эрхтэй гэсний дагуу энэ үүргийг хүлээсэн этгээдэд иргэний эрх зүйн бүрэн чадамжгүй этгээд Э.Х болон хариуцагч Б.Э нар хамаарахгүй тул нэхэмжлэлийг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.</p> <p>Давж заалдах шатны шүүх: Хохирогчийн хэтэрхий болгоомжгүй үйлдлээс шалтгаалж гэм хорын хохирол бий болсон гэж дүгнэн нэхэмжлэлийн шаардлагыг 50 хувиар бууруулан Иргэний хуулийн 497</p>

		<p>дугаар зүйлийн 497.1, 503 дугаар зүйлийн 503.1, 514 дүгээр зүйлийн 514.1-д зааснаар хариуцагч Б.Э-гаас 1,075,000 төгрөгийг гаргуулж нэхэмжлэгч Б.Б-д олгож, нэхэмжлэлийн шаардлагаас 1,075,000 төгрөгийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.</p> <p>Хяналтын шатны шүүх: Эцэг эх, асран хамгаалагч нь хяналт тавих үүргээ зохих ёсоор биелүүлснээ нотолж чадвал тэдгээрийг гэм хор арилгах үүргээс чөлөөлөхөөр Иргэний хуулийн 503 дугаар зүйлийн 503.4-т заасан ба хариуцагч энэхүү үүргээ хэрхэн хэрэгжүүлсэн нь тодорхой бус, энэ талаарх баримт хэрэгт авагдаагүй, мөн Давж заалдах шатны шүүх хэрэгт авагдсан баримтыг Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 40.1., 40.2.-т заасан журмын дагуу үнэлж, "...хүүхэд бусдын эд зүйлийг гэртээ авчирч байхад эзнийг нь олж тогтоох, зохих газарт нь мэдэгдэх, эсвэл авсан газарт нь буцаан тавиулах зэрэг арга хэмжээ аваагүй буруутай" гэж дүгнэснийг буруутгах боломжгүй, хэргийн нөхцөл болон гэм хор учрахад нэхэмжлэгчийн хэтэрхий болгоомжгүй, хайхрамжгүй байдал нөлөөлсөн гэж үзсэн нь үндэслэлтэй гэж үзсэн тул магадлалыг хэвээр үлдээж шийдвэрлэжээ.</p>
--	--	--

Шүүхийн шийдвэр 14.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Баянзүрх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2016.08.19 Дугаар 5483
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Е Хариуцагч: М
4	Маргааны агуулга	Э.Е нь 2016.04.13-ны өдөр бидний хүүхэд Б.Б-г зодож, хөнгөн гэмтэл учруулсан нь Баянзүрх дүүргийн Прокурорын газрын 4969 тоот дугаартай тогтоолд тодорхой дурьдсан. Энэ хэргийн улмаас хүүгийн маань хамрын ясны баруун хана цөмөрсөн, хамрын таславч мурийсан, одоо яаралтай хагалгаанд орох шаардлагатай боловч мөнгө төгрөгний бололцоогүйн улмаас мэс засалд оруулж чадахгүй байна. Мэс заслын зардал нь 1,150,000 төгрөг, ор хоногийн мөнгө 48,000 төгрөг, толгойн зураг авахуулахад гарсан зардал 120,000 төгрөг, шинжилгээний төлбөр 40,000 төгрөг, нотариатын зардал 2,500 төгрөг, одоо хүртэл эм, тариа хийлгэж байгаа болон автобус, таксины зардалд 679,500 төгрөгийн зардал гаргаад байна. Одоо хүүгийн маань хамар байнга битүүрэх, толгой өвдөх, цус гарах

		<p>зэргээр зовиур илэрч байна. Бид, хүүгийн хамт “Э” эмнэлэгт үзүүлэхэд хагалгаанд орох шаардлагатай, Эх, хүүхдийн эрүүл мэндийн үндэсний төвд хийлгэсэн эмчилгээ нь хугарсан хамар, мурийсан таславч зэргийг эмчлээгүй, энэ мэс заслыг гоо сайхны гэж шууд ойлгож болохгүй. Нэгэнт хугарсан, мурийсан таславчийг мэс заслын аргаар эмчлэхгүй бол хүүхдийн хамар муруй, дотогш суусан, байнга битүүрдэг өвчтэй болно. Энэхүү үйл явдлаас болж миний хүүхэд сургуулиасаа гарсан, харьяа сургууль буцаан авахгүй гэж шийдсэн, цаашдын сургалт, хүмүүжилд сөргөөр нөлөөлсөн гэх үр дагаврууд бий боллоо. Иймд, Э.Е-н ээж М.М-аас 2,000,000 төгрөгийг гаргуулж өгнө үү гэжээ.</p>
5	<p>Шийдвэрлэсэн байдал</p>	<p>Шүүх: Иргэний хуулийн 503 дугаар зүйлийн 503.2-т зааснаар иргэний эрх зүйн зарим чадамжгүй буюу 7-14 хүртэлх насны иргэн сургууль, хүүхэд хүмүүжүүлэх болон эрүүл мэндийн байгууллагын шууд хяналтын дор байхдаа бусдад учруулсан гэм хорыг эдгээр хуулийн этгээд хариуцан арилгах юм. Э.Е нь хэрэг явдал болох өдөр 14 нас, 329 хоногтой байсан тул сургуулийн захиргааны байнгын хяналт дор байх, өдөр тутам хянаж, харгалзах насны хязгаарт хамаарагдахгүй байгаа тул түүний бусдад учруулсан гэм хорын хохирлыг харьяа сургууль хариуцах үүрэг хүлээхгүй.</p> <p>Харин Иргэний хуулийн 503.1-т зааснаар түүний хууль ёсны төлөөлөгч болох эх М.М хариуцан арилгах үүрэг хүлээнэ гэж үзэж хохирогч Б.Б-д эрүүл мэндэд учруулсан хохирлоо нөхөн сэргээхэд гарах мэс заслын төлбөр, мэс заслын дараах эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлэх ор, хоногийн төлбөр, компьютер томографийн оношлогоо хийлгэсэн болон шүүхэд нэхэмжлэл гаргах зорилгоор нотлох баримтыг хуульд зааснаар нотариатаар гэрчлүүлсэн зардалд нийт 1,320,500.00 төгрөгийг нэхэмжлэгч нарт олгуулж, шинжилгээ хийлгэсэн, эм, тариа хийлгэсэн болон автобус, таксины 679,500 төгрөгийн зардал гарсан нь баримтаар нотлогдохгүй байгаа тул нэхэмжлэлийн шаардлагаас 679,500 төгрөгийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.</p>

Дээрхээс харвал, насанд хүрээгүй, иргэний эрх зүйн Чадамжгүй этгээдийн учруулсан гэм хорыг Иргэний хуулийн 503 дугаар зүйлд заасны дагуу тэдгээрийн хууль ёсны төлөөлөгч, эцэг,эх, асран хамгаалагч болон байнгын хяналт тавих үүрэгтэй этгээд хариуцан арилгах юм.

7) Үйлдлийнхээ учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу өөрийгөө зөв удирдах чадваргүй байхдаа учруулсан гэм хор

Иргэний хуулийн 504 дүгээр зүйлд иргэний эрх зүйн бүрэн чадамжтай боловч өөрийн үйлдлийн учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу зөв удирдах чадваргүй байхдаа бусдад гэм хор учруулсан этгээд хариуцлагаас чөлөөлөгдөх нөхцөлийг тодорхойлжээ.

Хүснэгт 9. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 504 дүгээр зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	504 дугаар зүйлийн 504.1 дэх хэсэг	504.1.Иргэний эрх зүйн бүрэн чадамжтай иргэн өөрийн үйлдлийн учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу зөв удирдах чадваргүй байхдаа бусдад учруулсан гэм хорыг хариуцахгүй.
2	504 дугаар зүйлийн 504.2 дахь хэсэг	504.2.Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодис, согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэж өөрийгөө тийм байдалд хүргэсэн этгээдэд энэ хуулийн 504.1 хамаарахгүй.

Насанд хүрсэн эрх зүйн бүрэн чадамжтай этгээд өөрийгөө удирдан жолоодох чадваргүй буюу өөрийн үйлдлийн учир холбогдлыг ойлгохгүй буюу зөв удирдах чадваргүй гэдгийг тогтоох нөхцөлийг хуульд нэрлэн заагаагүй. Гэвч бусдад хүчээр дарлагдсан буюу хүндээр доромжлогдсон, эсхүл хохирогчийн хууль бус бусад үйлдлээс болж санаа сэтгэл нь гэнэт хүчтэй цочрон давчидсан, эсхүл ямар нэгэн өвчин, үйл явдлын улмаас сэтгэхүйн хүчтэй цочролд орж өөрийн үйлдэлд үнэлэлт өгч, үр дагаврыг ойлгохгүй буюу үйлдлээ удирдаж чадахгүй байдалд хүрсэн зэрэг нөхцөлийг ойлгож болох юм.

Харин мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодис, согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэж өөрийгөө тийм байдалд хүргэсэн этгээдэд Иргэний хуулийн 504.1 дэх хэсэг хамаарахгүй буюу учруулсан гэм хороо өөрөө хариуцан арилгах үүрэгтэй буюу согтуурсан, мансуурсан үедээ бусдад гэм хор учруулсан этгээдийг хууль зүйн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл биш юм.

Шүүхийн шийдвэр 15.

1	Шийдвэрлэсэн шүүх	Архангай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх
2	Огноо, дугаар	2017.02.02 Дугаар 19
3	Талууд	Нэхэмжлэгч: Г, Э Хариуцагч: Г
4	Маргааны агуулга	Шүүгдэгч О.Г нь согтуугаар 2016.10.26-27-нд шилжих шөнө Архангай аймгийн Батцэнгэл сумын Дэл багийн нутаг дэвсгэр Ороохын өвөлжөө гэх газарт иргэн У.Г,

		Ж.Э нарыг “зүгээр байхад хэрүүл маргаан үүсгэлээ” гэх хувийн харьцааны улмаас маргалдан модон сандлыг зэвсгийн чанартай хэрэглэн зодож бие махбодид нь хөнгөн зэргийн гэмтэл санаатай учруулсан гэмт хэрэгт холбогджээ. Хохирол нь эрүүл мэндэд учирсан хохирол болон эмнэлэгт үзүүлсэн зардал болох 1.330.000 төгрөгийн хохирлыг барагдуулахыг шаардсан байна.
5	Шийдвэрлэсэн байдал	Шүүх: Хариуцагч нь Шүүх, сэтгэц гэм судлалын 2016.12.23-ны өдрийн 23 тоот магадлагаанд хэрэг үйлдэхийн өмнө болон хэрэг үйлдэх үедээ сэтгэцийн хувьд архинд донтох өвчин III үе, хий үзэгдэл зонхилсон архины солио өвчтэй ба бусад эрхтэний хувьд тархины цус хомсдох дайрал ба түүнд хамаарах хам шинж өвчтэй, сэтгэцийн болон бусад эрхтэний өвчний улмаас сэтгэцийн хувьд хэрэг болох үед өөрийн үйлдэл, нийгмийн аюулын шинж чанар, өөрийн үйлдлийг зөв ойлгож, удирдан жолоодох чадваргүй байсан нь тогтоогдсон тул Иргэний хуулийн 504 дүгээр зүйлийн 504.1-д зааснаар шүүгдэгч О.Г нь дээрх гэм хорыг хариуцах үндэслэлгүй гэж үзэж энэ нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ.

Дээрх шүүхийн шийдвэрт сэтгэцийн хувьд архинд донтох өвчний III үе, хий үзэгдэл зонхилсон архины солио өвчтэй ба бусад эрхтний хувьд тархины цус хомсдох дайрал ба түүнд хамаарах хам шинж өвчтэй гэж тогтоогдсон үндэслэлээр өөрийн үйлдэл, нийгмийн аюулын шинж чанар, өөрийн үйлдлийг зөв ойлгож, удирдан жолоодох чадваргүй гэж үзэж Иргэний хуулийн 504 дүгээр зүйлийн 504.1 дэх хэсэгт заасны дагуу гэм хорын хариуцлагаас чөлөөлсөн байна. Ийнхүү сэтгэц болон биеийн эрүүл мэндтэй холбоотойгоор дээрх заалтыг тайлбарлах боломжтой ч ямар төвшний өвчин, эрүүл мэндийн байдлыг хамааруулах нь хэргийн нөхцөл байдлаас хамааран янз бүр байна. Иймд өөрийн үйлдлийг зөв ойлгож, удирдан жолоодох чадваргүй байсныг мэргэжлийн эмч, шинжээчийн тусламжтайгаар л тогтоох боломжтой байна.

8) Бараа, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хор

Иргэний хуулийн 512 дугаар зүйлд бараа, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хорыг зохицуулсан. Орчин үеийн бүтээгдэхүүний доголдлоос үүсэх хариуцлагын эрх зүйн онцлог нь доголдолтой бүтээгдэхүүн борлуулсан худалдагчийн эсрэг нэхэмжлэл гаргахад гэрээний харилцаатай байх ёстой гэсэн шаардлагыг халж гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх үзэл баримтлал бий болсон явдал юм. Гэрээний харилцаатай байх ёстой гэсэн үзэл хандлага өөрчлөгдсөн шалтгаан нь доголдолтой бүтээгдэхүүнээс

хохирсон гуравдагч этгээд хохирлоо барагдуулах боломжгүй байсантай холбоотой.⁵⁹

Хүснэгт 10. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 512 дугаар зүйл

№	Зүйл, заалт	Агуулга
1	512 дугаар зүйлийн 512.1 дэх хэсэг	512.1.Чанар муутай бараа, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч нь хохирогчтой гэрээний харилцаатай байсан эсэхээс үл хамааран уг бараа, бүтээгдэхүүний улмаас учирсан гэм хорыг хариуцан арилгах үүрэгтэй.
2	512 дугаар зүйлийн 512.2 дахь хэсэг	512.2.Бараа, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч дараах тохиолдолд энэ хуулийн 512.1-д заасан хариуцлагаас чөлөөлөгдөж болно: 512.2.1.уг бараа, бүтээгдэхүүнийг борлуулах зорилгоор үйлдвэрлээгүй 512.2.2.борлуулахаар үйлдвэрлэн гаргах үед тухайн бараа, бүтээгдэхүүн бусдад хохирол учруулахуйц байгаагүй гэдгийг баримтаар нотолсон 512.2.3.бараа, бүтээгдэхүүн гэмтэл согогтой боловч үйлдвэрлэн гаргах үед тухайн үеийн норм, стандартад тохирч байсан 512.2.4.бараа, бүтээгдэхүүнийг борлуулахаар үйлдвэрлэн гаргах үеийн шинжлэх ухаан, техникийн түвшнээс шалтгаалан тэдгээрийн гэмтэл согогийг илрүүлэх боломжгүй байсан 512.2.5.тухайн бараа, бүтээгдэхүүнийг хадгалах, ашиглах журам зөрчсөний улмаас гэм хор учирсан болохыг түүнийг худалдсан буюу үйлдвэрлэсэн этгээд нотолсон.
3	512 дугаар зүйлийн 512.3 дахь хэсэг	512.3.Энэ хуулийн 512.2.5-д заасан зөрчлийн улмаас бусдад гэм хор учирсан бол уг зөрчил гаргасан этгээд гэм хорыг хариуцна.
4	512 дугаар зүйлийн 512.4 дэх хэсэг	512.4.Ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хорыг хариуцахад энэ зүйлд заасан журам нэгэн адил үйлчилнэ.

Орчин үеийн бүтээгдэхүүний доголдлоос үүсэх хариуцлагын эрх зүйн онцлог нь доголдолтой бүтээгдэхүүн борлуулсан худалдагчийн эсрэг нэхэмжлэл гаргахад гэрээний харилцаатай байх ёстой гэсэн шаардлагыг халж гэм

⁵⁹ Б.Тамир, *Бүтээгдэхүүний доголдлоос үүсэх хариуцлага*, Харьцуулсан гэм хорын эрх зүйн цуврал, Уб, 2021, 21 дэх тал.

буруугүйгээр хариуцлага хүлээх үзэл баримтлал бий болсон явдал юм. Гэрээний харилцаатай байх ёстой гэсэн үзэл хандлага өөрчлөгдсөн шалтгаан нь доголдолтой бүтээгдэхүүнээс хохирсон гуравдагч этгээд хохирлоо барагдуулах боломжгүй байсантай холбоотой.⁶⁰

Монгол Улсын Иргэний хуулийн 512 дугаар зүйлд бараа, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний дутагдлын улмаас үүссэн гэм хорын зохицуулалт энэ жишгийн дагуу гэрээний харилцаанаас үл хамааран учирсан гэм хорыг арилгуулах агуулгатай байна. Гэвч уг зүйлийг эд хөрөнгийн эрх зөрчигдсөн тохиолдолд зөвхөн бараа, бүтээгдэхүүнээс өөр эд зүйлийн гэмтэл бий болсон нөхцөлд л хэрэглэнэ. Тухайн бүтээгдэхүүнд өөр дээр нь илэрсэн аливаа гэмтэл, доголдлыг худалдах, худалдан авах гэрээний зохицуулалтын дагуу шийдвэрлэнэ.

Ингэхдээ Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай, Барааны тэмдэг, газар зүйн заалтын тухай, Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах тухай, Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай, Органик хүнсний тухай хуульд заасан шаардлагыг баримтална. Мөн Стандарт, хэмжил зүйн газрын даргын 2018 оны А/253 тоот тушаалаар батлагдсан “Аюулгүйн тэмдгийн хэлбэр, хэмжээ, хэрэглэх журам”, Хүнс, хөдөө аж ахуй, Хөнгөн үйлдвэрлэлийн сайдын 2018 оны А/09 тушаалаар батлагдсан “Органик болохыг илэрхийлсэн тэмдэг, тэмдэглэгээний загвар, хэрэглэх журам”, Үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн сайд, Эрүүл мэндийн сайдын 2013 оны А/46/115 дугаар хамтарсан тушаалаар батлагдсан “Зайлшгүй сав, баглаа, боодол болон шошго хэрэглэх хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний төрлийг тодорхойлох, шошгожуулах журам”, Савласан хүнсний бүтээгдэхүүний шошгололтонд тавигдах ерөнхий шаардлага САС/MNS 1:2007, Хүсний бүтээгдэхүүний сав боодлын шошгололтод тавигдах шаардлага MNS 6648:2016 зэрэг стандартуудыг үндэслэл болгох юм.

Иргэний хуулийн 512 дугаар зүйлийн 512.2 дахь хэсэгт бараа, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч хариуцлагаас чөлөөлөгдөх нөхцөлийг тусгасан. Эдгээрт:

а) Судалгаа, шинжилгээ, туршилтын журмаар үйлдвэрлэсэн, тухайлбал, зах зээлд нийлүүлэх буюу худалдах, солилцох, эргэлтийн хэлбэрт оруулах үе шатанд хүрээгүй байсан бол бараа бүтээгдэхүүнийг борлуулах зорилгоор үйлдвэрлээгүй гэж үзэж хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болно.

б) Борлуулахаар үйлдвэрлэн гаргах үед доголдолгүй байсан бол хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. Үйлдвэрлэгч бүтээгдэхүүний загвараас эхлээд үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх үе хүртэл анхаарал болгоомжтой байх үүрэгтэй.

в) Үйлдвэрлэгч барааг үйлдвэрлэхдээ норм стандартыг баримтлах ёстой. Энэ норм стандарт нь үйлдвэрлэлийн тодорхой хэлбэр, явцыг

⁶⁰ Б.Тамир, *Бүтээгдэхүүний доголдлоос үүсэх хариуцлага*, Харьцуулсан гэм хорын эрх зүйн цуврал, УБ, 2021, 21 дэх тал.

заасан бол бараа бүтээгдэхүүн нь доголдолтой гарсан ч хариуцлага хүлээхгүй.

г) Үйлдвэрлэгч нь бүтээгдэхүүнээ зах зээлд нийлүүлэх үед тухайн үеийн техникийн болон шинжлэх ухааны судалгаа, туршилтаар доголдол илрээгүй гэдгийг нотолж чадвал хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. Энэ нь үйлдвэрлэлийн доголдолтой холбоогүй, зөвхөн хөгжүүлэлт, зохион бүтээлтийн доголдолтой холбоотой байна.

д) Үйлдвэрлэгч үйлдвэрлэн гаргаж байгаа эд хөрөнгийн зориулалт, хэрэглээний шинж чанар, хадгалах, хэрэглэх, тээвэрлэх нөхцөл, журам, баталгаат болон эдэлгээний хугацаа ашиглахад дагаж мөрдөх аюулгүйн зааварчилгаа, анхааруулга, үйлдвэрлэсэн он, сар, өдөр зэрэг үйлдвэрлэлтэй холбогдсон үнэн зөв мэдээллийг худалдан авагчид өгөх үүрэгтэй. Үйлдвэрлэгч өөрөө энэ үүргээ биелүүлснийг болон хохирогч хадгалах, ашиглах заавар, горим зөрчсөнийг нотлох үүрэгтэй. Энэ тохиолдолд үйлдвэрлэгч хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө.⁶¹

Дүгнэвэл, Монгол Улсын Иргэний хуульд заасан гэм хорын тусгай төрлүүд нь залруулах шударга ёсны онолд үндэслэж шийдвэрлэгдэх бөгөөд гэм буруугүйгээр хариуцлага хүлээх зарчим ихэнх тусгай төрлийн зохицуулалтад тусгалаа олжээ. Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийхэд, шүүхээс Иргэний хуулийн 497 дугаар зүйлийн 497.1 дэх хэсгийг давхар зүйлчилж байгаа нийтлэг дутагдал ажиглагдлаа. Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт нь тусгай зохицуулалтад хамаарахгүй нөхцөлийг шийдвэрлэхэд хэрэглэгдэх атал давхардуулан хэрэглэж байгаа нь тусгай зохицуулалтын ач холбогдлыг алдагдуулж байна.

Түүнчлэн Иргэний хуулийн гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтаас гадна Зөрчлийн тухай хуульд иргэний эрх зүйн зарим зөрчлүүд тусгагдсан нь гэм хорын эрх зүйн шийтгэлийн шударга ёсны бэхжүүлэх зорилго Зөрчлийн тухай хуулийн зорилго болсныг илэрхийлж байна. Иймд эх газрын эрх зүйн тогтолцоотой улс орны хувьд Зөрчлийн тухай хуулиар Иргэний хуультай давхардуулсан зорилго, агуулгатай иргэний эрх зүйн зөрчлийн төрлийг бий болгохоос аль болох татгалзах шаардлагатай гэж үзлээ.

IV. ГАДНЫ ОРНЫ ГЭМ ХОР УЧРУУЛСНААС ҮҮСЭХ ҮҮРГИЙН ТОГТОЛЦОО

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалт (non-contractual liability law)-ийг ХБНГУ-д “deliktrecht”, БНФУ-д “responsabilité civile délictuelle”, харин англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудад “tort” гэж нэрлэдэг. Гэм хорын эрх зүйн онцлогийг харьцуулан судлахад улс орнуудыг эрх зүйн бүлээр нь хуваан авч үзэх хангалтгүй байна. Англи болон Ирландын эрх зүйн тогтолцоог авч үзвэл, Европын орнуудын шийтгэлийн хуулиудтай төстэй буюу олон бие даасан гэм

⁶¹ Монгол Улсын Иргэний хуулийн тайлбар, Гэрээний бус үүрэг-IV, 2016, 100-101 дэх тал.

хорын төрөлтэй бөгөөд эдгээрт 70-75 иргэний эрх зүйн зөрчлийг нэрлэж болох юм.⁶²

Англи-америкийн эрх зүйн бүлийн орнуудын гэм хорын төрлүүд аль ч эх газрын эрх зүйн бүлийн улсаас их байдаг нь маргаангүй юм. Учир нь эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнууд, түүнчлэн Скандинавийн зарим орнуудад эдгээр олон төрлийн иргэний эрх зүйн зөрчлийг ерөнхий зохицуулалтад шингээн хуульчилсан байдаг.

Гэм хорын эрх зүйн тогтолцоо бүхэлдээ Германы (Ромын) болон Францын гэсэн хоёр төрөлд хуваагддаг байна. Германы тогтолцоонд хүн нэр төр, алдар хүндийг гутаан доромжилсон болон бие махбодод хохирол учруулсан гэм хорын төрөлд нөхөн төлбөр оногдуулах замаар хохирлыг нь барагдуулдаг бол бусад төрлийн гэм хор учруулсан тохиолдолд нөхөн төлөх боломжгүй гэж үздэг. Харин Францын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоонд бүх төрлийн гэм хорын төрлүүдийг нөхөн төлөх боломжтой гэж үздэг байна. Иймд гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцоог судлахдаа ХБНГУ болон БНФУ-ыг сонгон авч судлалаа.

Хүн төрөлхтний түүхийн явцад гэм хор гэж хуулиар тодорхойлсон зөрчлүүдийн хэв шинж хувьсан өөрчлөгдсөөр иржээ. Тухайлбал, хатуу хариуцлагын зарчим аюултай амьтан өмчлөгчөөс үүдэлтэй байсан бол үйлдвэрлэл хурдацтай хөгжихийн хирээр аюултай үйл ажиллагаа явуулж буй этгээдэд хамааралтай болсон юм. Өөрөөр хэлбэл, гэм хорын төрөл нь тухайн нийгэм, соёл, эдийн засгийн хөгжлийг дагаад хувьсан өөрчлөгддөг байна. Иймээс гаднын орны зохицуулалтыг судлахдаа дорнын сэтгэлгээтэй улс орон болох Япон улсыг сонгон авч судлалаа.

1. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

Гэм хор гэдэг үг герман хэлэнд англи хэлний “tort” гэдэгтэй ижил буудаггүй байна. Үүний оронд “unlawful acts” буюу *unerlaubte Handlungen* гэж Иргэний хуульдаа тусгажээ. Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтыг ХБНГУ-ын Иргэний хууль (BGB)-иар нийт 33 зүйлээр зохицуулсан байна. Гэм хорын эрх зүй нь англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс орнуудтай харьцуулахад ХБНГУ-ын хувьд бие даасан салбар эрх зүй гэж тооцогддоггүй онцлогтой. Харин үүргийн эрх зүйн нэг хэсэгт багтдаг тул Иргэний хуулийн 2-р дэвтрийн төгсгөлийн хэсэгт “Үүрэг” буюу *Schuldverhältnisse* хэсэгт 823-852 дугаар зүйлд зохицуулагджээ. Энэ утгаараа гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн бүрэлдэхүүн болох гэм бурууг шалгахад үүргийн ерөнхий зохицуулалтыг ашигладаг байна. Үүнийг 254 дүгээр зүйлд зохицуулсан бөгөөд гэрээний болон гэм хорын эрх зүйд нэгэн адил үйлчлэх үүргийн ерөнхий зохицуулалт юм.⁶³

Монгол Улсын Иргэний хуульд мөн ялгаагүй Гэрээний бус үүрэг болох IV хэсгийн II дэд хэсэг буюу зөрчлийн улмаас үүсэх үүрэгт гэм хор учруулснаас

⁶² Christian Von Bar, Ulrich Drobnig, *The interaction of Contract law and tort and property law in Europe, A comparative study*, p.26-27.

⁶³ Hay, Peter, *German Private and Commercial Law: An Introduction*. By Norbert Horn, Hein Kötz, and Hans G. Leser, trans. Tony Weir, Oxford: Clarendon Press, 1982, p.153.

үүсэх үүргийн зохицуулалтыг хуульчилсан. Гэм хорыг арилгах зарим зохицуулалт Иргэний хуулийн Арван наймдугаар бүлэгт 228-230 дугаар зүйлд тусгагдсан нь манай улсад гэм хорын эрх зүй нь ХБНГУ-ын нэгэн адил үүргийн эрх зүйн нэг хэсэг болохыг илэрхийлж байна.

1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго

Гэм хорын эрх зүйн зорилго ХБНГУ-д цаг хугацааны эрхэнд өөрчлөгдөж иржээ. Анх гэм хорын эрх зүйн үндсэн зорилго нь хохирогчид учруулсан гэм хорыг арилгах байсан. Харин сүүлийн үед илүү зохицуулалтын шинжтэй болсон байна. Ийнхүү зарим тохиолдолд гэм хорын эрх зүй нь тодорхой зан үйлийг удирдах, хязгаарлах, улмаар зөрчил гаргагчийг шийтгэх зорилго агуулах болжээ.⁶⁴

Гэм хорын эрх зүй нь хувийн эрх, эрх чөлөөг хууль бус үйлдлээс хамгаалах ерөнхий чиг үүрэгтэй хэдий ч үүнийг илүү нарийвчлан ойлгох шаардлагатай юм. Тухайлбал, ослын тохиолдолд гол зорилго нь хохирлыг барагдуулахад орших учиртай. Харин хүний хувийн мэдээлэл, эсхүл хувийн эрх чөлөөнд халдсан үйлдэлд гэм хорын эрх зүй нь хохирогчийг сэтгэл хангалуун болгох, зөвшилцөхөд анхаарах юм. Мөн эдийн засгийн болон худалдааны эрх ашиг хөндөгдвөл урьдчилан сэргийлэх зорилгыг агуулна.⁶⁵

Гэвч ХБНГУ-ын хувьд гэм хорын эрх зүйг шийтгэх зорилгыг агуулах ёсгүй гэсэн байр суурь одоо хүртэл давамгайлдаг тул англи-америкийн эрх зүйн бүл болон БНФУ-аас ялгаатай нь ялын журмаар гаргуулах хохирлыг хүлээн зөвшөөрөөгүй байна.

2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт

ХБНГУ-ын 1900 оны Иргэний хуульд гэм хорын гурван ерөнхий зохицуулалтыг (Иргэний хуулийн 823 дугаар зүйлийн 823.1, 823.2 болон 826 дугаар зүйл) тусгажээ.

Хүснэгт 11. ХБНГУ-ын гэм хорын ерөнхий зохицуулалт⁶⁶

Хуулийн зүйл, хэсэг, заалт	Агуулга
823 дугаар зүйлийн 823.1 дэх хэсэг	Бусдын амь нас, бие махбодь, эрүүл мэнд, эрх чөлөө, эд хөрөнгө болон бусад эрхэд санаатай болон болгоомжгүйгээр хууль зөрчиж хохирол учруулсан этгээд хохирлыг нөхөн төлөх үүрэгтэй.

⁶⁴ Zekoll, Joachim et al, *Introduction to German law*, 2019, p.270.

⁶⁵ *Id.* p.271.

⁶⁶ German Civil Code, Article 823.1, 823.2, 826, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3489

823 дугаар зүйлийн 823.2 дахь хэсэг	Бусдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалсан хууль тогтоомжийг зөрчсөн этгээд гэм буруутай тохиолдолд 823.1-т заасан үүргийг хүлээнэ.
826 дугаар зүйл	Төрийн бодлогод харшлах замаар бусдад гэм хор учруулсан этгээд хохирлыг нөхөн төлөх үүрэгтэй.

Иргэний хуулийн 826 дугаар зүйлтэй харьцуулахад 823 дугаар зүйлийн 823.1 дэх хэсэг нь зарим талаараа илүү өргөн боловч явцуу агуулгатай юм. Тус хуулийн 823 дугаар зүйлд хохирол нөхөн төлөх ерөнхий бөгөөд үүнд тодорхой эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн үйлдлийг хамаарах бол 826 дугаар зүйлээр тийм хязгаарлалт байхгүй юм. Практикт Иргэний хуулийн 823 дугаар зүйлийн 823.1 дэх хэсгээр эдийн засгийн цэвэр алдагдал (pure economic loss)-ийг хамгаалаагүй тул үүнийг 826 дугаар зүйлээр барагдуулдаг байна.⁶⁷

Нөгөө талаараа 823 дугаар зүйлийн 823.1 дэх хэсэгт болгоомжгүй үйлдлээр гэм хор учруулсныг зохицуулсан бол 826 дугаар зүйлээр зөвхөн санаатай үйлдлийг хамруулж ойлгоно. Ийнхүү 823.1-т заасан ерөнхий үүргийн бүрэлдэхүүнийг дараах байдлаар тодорхойлдог байна. Үүнд:

1. Бусдын эрх (*Rechte*) болон хууль ёсны ашиг сонирхолд (*Rechtsgüter*) буюу амь нас, бие махбод, эрүүл мэнд, эрх чөлөө, өмч болон бусад эрх (*sonstiges Recht*)-ийг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй байх;
2. Үйлдэл, эс үйлдэхүй нь хууль бус байх (*Rechtswidrigkeit*)
3. Гэм буруутай байх (санаатай эсхүл болгоомжгүй)
4. Үйлдэл, эс үйлдэхүй болон хохирол хоёрын хооронд шалтгаан холбоотой байх зэрэг юм.⁶⁸

3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт

ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн II дэвтэрт 823-853 дугаар зүйлд гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтыг хуульчилсан. Дараах төрлийн тусгай гэм хорын төрлүүдийг тухайлан зохицуулжээ. Үүнд:

1. Зээлийн чадварыг дордуулах мэдээ, мэдээлэл түгээх (§824, Kreditgefahdung)
2. Гэрлэлтээс гадуурх бэлгийн харьцаанд орохыг албадах (§825, Bestimmung zur Bejwohnung)
3. Гэм хор хамтран учруулах (§830, Mittater und Beteiligte)
4. Эрх зүйн чадамжгүй хүний учруулсан гэм хор (§832, Haftung des Aufsichtspflichtigen)
5. Амьтны учруулсан гэм хор (§833, Haftung des Tierhalters)

⁶⁷ Basil S.Markesinis, Hannes Unberath, *The German law of torts and a comparative treatise*, ed.4, Hart publishing, 2002, p.43.

⁶⁸ *Id.*

6. Барилга, байгууламж нурснаас үүссэн гэм хор (§836, Haftung bei Einsturz eines Bauwerkes)
7. Албан үүргээ зөрчсөнөөс үүссэн гэм хор (§839, Haftung bei Amtspflichtverletzung)

Хүснэгт 12. ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн зарим зүйл, заалт

Хуулийн зүйл, хэсэг, заалт	Агуулга
824 дүгээр зүйл Зээлийн чадварыг дордуулах мэдээ, мэдээлэл түгээх	Бусдын зээлийн чадварыг дордуулах эсхүл амьжиргаа, хөгжил дэвшилд нь сөргөөр нөлөөлөхүйц худал мэдээлэл хэлсэн, эсхүл тараасан этгээд тухайн баримтыг худал гэдгийг мэдсэн эсэхээс үл хамааран бусдад учирсан хохирлыг нөхөн төлнө.
825 дугаар зүйл Гэрлэлтээс гадуурх бэлгийн харьцаанд орохыг албадах	Бусдыг хууран мэхлэх, дарамтлах эсхүл харилцааны хараат байдлыг ашиглан бэлгийн харилцаанд орох, тийнхүү үйлдлийг зөвшөөрөхөд өдөөн хатгасан этгээд учруулсан хохирлыг хариуцан арилгана.
830 дугаар зүйл Гэм хор хамтран учруулах	Нэг болон түүнээс дээш этгээд хамтран гэм хор учруулснаас бий болсон хохирлыг хүн тус бүр хариуцан арилгана. Хэний үйлдлээр хэд хэдэн этгээд хохирол учруулсан болох нь тогтоогдоогүй тохиолдолд мөн хамаарна. Хамтран учруулсан гэм хорыг өдөөн хатгасан болон арга хэрэгсэл болсон этгээд гэм хор хамтран учруулсан этгээдтэй нэгэн адил хариуцлага хүлээнэ.
832 дугаар зүйл Эрх зүйн чадамжгүй хүний учруулсан гэм хор	Насанд хүрээгүй эсхүл сэтгэцийн болон биеийн эрүүл мэндийн байдлаас шалтгаалан бусдын асран хамгаалалтад байгаа этгээдийн гуравдагч этгээдэд хууль бусаар учруулсан гэм хорыг түүнийг асран хамгаалах үүрэгтэй этгээд хариуцан арилгана.
833 дүгээр зүйл Амьтны учруулсан гэм хор	Амьтны бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд учруулсан хохирлыг тухайн амьтныг хараа хяналтдаа байлгаж буй этгээд хариуцан арилгана. Мэргэжлийн үйл ажиллагааны зүйл болдог гэрийн тэжээвэр амьтны учруулсан эсхүл эзэмшигч нь анхаарал болгоомжтой байсан ч учирсан хохиролд хариуцлага хүлээхгүй.
836 дугаар зүйл Барилга, байгууламж нурснаас үүссэн гэм хор	Газарт бэхлэгдсэн барилга, байгууламж доголтой баригдсан эсхүл зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүйгээс үүдэж барилга, байгууламж эсхүл түүний хэсэг нурснаас болж бусдын амь нас, бие махбод болон эрүүл мэндэд хохирол учирсан бол газар өмчлөгч хариуцлага хүлээнэ. Хэрэв барилга, байгууламжийг эзэмшигч аюулаас хамгаалах зорилгоор зохих

	ёсоор арчилсан бол хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. Бусдад газар эзэмших эрхээ шилжүүлсэн этгээд тухайн газар дээрх барилга, байгууламж нурснаас үүссэн хохирлыг нэг жилийн хугацаанд хариуцан арилгах үүрэгтэй. Хэрвээ өөрийн эзэмшилд байх хугацаанд зохих ёсоор арчилж байсан эсхүл дараагийн эзэмшигч зохих ёсоор арчлах замаар ослоос сэргийлэх боломжтой байсан тохиолдолд хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө.
839 дүгээр зүйл Албан үүргээ зөрчсөнөөс үүссэн гэм хор	Албан хаагч гуравдагч этгээдийн өмнө хүлээсэн албан үүргээ санаатай болон болгоомжгүйгээр зөрчсөнөөс түүнд учруулсан гэм хорыг хариуцан арилгана. Хэрвээ албан хаагчийн анхаарал болгоомжгүй байдлаас болж гэм хор учирсан бөгөөд хохирсон этгээд өөр арга замаар хохирлоо барагдуулах боломжгүй тохиолдолд мөн хариуцлага хүлээнэ.

Үүнээс харвал, 824, 833 дүгээр зүйлд заасан гэм хорын тусгай зохицуулалт нь хатуу хариуцлагын зарчмыг баримталсан байна. Монгол Улсын Иргэний хуульд заасан гэм хорын тусгай төрлүүдтэй харьцуулахад, зарим гэм хорын төрөл ижилхэн боловч ялгаатай байгааг анзаарах нь зүйтэй.

Тодруулбал, ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн 836 дугаар зүйлд **газарт бэхлэгдсэн барилга, байгууламж** доголдолтой баригдсан эсхүл зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүйгээс үүдэж барилга, байгууламж эсхүл түүний хэсэг нурснаас болж учирсан гэм хорын барилга, байгууламжийг өмчлөгч бус **газар өмчлөгч хариуцан арилгана** гэснийг онцлох шаардлагатай юм. Харин Монгол Улсын Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйлд дээр заасан шалтгаанаас **бусад тохиолдолд барилга, байгууламж өмчлөгч буюу эзэмшигч** гэм хорыг хариуцахаар заасан.

Өөрөөр хэлбэл, Иргэний хуулийн 500 дугаар зүйлд заасан агуулга нь ялгаатай байх бөгөөд барилга, байгууламж доголдолтой баригдсан эсхүл зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүйгээс үүдэж үүссэн гэм хорыг 500 дугаар зүйлээр бус гэм хорын ерөнхий зохицуулалтын хүрээнд хамааруулан шийдвэрлэх боломжтой. ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн 836 дугаар зүйлд заасан гэм хорын тусгай төрөл нь барилга, байгууламж нь газартай нэг бүхэл зүйл болж явах буюу хөрсөнд бэхлэгдсэн зүйл хөрсөндөө үлдэх зарчмаас үүдэлтэй байна.

Энэ зарчим ХБНГУ-тай ижил байдлаар манай улсад тусгалаа олсон байдаг. Монгол Улсын Иргэний хуулийн 84.3 дахь хэсэгт “газар түүнээс салгамагц зориулалтын дагуу ашиглаж үл болох бүхий л эд юмс үл хөдлөх эд хөрөнгөд хамаарна.” гэж, 85.2 дахь хэсэгт “байнгын зориулалттай, газартай салшгүй бэхлэгдсэн байшин, барилга бусад зүйлс нь газрын үндсэн бүрдэл хэсэгт байна” гэж тус тус томъёолсон. Үүнээс харахад газар болон түүн дээр баригдсан барилга байгууламж нь нэг өмчлөгчтэй байна. Дээрх зарчмын үүднээс газар, үл хөдлөх эд хөрөнгийн эрхийг нэг бүхэл болгож бүртгэх шаардлага үүсэж байгаа төдийгүй барилга, байгууламжтай холбоотой гэм хорын тусгай төрлийг энэ зарчимд

нийцүүлэн ХБНГУ-ын нэгэн адил газрын өмчлөгч хариуцлага хүлээхээр зохицуулах нь оновчтой байна.

Түүнчлэн хэд хэдэн этгээдийн хамтран үйлдсэн гэм хорыг тусгай төрөл болгон зохицуулсан нь манай улсад байхгүй зохицуулалт байна. Үүнээс гадна 824, 825 дугаар зүйлд манай улсад байхгүй гэм хорын тусгай төрлийг хуульчилсан байна.

2. Бүгд Найрамдах Франц Улс

Франц улсад хохирлыг нөхөн төлөх тогтолцоо нь гэм хорын эрх зүйгээс гадна даатгалын эрх зүйтэй нягт хамааралтай байна. Учир нь бие махбод болон эд хөрөнгө учирсан хохирлыг хэдэн сар, жил шүүхийн шийдвэр гарахыг хүлээсний дараа барагдуулдаг байх нь хүндрэлтэй юм. Энэ ч утгаараа гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийг тогтолцоо нь хохирол барагдуулах үндсэн тогтолцоо гэхээсээ илүү дагалдах бүрэлдэхүүн болж явдаг байна.⁶⁹

1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго

Эх газрын эрх зүйн бүлд хамаарах улсын хувьд Франц улсын гэм хорын эрх зүйн тогтолцооны зорилго нь нэн түрүүнд хохирол барагдуулах юм. Иргэний хуульд зааснаар эдийн засгийн цэвэр алдагдал (pure economic loss) болон эдийн бус гэм хорыг тусад нь ялгахгүй арилгах агуулгатай хэдий ч католик соёлтой улсын хувьд хэн нэгний нулимсыг мөнгөөр төлөх боломжгүй гэж үздэг байна. Иймдээ ч эдийн бус гэм хор одоо ч маргаантай сэдэв байсаар байна.

ХБНГУ-тай харьцуулахад Францын номлолд шийтгэлийн шударга ёсны үзэл санааг дэмждэг байна. Зарим тохиолдолд шүүх *pouvoir souverain d'appréciation* гэх бүрэн эрхэд тулгуурлан ноцтой тохиолдолд хохирлын хүрээг өргөн тогтоодог. Үүнийг шийтгэлийн шударга ёсыг бэхжүүлэх шалтгаан болгохыг нээлттэй хүлээн зөвшөөрдөггүй ч эдийн бус гэм хор учруулсан этгээдэд өндөр хэмжээний шийтгэл оногдуулсан тохиолдол байдаг. Жишээ нь, 1988 оны 01 дүгээр сарын 04-ний өдөр *Courrier du Soud* сэтгүүл дээр олны танил хүний өөрийн хувийн сууцад, 18 настай байх үеийн нүцгэн зургийг түүний зөвшөөрөлгүй нийтэлсэн байна. Шүүхээс 250,000 франк гаргуулах шийдвэр гаргасан бөгөөд хохирлыг нөхөн төлөхөөс илүү хариуцагчийн олохыг оролдсон орлогын хэмжээгээр хохирлын хэмжээг тогтоосон нь нэг талаараа шийтгэл болсон байна.⁷⁰

2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт

Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт бүрэн тусгалаа олсон хууль бол БНФУ-ын Иргэний хууль юм. 1804 оны тус хуулийн 1382 дугаар зүйлд (одоо 1240 дүгээр

⁶⁹ Helmut Koziol (ed), *Basic questions of tort law from a comparative perspective*, 2015, p.6-7.

⁷⁰ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *The interaction of contract law and tort and property law in Europe, A comparative study*, p.113-114.

зүйл) ерөнхий зохицуулалтыг “аливаа этгээд бусдын өөрт учруулсан хохирлыг нөхөн төлөхийг буруутай этгээдээс шаардах эрхтэй.” гэжээ. Энэхүү ерөнхий зохицуулалтад аль нэг эрх, ашиг сонирхлыг тодотгоогүй учраас хуулиар хамгаалсан бүх эрх, ашиг сонирхол үүнд хамаарах бөгөөд гэм буруу, хохирол болон тэдгээрийн шалтгаант холбоо урьдчилсан нөхцөл болно.

Франц хэлэнд тус ерөнхий зохицуулалтыг “*principes généraux*” гэж нэрлэдэг бөгөөд үүгээр тодорхой гэм хорын шинэ төрлийг халхавчлан үүсгэх, хариуцлага хүлээх нөхцөлийг шүүх төсөөтэй хэрэглэх боломжийг бүрдүүлэх зорилгогүй болохыг франц эрдэмтэд тайлбарладаг. Харин тухайн ерөнхий зохицуулалтад буй бүрэлдэхүүнийг хэрэглэх, тайлбарлах шаардлагатай үед шүүх хэрэглэдэг байна. Тусгай зохицуулалтад хамаарах гэм хорын тохиолдол практикт гарах нь илүү элбэг цаг үед ерөнхий зохицуулалтыг ховор хэрэглэдэг.⁷¹

3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт

БНФУ-ын Иргэний хуулийн IV бүлгийн II дэд бүлэгт “Гэрээний бус үүрэг”-ийг зохицуулсан. Тус хуулийн 1240-1252 дугаар зүйлд гэм хороос үүсэх үүргийг хуульчилсан бөгөөд гэм хорын тусгай зохицуулалтаас илүүтэй ерөнхий зохицуулалтыг дотор нь хувааснаараа онцлогтой байна. Үүнийг 1240-1244 дүгээр зүйлд заажээ.⁷²

Хүснэгт 13. БНФУ-ын Иргэний хуулийн 1240-1244 дүгээр зүйл

Хуулийн зүйл, хэсэг, заалт	Агуулга
1240 дүгээр зүйл	Аливаа этгээд бусдын өөрт учруулсан хохирлыг нөхөн төлөхийг буруутай этгээдээс шаардах эрхтэй.
1241 дүгээр зүйл	Хүн бүр өөрийн бодитой үйлдлээр эсхүл хайхрамжгүй, илэрхий болгоомжгүйгээр бусдад учруулсан хохирлыг хариуцан арилгана.
1242 дугаар зүйл	Аливаа этгээд өөрийн бодитой үйлдлээс гадна бусад хүний өмнөөс хохирол барагдуулах үүрэг хүлээсэн, эсхүл удирдлага доор байдаг хүний үйлдлээс бий болсон хохирлыг хариуцан арилгана. Хөдлөх болон үл хөдлөх эд хөрөнгийг бүхэлд нь эсхүл хэсэгчлэн өмчилдөг этгээд өөрийн эсхүл хохирлыг нь барагдуулахаар үүрэг хүлээсэн этгээдийн буруугаас тухайн эд хөрөнгө гал түймэрт өртсөн тохиолдолд л гуравдагч этгээдийн хохирлыг хариуцан арилгана.

⁷¹ Jean-Sébastien Borghetti, Simon Whittaker [ed.], *French civil liability in comparative perspective*, Hart Publishing, 2019, p.459.

⁷² Civil Law of France, Article 1240-1244, [Chapter I: Non-contractual liability in general \(Articles 1240 to 1244\) - Légifrance \(legifrance.gouv.fr\)](#)

	<p>Энэ зүйл Иргэний хуулийн 1733 болон 1734 дүгээр зүйлээр зохицуулагдаж байгаа өмчлөгч, түрээслэгчийн харилцаанд үйлчлэхгүй.</p> <p>Эцэг, эх нь хамт амьдарч буй насанд хүрээгүй этгээдийн учруулсан хохирлыг эцэг эхийн эрхийн (parental authority) хэмжээгээр хамтран эсхүл дангаараа хариуцан арилгана.</p> <p>Эзэн болон удирдах албан тушаалтан өөрийн ажилтны учруулсан, эсхүл ажилтнаар өөрийн ажлыг гүйцэтгүүлж байх явцад учруулсан хохирлыг хариуцан арилгана.</p> <p>Багш, урчууд өөрийн хараа хяналтад байлгах хугацаанд сурагч, шавийн учруулсан хохирлыг хариуцан арилгана.</p> <p>Эцэг, эх, урчууд нь хохирлоос урьдчилан сэргийлэх боломжгүй нөхцөл байдал үүссэнийг нотлоогүй тохиолдолд дээр дурдсан үүргийг хүлээнэ.</p> <p>Багшийн тухайд учирсан хохирол түүний гэм буруу, хайхрамжгүй, илэрхий болгоомжгүй байдлаас үүдэлтэй байсныг шүүхэд нотлох үүргийг нэхэмжлэгч хүлээнэ.</p>
1243 дугаар зүйл	Амьтны өмчлөгч, эсхүл эзэмшигч тухайн амьтныг хараа хяналтад байлгах үед, эсхүл төөрч, зугтах үед учруулсан хохирлыг хариуцан арилгана.
1244 дүгээр зүйл	Байшин барилга өмчлөгч түүнийг зохих ёсоор арчилж хамгаалаагүйгээс, эсхүл барилгын явцад үүссэн доголдлоос болж байшин барилга нурснаас бий болсон хохирлыг хариуцан арилгана.

Францын эрх зүйн номлолд гэм хорыг дотор нь хувь этгээдийн учруулсан гэм хор (du fait personnel), эд зүйлээр учруулсан гэм хор (du fait des choses), гаднын хүчин зүйлээр учруулсан гэм хор (du fait d'autrui) гэж хуваадаг.⁷³

Хувь этгээдийн учруулсан гэм хорын урьдчилан нөхцөл:

- Гэм буруу (la faute)
- Хохирол (le dommage)
- Гэм буруутай үйлдэл, хохирол хоорондын шалтгаан холбоо (un lien de causalite) байна.

БНФУ-ын шүүхийн практикт гэм хорын эрх зүйд *theorie de la cause adequate*-ийг баримталдаг. *La theorie de l'equivalen ce des conditions*-ийг хэрэглэдэггүй.

Гэм хор учруулсанд үзэхгүй байх нөхцөлд давагдашгүй хүчин зүйл (*la force majeure*), гуравдагч этгээдийн буруутай зан байдал (*le fait d'un tiers*), хохирогчийн гэм буруу (*la faute de la victime*) хамаарна.

3. Япон Улс

⁷³ В.П.Мозолин. *Гражданское право*. Часть 2. М, 2007, <https://jurisprudence.club/pravo-grajdanskoe/deliktnyie-obyazatelstva-pravu.html>

Япон улсын Иргэний хуулийн 709-724 дүгээр зүйлд гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийг зохицуулсан. Түүхэн үүднээс авч үзвэл Японы гэм хорын эрх зүйн хөгжилд БНФУ болон ХБНГУ-ын гэм хорын эрх зүйн тогтолцоо хамгийн их нөлөөлсөн байна. Тухайлбал, нэхэмжлэлийн шаардлагыг хангахын тулд гэм хор учруулсан этгээдийн үйлдэл, хохирол хоёрын хооронд шалтгаант холбоо байх ёстой юм. Энэ үзэл санааг Германы эрх зүйгээс нутагшуулан авсан байна.⁷⁴

1) Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцооны зорилго

Япон улсын Иргэний хуульд гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийг зохицуулсан. Японы гэм хорын эрх зүйн ном, сурах бичгийг үзвэл гэм хорын эрх зүйн хамгийн нэн тэргүүний зорилго нь хохирогчийг хохиролгүй болгоход оршдог хэмээн бичдэг байна. Харин шийтгэх зорилгыг гэм хорын эрх зүйн дараагийн зорилго бөгөөд эрүүгийн эрх зүйн илүү зохицуулах асуудал гэж үздэг. Ийнхүү Японы эрх зүйн тогтолцоонд эрүүгийн эрх зүй болон иргэний эрх зүйг тодорхой заагладаг байна.⁷⁵

2) Гэм хорын ерөнхий зохицуулалт

Япон улс нь БНФУ-ын нэгэн адил гэм хорын ерөнхий зохицуулалттай байна. Иргэний хуулийн 709 дүгээр зүйлд “Бусдын эрх, хуулиар хамгаалагдсан эрх ашгийг санаатай эсхүл болгоомжгүйгээр зөрчсөн этгээд учруулсан хохирлыг барагдуулах үүрэгтэй”⁷⁶ гэж заасан. Францын гэм хорын эрх зүйд хохирол буюу “damage” байхыг шаарддаг бол Японы гэм хорын эрх зүйд бусдын эрх, эсхүл хуулиар хамгаалагдсан эрх ашгийг зөрчсөн байхыг шаардана. ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн 823 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт гагцхүү абсолют эрхийг хамгаалдаг бол Японы Иргэний хуулийн 709 дүгээр зүйлээр тийнхүү хязгаарлаагүй ажээ.⁷⁷

(1) Гэм хор учруулсанд тооцохгүй нөхцөл

Гэм хорын ерөнхий зохицуулалтын бүрэлдэхүүнийг авч үзэхээс өмнө гэм хор учруулсан гэж үзэхгүй нөхцөлийг авч үзье. Японы Иргэний хуульд гэм хор учруулсан гэж үзэхгүй хоёр нөхцөлийг заасан байна. Үүнд:

а) Иргэний эрх зүйн зөрчил үйлдэх чадамжгүй байх

⁷⁴ Eri Osaka, “Reevaluating the role of the tort liability system in Japan”, *Arizona journal of international and comparative law*, Vol.26, №2 (2009), p.394-395.

⁷⁵ Jun Tsunematsu, “The meaning of tort liability in Japan: a sociological exploration”, *International Journal of Japanese Sociology*, №20 (2011), p.121.

⁷⁶ A person who has intentionally or negligently infringed any right of others, or legally protected interest of others, shall be liable to compensate any damage resulting in consequence.

⁷⁷ Keizo Yamagoto, *Basic features of Japanese tort law*. Jan Sramek Verlag, 2019, p.21.

Иргэний хуулийн 712 дугаар зүйлд заасны дагуу насанд хүрээгүй этгээд өөрийн үйлдлээс бий болох хууль зүйн үр дагавар, хариуцлагыг ухамсарлах чадамжгүй нөхцөлд гэм хор учруулсны улмаас үүрэг үүсэхгүй. Түүнчлэн 713 дугаар зүйлд заасны дагуу сэтгэцийн өвчний улмаас өөрийн үйлдлийг хариуцах чадваргүй иргэний учруулсан гэм хорыг хариуцлагаас чөлөөлөх юм.

б) Аргагүй хамгаалалт, гарцаагүй байдал

Иргэний хуулийн 720 дугаар зүйлд “Өөрийн болон гуравдагч этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг бусдын гэм хор учруулах үйлдлээс хамгаалах зорилгоор биет хохирол учруулсан этгээд хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. Хохирогч тухайн гэм хор учруулах үйлдэл гаргасан этгээдээс хохирлоо нэхэмжлэх эрхтэй.”⁷⁸ гэж заасны дагуу аргагүй хамгаалалтыг зохицуулжээ.

3) Гэм хорын тусгай зохицуулалт

Японы Иргэний хуулийн 709 дүгээр зүйлд заасан ерөнхий зохицуулалт дээр нэмэгдэн зарим тусгай нөхцөл байдалд хэрэглэгдэх тусгай зохицуулалтыг хуульчилсан байна.

(1) Хэд хэдэн этгээдийн оролцоотой учруулсан гэм хор

Гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн харилцаанд хэд хэдэн этгээдийн оролцоотой гэм хорыг ангилан авч үзэж болно. Үүнийг дотор нь мөн хоёр хэсэгт салгаж үзье.

а) Бусад этгээдийн үйлдлээс үүдэлтэй хүлээх хариуцлага

i. Иргэний хууль

Иргэний хуульд бусад этгээдийн үйлдлээс үүдэлтэй 3 төрлийн гэм хорыг зааж өгсөн. Нэгдүгээрт, Иргэний хуулийн 714 дүгээр зүйлд заасны дагуу иргэний эрх зүйн зөрчил үйлдэх чадамжгүй этгээдийн учруулсан гэм хорыг асран хамгаалж буй болон удирдлагадаа байлгаж буй этгээд хариуцах тухай юм. Хоёрдугаарт, Иргэний хуулийн 715 дугаар зүйлд заасны дагуу захирал буюу ажил олгогч өөрийн ажилтны учруулсан гэм хорыг хариуцах тухай байна. Гуравдугаарт, Иргэний хуулийн 716 дугаар зүйлд заасны дагуу ажил гүйцэтгэгч гэрээгээр гүйцэтгүүлж буй этгээдийн учруулсан гэм хорыг захиалагчийн өмнө хариуцах юм.

⁷⁸ A person who, in response to the tortious act of another, unavoidably commits a harmful act to protect himself/herself, the rights of a third party, or any legally protected interest, shall not be liable for damages; provided, however, that the victim shall not be precluded from claiming damages against the person who committed the tortious act.

ii. Тусгайлсан хууль

Иргэний хуулиас гадна тусгайлсан хуулийн хүрээнд хоёр гэм хорын төрлийг тусгасан байна. Нэгдүгээрт, 1947 оны 125 дугаартай Төрөөс нөхөн олговор олгох тухай хууль (State Redress Act)-ийн 1 дүгээр зүйлд төрийн албан хаагч өөрийн албан үүргээ хэрэгжүүлэх явцад, эсхүл төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх явцад гэм буруутайгаар, санаатай эсхүл хайхрамжгүй байдлаар гэм хор учруулсан бол материаллаг хохирлыг төр эсхүл төрийн байгууллага хариуцна⁷⁹ гэж заасан.

Хоёрдугаарт, Тээврийн хэрэгслийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлөх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд тээврийн хэрэгслийг өөртөө ашиг, давуу тал бий болгох зорилгоор бусдад ашиглуулсны улмаас гуравдагч этгээдийн амь нас, бие махбодод учирсан хохирлыг нөхөн төлөх⁸⁰ тухай заажээ.

б) Хэд хэдэн этгээдийн үйлдлээс үүдэлтэй хүлээх хариуцлага

Хэд хэдэн этгээд гэм хор учруулах харилцааг зохицуулж өгсөн байна. Иргэний хуулийн 719 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт нэгээс дээш этгээд бүлэглэн бусдад гэм хор учруулсан тохиолдолд хохирлыг хамтран эсхүл тус тусдаа барагдуулах үүрэг хүлээхээр хуульчилжээ.

(2) Эд юмсаар учруулсан гэм хор

а) Иргэний хууль

Иргэний хуульд эд юмсаар учруулсан гэм хорын хариуцлага хүлээх хоёр тохиолдлыг тусгасан. Иргэний хуулийн 717 дугаар зүйлд газар дээрх барилга, барилга байгууламжийг барих эсхүл ашиглах явцад гуравдагч этгээдэд учирсан хохирлыг тухайн барилга, байгууламжийг эзэмшигч эсхүл өмчлөгч хариуцан арилгана.⁸¹ Иргэний хуулийн 718 дугаар зүйлд амьтан эзэмшигч эсхүл харгалзагч тухайн амьтны бусдад учруулсан хохирлыг хариуцахаар заасан. Харин тухайн амьтны төрөл, онцлогт тохирсон зохистой анхаарал болгоомжтой байсан өмчлөгч хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө.⁸²

б) Тусгайлсан хууль

⁷⁹ The state or public body is liable for damage that a public official inflicts wrongfully and intentionally or negligently upon another in exercising the public power of the state or public body in carrying out his duties.

⁸⁰ Whoever places a car at another's use for their own benefit is liable to compensate the damage that the other sustains to his life or body due to operating the car.

⁸¹ The possessor or owner of a structure on land is liable when damage is sustained by another party due to any defect in the construction or maintenance of the structure.

⁸² A possessor of an animal is liable to compensate for damage that the animal inflicts on another person; provided, however, that this does not apply if the possessor managed the animal while exercising reasonable care according to the kind and nature of the animal.

Иргэний хуулиас гадна тусгайлсан хуульд заасан хоёр зохицуулалт чухал байна. Нэгдүгээрт, зам, гол мөрөн эсхүл бусад нийтийн эзэмшлийн байгууламжийг барих эсхүл ашиглах явцад бусдад учирсан хохирлыг төр эсхүл захиргааны байгууллага хариуцан арилгана⁸³ (Art 2 State Redress Act). Хоёрдугаарт, бүтээгдэхүүний доголдлоос үүдэн бусдын амь нас, эрүүл мэнд эсхүл эд хөрөнгө хохирол учирсан тохиолдолд бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч нөхөн төлнө (Art 3 Product Liability Act).⁸⁴

Дүгнэвэл, дээрх гурван улсад нийтлэг байгаа гэм хорын эрх зүйн тусгай төрлүүд Монгол Улсын Иргэний тусгалаа олсон байна. Харин ерөнхий зохицуулалт нь ХБНГУ-ын Иргэний хуулийн 823 дугаар зүйлийн 823.1 дэх хэсэгт заасан ерөнхий зохицуулалттай ижил байдлаар субъектив эрхийг зөрчиж гэм буруутайгаар хохирол учруулсан байхыг шаардаж байна. Япон улсын хувьд гэм хорын зарим тусгай төрлүүд нь нарийвчилсан хуульд тусгалаа олсон нь сайн жишиг байх бөгөөд үүнийг манай улс нутагшуулах боломжтой юм.

⁸³ The state or a public body is liable for damage that arises to another due to defectiveness in the construction or maintenance of roads, rivers, or other public constructions.

⁸⁴ Keizo Yamagoto, *Basic features of Japanese tort law*, Jan Sramek Verlag, 2019, p.21-24.

V. ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын гэм хорын эрх зүй нь бие даасан салбар эрх зүй гэхээсээ илүү үүргийн эрх зүйн нэг хэсэг болон хөгжсөн байна. Харьцуулсан судалгаанд судалсан гаднын улсад гэм хорын эрх зүйн тогтолцооны зорилго нь залруулах шударга ёсыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн байх бөгөөд гэм хорын тусгай зохицуулалтад заагаагүй тохиолдолд ерөнхий зохицуулалтыг хэрэглэдэг байна.

Харин англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс орнуудад гэм хорын ерөнхий болон тусгай төрөл байхгүй бөгөөд салангид бие даасан олон гэм хорын төрөл байдаг байна. Гэм хорын эрх зүйн шийтгэлийн шударга ёсны онол англи-америкийн эрх зүйн бүлийн улс орнуудад хүчтэй байр суурь эзэлдэг хэдий ч эх газрын эрх зүйн бүлийн зарим оронд хүлээн зөвшөөрч эхэлсэн нь Франц болон Япон улсын жишээнээс харагдаж байна.

Зорилгын хувьд Монгол Улсын гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн тогтолцоо эх газрын эрх зүйн бүлийн улстай ижил байдлаар залруулах шударга ёсыг бэхжүүлэхийг зорьсон хэдий ч уг зорилгод хүрэхэд зарим дутагдалтай талууд байсаар байна. Тухайлбал, эдийн бус гэм хорыг хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндээр хязгаарласан байна. Мөн сэтгэл санааны хохирол гэх ухагдахуун агуулгын хувьд тусгагдаагүй тул үүнийг нэхэмжилж, хохирлоо барагдуулах боломж дутмаг байна.

Манай улсын хувьд Иргэний хуульдаа ялын журмаар гаргуулах хохирлыг хуульчлаагүй ч Зөрчлийн тухай хуульд шийтгэлийн шударга ёсны зарчмыг зорилгоо болгон зарим иргэний эрх зүйн зөрчлийг зохицуулжээ. Энэ нь давхардал бий болгож байгаагаас гадна олон гэм хорын төрлийг Зөрчлийн тухай хуулиар бий болгох эрсдэлтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, Зөрчлийн тухай хуулиар гэм хорын эрх зүйн өөр нэг зорилго болон шийтгэлийн шударга ёсыг бэхжүүлэхээр заасан нь бусад оронд байхгүй холимог тогтолцоо бүрдэх нөхцөл бий болсныг онцлох нь зүйтэй.

Практикт манай улсын шүүх гэм хорын эрх зүйн хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэхдээ ерөнхий зохицуулалтыг тусгай зохицуулалттай хамт зүйлчилж байгаа нь оновчгүй юм. Учир нь ерөнхий зохицуулалтад хамаарахгүй тусгай нөхцөлийг тусдаа хуульчилсан байхад ерөнхий зохицуулалтын гэм буруу зэрэг бүрэлдэхүүнийг давхар шаардах нь тусгай зохицуулалтын ач холбогдлыг бууруулж байна.

Ийнхүү Монгол Улсын хувьд гэм хорын учруулснаас үүсэх үүргийн зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд гэм хорын эрх зүйн ерөнхий болон тусгай зохицуулалтын бүрэлдэхүүнийг нарийвчлан судлах, танин мэдүүлэх, иргэний эрх зүйн зөрчлийг бусад хуулиар зохицуулсныг анзаарч, Зөрчлийн тухай хуулиар гэм хорын тусгай төрөл нэмж хуульчлахгүй байх шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

НОМ ЗҮЙ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Иргэний хууль
3. Зөрчлийн тухай хууль
4. Төрийн албаны тухай хууль
5. Төрийн албаны тухай хууль
6. Захиргааны ерөнхий хууль
7. Замын хөдөлгөөны аюулгүй байдлын тухай хууль
8. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль
9. Гэрийн тэжээвэр амьтны тухай хуулийн төсөл (2022)

Ном, сурах бичиг

1. С.Нарангэрэл, *Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг*, Уб, 2021.
2. С.Нарангэрэл, *Хууль зүй судлалын монгол-англи тайлбар толь*, Уб, 2005.
3. Б.Буянхишиг, *Иргэний эрх зүйн ерөнхий анги*, гурав дахь хэвлэл, Уб, 2018.
4. Б.Буянхишиг, *Үүргийн эрх зүй*, нэмж завсарласан хоёр дахь хэвлэл, Уб, 2011.
5. Ж.Оюунтунгалаг, *Иргэний эрх зүйн онолын асуудал*, Уб, 2018.
6. Т.Мөнхжаргал, *Монгол Улсын иргэний эрх зүй, Үүргийн тусгай төрөл*, Уб, 2015.
7. Б.Улаанбаатар, *Иргэний эрх зүйн тайлбар толь*, Уб, 2005.
8. Б.Тамир, *Бүтээгдэхүүний доголдоос үүсэх хариуцлага, Харьцуулсан гэм хорын эрх зүйн цуврал*, Уб, 2021.
9. Шварц Вандт, *Хууль зааснаар үүсэх үүргийн эрх зүй: зөрчлийн улмаас үүсэх үүрэг буюу гэм хорын эрх зүй*, орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Уб, 2017.
10. Монгол Улсын Иргэний хуулийн тайлбар, *Гэрээний бус үүрэг-IV*, Уб, 2016.
11. Эрүүгийн эрх зүйн гарын авлага, Уб, 2017.
12. Т.Мөнхжаргал, *Гэм хороос үүсэх үүргийн эрх зүй*, Уб, 2005.
13. Ж.Оюунтунгалаг, *Харьцуулсан иргэний эрх зүй*, Уб, 2013.
14. Т.Золбоо, *Гэмт хэргийн бүтээц*, Уб, 2016.

Судалгааны өгүүлэл, эмхэтгэл

1. Монгол Улсын Иргэний хууль тогтоомж, Түүхэн эмхэтгэл 1206-2012 он, Уб, 2012.
2. Л.Амгаланбаатар, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын улмаас учирсан гэм хорын эрх зүйн онолын асуудал, хууль хэрэглээ”, 2018.

3. Н.Норовсамбуу, Р.Пүрэвбаатар, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг арилгах зохицуулалтын талаарх судалгаа”, Шүүхийн шийдвэрт хийх хөндлөнгийн дүн шинжилгээ.
4. Ж.Оюунтунгалаг, “Тээврийн хэрэгслийн ашиглалтаас үүссэн гэм хорыг арилгах эрх зүйн зохицуулалтын харьцуулсан судалгаа”, *Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл*, №3 (2016).
5. Ж.Оюунтунгалаг, “Сэтгэл санааны гэм хорыг нөхөн төлүүлэх асуудал”, *Магистрын дипломын ажил*.
6. Ж.Оюунтунгалаг, “Гэм хорын тусгай төрөл: Эзэмшигчийн хариуцлага”.
7. Вай Инсайт ХХК, Монгол Улсад гэрийн тэжээвэр амьтны эрхийг хамгаалах хууль хэрэгжүүлэх үндэслэл, хууль хэрэгжсэнээр гарах үр дүн, 2021.

Шүүхийн шийдвэр

1. УДШ-ийн тогтоол, Дугаар 001/ХТ2017/00971, 2017.09.19,
https://shuukh.mn/single_case/2917?start_date=&end_date=&id=3&court_cat=1&bb=1
2. УДШ-ийн тогтоол, Дугаар 001/ХТ2019/00310, 2019.03.07,
https://shuukh.mn/single_case/5687?start_date=&end_date=&id=3&court_cat=1&bb=1
3. Төв аймгийн Эрүү, иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, Дугаар 223/МА2021/00001, 2021.01.27,
https://shuukh.mn/single_case/17286?start_date=&end_date=&id=2&court_cat=1&bb=1
4. Дархан-уул аймгийн Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, Дугаар 21, 2021.02.22,
https://shuukh.mn/single_case/17820?daterange=2020/01/01%20-%202021/03/04%20&id=2&court_cat=1&bb=1
5. Нийслэлийн Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, Дугаар 210/МА2022/01637, 2022.09.02,
https://shuukh.mn/single_case/25338?start_date=&end_date=&id=2&court_cat=1&bb=1
6. Улсын дээд шүүхийн шүүх хуралдааны тогтоол, Дугаар 2018/ХТ2018/01917, 2018.12.20,
https://shuukh.mn/single_case/4987?start_date=&end_date=&id=3&court_cat=1&bb=1
7. Хан-уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоол, Дугаар 85, 2016.10.10,
https://shuukh.mn/single_case/7526?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=2&bb=1
8. Өмнөговь аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 120, 2018.03.26,
https://shuukh.mn/single_case/78666?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=1&bb=1

9. Улсын дээд шүүхийн шүүх хуралдааны тогтоол, Дугаар 001/ХТ2018/00045, 2017.12.27,
https://shuukh.mn/single_case/4338?start_date=&end_date=&id=3&court_cat=1&bb=1
10. Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, Дугаар 2401, 2017.11.22,
https://shuukh.mn/single_case/7212?start_date=&end_date=&id=2&court_cat=1&bb=1
11. Говьсүмбэр аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 134/ШШ2018/00180, 2018.10.02,
https://shuukh.mn/single_case/80222?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=1&bb=1
12. Баянзүрх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 5483, 2016.08.19,
https://shuukh.mn/single_case/32614?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=1&bb=1
13. Архангай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоол, Дугаар 19, 2017.02.02,
https://shuukh.mn/single_case/9221?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=2&bb=1
14. Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 1032, 2016.10.21,
https://shuukh.mn/single_case/40256?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=1&bb=1

Цахим мэдээлэл

1. www.legalinfo.mn
2. www.shuukh.mn
3. <https://d.parliament.mn/>
4. <https://www.1212.mn/>

Гадаад хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. German Civil Law BGB
2. Civil Law of France
3. Civil Law of Japan

Ном, сурах бичиг

1. Bryan A. Garner, editor in chief. *Black's Law Dictionary*, 9th ed., Thomson Reuters, 2009.
2. *Exploring tort law*, Edited by M. Stuart Madden, Cambridge University Press, 2005.

3. John C. P. Goldberg, Benjamin C. Zipursky, *The Oxford Introductions to U.S. Law, Torts*, NY, 2010.
4. Joseph W. Glannon, *The law of torts*, 4th ed.
5. Marco Cappelletti, *Comparative reflections on Punishment in Tort law*, in Jean-Sébastien Borghetti and Simon Whittaker (eds), *French Civil Liability in Comparative Perspective*, Hart Publishing, 2019.
6. Ward Farnsworth, *The legal analyst: a toolkit for thinking about the law*, The University of Chicago, 2007.
7. W.van Gerven, *Tort Law, Casebooks for the Common Law of Europe*, Hart publishing, 2000.
8. Guido Calabresi, *The complexity of torts- the case of punitive damages, Exploring tort law*, ed. by M.Stuart Madden, Cambridge University Press, 2005.
9. Christian Von Bar, Ulrich Drobnig, *The interaction of Contract law and tort and property law in Europe, A comparative study*.
10. Hay, Peter, *German Private and Commercial Law: An Introduction*. By Norbert Horn, Hein Kötz, and Hans G. Leser, Translated by Tony Weir, With a foreword by Clive M. Schmitthoff, Oxford: Clarendon Press, 1982.
11. Zekoll, Joachim, Gerhard Wagner, *Introduction to German law*, 2019
12. Basil S.Markesinis, Hannes Unberath, *The German law of torts and a comparative treatise*, ed.4, Hart publishing, 2002.
13. Helmut Koziol (ed), *Basic questions of tort law from a comparative perspective*, 2015.
14. В.П.Мозолин, *Гражданское право, Часть 2*, М, 2007.
15. Keizo Yamagoto, *Basic features of Japanese tort law*, Jan Sramek Verlag.

Судалгааны өгүүлэл, эмхэтгэл

1. Eri Osaka, "Reevaluating the role of the tort liability system in Japan", *Arizona journal of international and comparative law*, Vol.26, №2(2009).
2. Benjamin C.Zipursky, "Civil resource, not corrective justice", *The Georgetown law journal*, Vol.91:695(2003).
3. Catharine Pierce Wells, "Tort law as corrective justice: a pragmatic justification for jury adjudication", *Michigan Law Review*, Vol.88(1990).
4. Maud Laroche, "Reconnaître de très larges pouvoirs au juge : le juge peut-il considérer les comportements du responsable et de la victime", *Revue de Jurisprudence Commerciale*, Juillet/Août, Numéro 4(2013).
5. C Jauffret-Spinosi, "Les dommages-intérêts punitifs dans les systems de droit étrangers".
6. Jun Tsunematsu, "The meaning of tort liability in Japan: a sociological exploration", *International Journal of Japanese Sociology*, №20(2013).
7. Loth, Marc, "Corrective and distributive justice in tort law: On the restoration of autonomy and a minimal level of protection of the victim", *Maastricht Journal of European and Comparative law*, 22(6).

Цахим мэдээлэл

1. Arthur Ripstein: *Theories of the Common Law of Torts*, <https://plato.stanford.edu/entries/tort-theories/#CorJus>
2. Dr.Detlev Gabel, Markus Langen, Dr.Sylvia Lorenz, Dr.Dominik Stier, Nicolas Bechtold: *Compensating non-material damages based on Article 82 GDPR- is there a de minimis threshold?* <https://www.whitecase.com/insight-alert/compensating-non-material-damages-based-article-82-gdpr-there-de-minimis-threshold>
3. Грама Интернейшнл: *Гэнэтийн буюу давагдашгүй хүчин зүйлийн эрх зүйн зохицуулалт болон Гэрээнд санал болгож буй жишиг заалт*, https://gratanet.com/laravel-filemanager/files/3/force%20majuere_MN.pdf